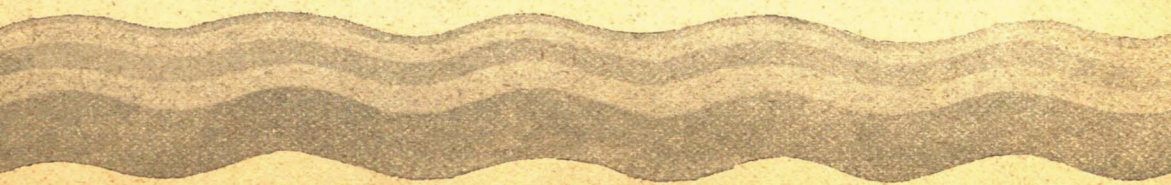

CELS

KATALOGS

Pirmā sējuma saturs

1945. gads

D z e j a

		Lpp.
<i>Ērmanis, Pēteris</i>	Latvijas maize	10
	Divas lūgšanas	33
	Pie eglītes trimdā	65
	Latviešu cimdi	68
<i>Kundziņš, Kārlis</i>	Korālis	15
	Dzejniekam	15
	Sadegšana	57
<i>Lazda, Zinaīda</i>	Taisnība	33
	Vizija	33
<i>Mežezers, Valdis</i>		
<i>Skalbe, Kārlis</i>	Dzimtenē, Gājējs, Saules vārdi, Burvība, No saknes zieds, Ap- sedziet rozes, Mežā, Es labprāt ēnā sēdu, Tas nekur nede- rīgs, Pieminēšana, Klusuma meldijas, Mūžība	1
<i>Strēlerte, Veronika</i>	Sapnis	71
	Dēlam	12
	Sakšu gārša	12
<i>Švābe, Arveds</i>	Ziemassvētki	65
	Vaicājums	69
<i>Toma, Velta</i>	Nakts un diena	96
<i>Veselis, Jānis</i>		

P r o z a

<i>Blaumanis, Rūdolfs</i>	Nāves ēnā, novele	96
<i>Jaunsudrabiņš, Jānis</i>	Novelējums, stāsts	13
<i>Johansons, Andrejs</i>	Krucifiks, novele	70
<i>Salnais, Ģirts</i>	Nolādētais līcis, stāsts	16 un 73
<i>Skalbe, Kārlis</i>	Milzis, pasaka	5
	Jūras vārava, pasaka	7
<i>Zeltiņš, Teodors</i>	Mūžīgā Majestāte, meditācija	66

A p c e r ē j u m i

<i>Kadilis, Jānis</i>	Klusuma ceļš, impresijas par K. Skalbi	52
<i>Kārklīņš, Kārlis</i>	R. Blaumaņa pasaules uzskats	108
<i>Siliņš, Jānis</i>	Mākslas pasaule	40
<i>Zicāns, Eduārdš</i>	Numinozie elementi senlatviešu Dieva tēlā	34

C h r o n i k a

Sākumam (J. Kadilis) 58, Ar Skalbi (Ang. Gailīte) 58, Miris prof. Dr. theol. E. Rumba (V. Mežezers) 59, Divi aizgājušie (P. Ērmanis) 60, B. Ozoliņas piemiņai (P. Sakss) 61, Francis Verfels (P. Ērmanis) 62, Latviešu teātris (Ģ. Salnais) 63, Angļu mūzikas dzīve (Vilsons) 63, Pardomu brīdī (V. Mežezers) 112, Daugava (J. Kadilis) 113, Latviešu mākslas skate Vircburgā (E. Andersons) 115, J. Misiņa mūžs un darbs (P. Ērmanis) 117, Plašajā pasaulē, par G. Mistrāli, T. Dreizeri, A. Malrō (J. Kadilis) 118.
Pielikumā attēli uz atsevišķām krīta papīra lapām: 1—2. burtn. K. Skalbes ģimietne un K. Zāles Važu rāvēji, 3. burtn. K. Zāles Mirstošais jātnieks.

1946. gads

D z e j a

		Lpp.	
<i>Abele, Kārlis</i>	Pēdējais plāvums, balāde	110	
	Vēlais viesis, balāde	155	
	Divi dabas, balāde	157	
<i>Aigars, Pēteris</i>	Pravietis	55	
	Auļotājs	56	
<i>Brigadere, Anna</i>	Latvijas sirds, Tautas dziesma	43	
	Mājup	122	
<i>Dāle, Karola</i>	Pēcgala	122	
	Cik ilgi?	176	
<i>Dziļleja, Kārlis</i>	Bēgļu mācītājs	177	
	Šodien	81	
<i>Eglītis, Andrejs</i>	Saules riets	101	
	Kas cilvēks ir bez dzimtenes	101	
<i>Jaunsudrabiņš, Jānis</i>	Sapnis par laimi	22	
	Smagais laiks	152	
<i>Kadilis, Jānis</i>	Sub pondere	160	
	Sakušana	5	
<i>Mežezers, Valdis</i>	Vakars noietnē	28	
	Akmens	81	
<i>Niedra, Aīda</i>	Pretstati	177	
	Jānim Misiņam	122	
<i>Poruks, Jānis</i>	Dievs, Ticība, No baznīcas braucot, Biķeris miroņu salā, Draugam, Pie tava augstā baltā logā, Sāpju spītes, Dēla bilde, Es zinu, Rakstnieks	97	
	<i>Rainis, Jānis</i>	Augstumā, Mazie darbi, Runas un darbs, Pats vadītājs, Pats palīgs, Pats zinātājs, Pats žēlotājs, Pats vērotājs, Mani draugi, Gara vilņos, Nenīcība, Bēglis, Cerība, Sāpju jūra, Sāpes un cerības, Jaunajam draugam, Zemnieks, Divkāršs pienākums, Kad nakts, Es grūtā brīdī . . . , Tu esi siltums manā dvēselē, Es šurpu turpu dzīts . . . , Uz tavām krūtīm atdusēt, Uguns puķe, Jūs dzimtenei un dzīvei simbols esat, Viss dzīves daiļums nāk no sievietes	145
<i>Strēlerte, Veronika</i>		Dieva kalpa vakars, Varavīksna, Viesis, Zemgales klajumā, Glāsts, Atvēršanās, Miera avots	1
		Dziesma	5
<i>Toma, Velta</i>		Sapnis	177
	Nakts Daugavas krastā	65	
<i>Zāle, Klāra</i>	Aizliedz sev	84	
	Ziedu gaismā	126	

P r o z a

<i>Brigadere, Anna</i>	Aizmuža ļaudis, tēlojums	24
<i>Eglītis, Anšlāvs</i>	Uguns pilsēta, stāsts	102
<i>Ērmanis, Pēteris</i>	Vēstules, atmiņas un pārdomas	113
<i>Jaunsudrabiņš, Jānis</i>	Nabadziņa Janks, tēlojums	3
	Saimnieks un saimiece, tēlojums	158

		Lpp.
<i>Kadilis, Jānis</i>	Vīrs kalna galā, tēlojums	153
<i>Lesiņš, Kņuts</i>	Brauciens snieggputeni, novele	49
<i>Mauriņa, Zenta</i>	Dzimtenes kalns, leģenda	161
<i>Miesnieks, Jonass</i>	Jaunā māja, stāsts	6
<i>Poruks, Jānis</i>	Kukažiņa, stāsts	100

D r ā m a

<i>Rainis, Jānis</i>	Jāzepts un viņa brāļi (fragments)	149
----------------------	---	-----

A p c e r ē j u m i

<i>Bērziņš, Ludis</i>	Tautas dzeja — tautas gudrība	57
<i>Blese, Ernests</i>	Dzimtās valodas nozīme	178
<i>Dziļleja, Kārlis</i>	J. Rainis un viņa dzeja	162
<i>Ērmanis, Pēteris</i>	Atmiņas par Annu Brigaderi	29
	Jānis Poruks	127
<i>Grīnbergs, Teodors</i>	A. Šveicera domas par Eiropas kultūru	123
<i>Kadilis, Jānis</i>	Kalnā kāpējs, improviz. par Raiņa temu	169
<i>Sala, Irvalds</i>	Viena diena kopā ar Blaumani	82
<i>Siliņš, Jānis</i>	Vilhelms Purvītis	67

C h r o n i k a

Tālie apvāršņi (E. Aistars) 44, Pirmā dzejas grāmata trimdā, V. Strēlertes Mēness upe (J. Kadilis) 46, Skola svešumā (J. Čermaks) 47, Latviešu un franču gara saskare (J. Bičolis) 85, Dažas tagadnes tehnikas problēmas (Br. Jirgensons) 88, Pōls Valerī (J. Kadilis) 89, Tomass Manns (P. Ērmanis) 91, Škats Ž. Diamela pasaulē (G. Kaire) 92, Amerikāņu jaunākā literātūra (H. Linde) 135, Romēns Rolāns (J. Kadilis) 138, M. Luters pēc 400 gadiem (V. Mežezers) 140, Viļa Vasariņa piemiņai (J. Siliņš) 141, Ilustrēts evaņģēlija izdevums (V. Mežezers) 142, Latviešu teātris Eslingenā (I. Liepsala) 143, Dzejas baudīšana un dzejas baudītāji (E. Raisters) 187, Par balādes uzbūvi (K. Ābele) 190, Latviešu teātris angļu zonā (V. Štāls) 195.

Pielikumā attēli uz atsevišķām krīta papīra lapām: 1. burtn. A. Brigaderes ģimetne, 2. burtn. V. Purviša *Rīga*, 3. burtn. T. Zaļkalna J. Poruka kapa piemineklis, 4. burtn. J. Raiņa ģimetne.

OTRĀ SĒJUMA SATURS

1946. gads

Dzeja

	Lpp.
<i>Ābele, Kārlis</i>	Korālis 333
<i>Aigars, Pēteris</i>	• Aklās acis, balāde 389
<i>Bārda, Fricis</i>	Rīgas degšana 257
<i>Bērziņš, Ludis</i>	Dzīvības kokam, Es, Skaidu spilvens, Krēslā, Bērzi, Gais- ma, Rudens 1915. g., Sauciens tālē 197
	Trimdā, korālis 219
	126. psalms 282
	Svētku dziesma, korālis 333
	Aspažiju pieminot 376
	Tēvu zemei 475
	Latvijas universitātei 475
	Ziemassvētkos 531
<i>Dāle, Karola</i>	Nemirstība 330
	Vēja šalkās 351
	Mākoņa dziesma 426
	Gaidītāja 426
<i>Dziesma, Fricis</i>	Zvejnieku svētais vakarēdiens (fragments) 331
	Trimdinieks 442
<i>Dziļleja, Kārlis</i>	Man gribas 386
	Ko gaidīt vēl? 386
<i>Eglītis, Andrējs</i>	Jaunajiem 375
	Latgalē 376
	Uz vairoga, dzejoli 476
<i>Ērmanis, Pēteris</i>	Želums 209
	Otrais es 229
	Divas māšas 420
	Mātes minējumi 442
	Bezdelīgas un vijole 493
	Kādai mātei 541
	Dāvana 585
<i>Kaugars, Arturs</i>	Miglā 548
	Elējija 548
<i>Ķezbere, Elza</i>	Izmisumā 258
	Bez Tevis 450
	Draugam 493
<i>Lazda, Zinaīda</i>	Dīvainais 223
	Vējš un asmens 330
	Cilvēks 339
	Pūtēja 386

		Lpp.
<i>Mežezers, Valdis</i>	Dzejnieks	229
	Kulta dziesma	333
	Ziemassvētku naktī, sonets	531
<i>Miesnieks, Jonass</i>	Ingolštates katedrāle	426
	<i>Toma, Velta</i>	
	Zeme	233
	Angelus	258
	Kurzemes sieva	531
<i>Virza, Edvarts</i>	Doma baznīcas balāde, Lai savā izturībā lieli esam, Sējēja diesma	293
<i>Zāle, Klāra</i>	Cauri trūdiem	233
	Neatsaucas	419
	No dziļumiem	477
	Nenostāj	570
	Tur atsmaida	585
<i>Zicāns, Eduards</i>	Spieķis	223
	Psalmi 90, Mūžības priekšā (tulk.)	201

Pr ū z a

<i>Aigars, Pēteris</i>	Pažobebe, stāsts	210
	Zelmeņa vairogs, stāsts	421
<i>Dziļums, Alfreds</i>	Dārgā sēkla, romāna fragments	369
<i>Gruzna, Pāvils</i>	Pokāls un pīpe, novele	542
<i>Gulbis, Osvalds</i>	Māte Latvija, leģenda	387
<i>Jaunsudrabiņš, Jānis</i>	Sudmalu jaukāajā salā, tēlojums	295
<i>Ieviņš, Kārlis</i>	Noslēgums, stāsts	532
<i>Kalējs, Oskars</i>	Bada krogus, stāsts	427
<i>Klāns, Pāvils</i>	Dūda, novele	478
<i>Klidzējs, Jānis</i>	Galvenie raksti, stāsts	259 un 297
<i>Liepsala, Irma</i>	Tik-tak, novele	202
	Svētlaimīgo sala, stāsts	302
	Laimīgākais cilvēks pasaulē, novele	487
<i>Malcs (Maltz), Alberts</i>		
<i>Miesnieks, Jōnass</i>	Neuzklausītā lūgšana, novele	377
<i>Niedra, Aida</i>	Puna Vipulis, stāsts	245
<i>Vītols, Jāzeps</i>	Tas bij tik sen, atmiņas	267

A p c e r ē j u m i

<i>Bērziņš, Ludis</i>	Daugava dzīvē un dzejā	230
	Skolas dzīve vecās atmiņās un jaunā pieredzē	443
	Stils dzejas mākslā	494 un 549
<i>Bičolis, Jānis</i>	Dzejnieks un zinātnieks L. Bērziņš	270
<i>Biezais, Haralds</i>	Ētiskās vērtības un to nesēji	278
<i>Blese, Ernests</i>	Valoda kā tautas gara un rakstura paudēja	451
<i>Celms, Teodors</i>	Cilvēka dzīve un tās apkārtne	226
<i>Dravnieks, Arvids</i>	Edvarts Virza	334

	Lpp.
<i>Jurevičs, Pauls</i>	509 un 571
<i>Kundziņš, Kārlis</i>	220
<i>Ķikauka, Pēteris</i>	392
<i>Treus, Feliks</i>	224
<i>Zicāns, Eduards</i>	340
Platons	509 un 571
Manas atmiņas par Frici Bārdi	220
Grieķu drāma (1. Traģēdija)	392
Prof. Dr. theol. Eduards Zicāns	224
Piezīmes literatūras-teorijas metodoloģijā	340

Chronika

Par dzīves vērtību (K. Kārkliņš) 234, Anna Brigadere un 10. janvāris (P. Jēger-Freimane) 236, Mārtiņa Ziverta jaunā drāma (J. Rudzītis) 237, Jauns vērtīgs mēnešraksts (I. Skroderē) 239, J. Ezeriņa — Izmeklētas noveles (P. Ērmanis) 239, Gaišā gaita, Valdis Mežezers, kulta dziesmas (P. Ērmanis) 240, Divas vārdnīcas (H. Briņģis) 241, Vidbergs (J. Siliņš) 242, Noskaņas (E. Aistars) 283, Daži momenti jaunākajā angļu grāmatu pasaulē (J. Zanders) 284, Gerhards Hauptmanis (P. Ērmanis) 286, Zelta lāpa, K. Skalbes pēdējo darbu izlase J. Rudziša sakārtojumā (J. Kadilis) 288, Dzimtene liesmās, Latvju dzejos antoloģija K. Džillejas sakārtojumā (V. Mežezers) 290, Režisors V. Pūce un viņa teātris Blombergā (E. Ķezbere) 290, V. Jansona Koklētājs (A. Treibergs) 291, Gars (Osv. Gulbis) 352, Zvejnieku svētais vakarēdiens un tā autors (A. Johansons) 353, Par baltu tautām un valodām (L. Bērziņš) 354, Grāmata no vajadzīgo virknes (J. Bičolis) 355, Trimdas bērnu literatūra (Fr. Jansons) 359, Divas jaunas grāmatas (V. Mežezers) 360, Divas angļu valodas mācības grāmatas (J. Kalnbērzs) 361, Piezīmes par Džeku Londonu (E. Andersons) 364, Franku novada latviešu dziesmu diena (K. Lesiņš) 365, Izstāde Mercfeldas noietnē dziesmu dienu laikā (F. Viksne) 367, K. Zemdega — Brīvības piemineklis Rūjienā (V. Jansons) 368, Dārzs bez žoga (L. Bērziņš) 405, Andrejs Eglītis (A. Dravnieks) 406, Aspazijas mūža izskaņa (P. Jēger-Freimane) 408, Divu latviešu teologu mūža darbs salīdzinājumā (doc. F. Treus) 410, Piezīmes par Ivanu Buņinu (I. Sala) 411, Kazanovas mētelis, Anšl. Eglīša novele (V. Baltiņa-Bērziņa) 412, Trīs Raiņa grāmatas (V. Mežezers un I. Skroderē) 413, Trimdas bērnu literatūra (Fr. Jansons) 415, J. Rozentāla altārglezna — Kristus svētī bērnus (prof. A. Annuss) 416, Ceļa viens gads (V. Mežezers) 417, Lielgabali rozēs (Jēk. Poruks) 468, Trimdas bērnu literatūra (Fr. Jansons) 470, Angļu valodas mācības grāmata (J. Kalnbērzs) 471, Šervūds Andersons (E. Andersons) 472, 18. novembris (archibīsk. prof. T. Grīnbergs) 521, Pretstati (E. Aistars) 521, Uz vairoga, Andreja Eglīša dzejas (P. Ērmanis) 524, Dažas piezīmes (Andr. Sils) 525, H. G. Uelss (V. Ozolnieks) 527, K. Zāle — Brāļu kapu vārti (V. Jansons) 527, P. Ērmaņa jubilejas grāmata (V. Mežezers) 582, Jauns romāns, Z. Mauriņas Trīs brāļi (P. Ērmanis) 582, Hermanis Hese (P. Ērmanis) 584, S. Vidbergs — Pie eglītes (V. Jansons) 585.

Pielikumā attēli uz atsevišķām krīta papīra lapām: 5. burtn. S. Vidberga Ceļš, 6. burtn. V. Jansona Koklētājs, 7./8. burtn. K. Zemdega Brīvības piemineklis Rūjienā un A. Annusa Kristus pie strādniekiem, 9. burtn. J. Rozentāla Kristus svētī bērnus, 10. burtn. S. Vidberga No dzimtenes projām braucot, 11. burtn. K. Zāles Brāļu kapu vārti, 12. burtn. S. Vidberga Pie eglītes.

CEĻS

GARA DZĪVES MENEJRAKSTS

Nr. 6 (9)

JŪNIJS

1 9 4 6

Aīda Niedra

PUNA VIPULIS

Stāsts

Dāvināts Štutgartes Sillenbuchas nometnes gaidām

Rīta rasa vēl apklāja ceļmalas zāli, bet jau pacēlās karsta un mudinoša saule.

No Vilku meža ceļš metās klajumā. Pasmazām atklājās tīrumi un cilvēku mājojļi.

Pasaules lielceļš vijās caur siliem un mežiem, tīrumiem un laukiem, un lejā tecēja Azandas upe.

Gan līdzinādamās, gan šķērsodama, gan aizšķirdamās prom no sava gaitu biedra, nerimstošā gājēja, šī upe uzzibēja klajā krastā un atkal pazuda pīlādžu, ievu, vītolu un elkšņu aizvējā.

Vilku mežu pievārtē, kuplās un tumšās sūnās ziedēja lācasaru zilie ziedi. Sūna bija piebārstīta zilām zvaigznēm.

Grāvju malās auga treknas un sulīgas skostas. Kokiem riezās pilni un smagi pumpuri.

Šinī agrā rīta stundā Vilku meža ielokā parādījās gājējs. Naski iedams viņš ieraudzīja savā priekšā klajumu un priecīgs apstājās, atvilkdams elpu. „Dievam pateikšana“, viņš skaļi pie sevis noteica, „nu būšu atnācis“. Un vēl gabalu pagājis un iznācis

pilnā saulē, viņš pārlēca pāri grāvim un apsēdās uz veca un sausa celma.

Ceļa vīra kareivja mētelis bija biezs un pajauns. Pelēkā, asās un gaŗās vilnas vadmala vēl labi turējās.

Šis bija īstens kareivis. No brīvlaistiem. Šķīta nācis gaŗu ceļu. Vaigs bija nobrūnējis ceļa vējā un saulē.

Kāju gaŗie stulmeņi bija apkaltuši ar cietu dubļu garozu.

Apsēdies uz celma un no kabatas izvilcis jaunu kalķīti, viņš brīdi to apgrozīja pirkstos.

Tad izcēla tabakas lapu saini.

Gardi ievilkdams smaržu, viņš izplēsa vīkšķi un, smalki sagraizījis, lapas iestūķēja kalķītī, iešķīla kramu un aizkūpināja.

Nu vilka un pūta kuplus dūmus.

Un labu brīdi viņš tā sēdēja.

Ceļš bija kluss.

Neparādījās ne gājējs, ne braucējs.

Un kareivis raudzījās uz tuviem tīrumiem un skatījās tālē, pētīdams un meklēdams.

„Vilku mežs ir sakuplojis“, viņš sacīja, „ceļš ierit kā maisā un maisam gals ciet. Pasaules lielceļš stāv uz vietas un upe tek kā tecējusi. Dzirnava krastmalā maļ kā maļšas. Brantu ciems nav noplēsts un muižas tīrumi ir tie paši.

Un lūk, tāda ir šī manis kārotā Eglienes novada mala.“

Silā ierējās suns.

„Gani. Agri gani“, noņurdēja sēdētājs.

Un viņš skatījās, kā no meža izlīda govīs un aitas un klausījās, kā suns pie šmaugā bērza rēja savu lielo riešanu, nikni purinādamies pret svešinieku.

Kad ceļa malā parādījās sagšā apmāvusies jaunule, kareivis iesaucās: „Kā gans tu esi?“

Brīdi viņa apmulsusi klusēja, tad, uzmetusi lūpu un vicinādama lokano rīksti, teica:

„Aiz priedēm ir mūsu sēta.“

Un pēkšņi, paķērusi sauļā sūnu, viņa piešķrēja pie brūnās govīs, saturēja aiz ragiem un, berzdama paslēpenes, paslepšus raudzījās uz kareivi un vēroja viņu.

Jā, viņš redzēja.

Cik gan īsteni viņai bija gadu? Vai skaitījās iesvētīta?

„Lūk, varenas govīs“, gane pacēla savu skarbo un paaugsto balsi. Kareivis smaidīja platu un neldzīgu muti.

„Šīs govīs ir glumām un spīdīgām mugurām. Kā vēdzeles. Vakaros mājup nāk pilniem un smagiem vēderiem. Veļas veldamās. Es pati ganu, pati slaucu un pati baroju. Manā ziņā nodotas sētas atslēgas.

Varu iznest visu klēti, ja vien iegribas. . . Bet es nekā neņemšu, jo laikā visa manta man pašai piederēs.“

„Hē, hē, hē“, kareivis smējās priecīgs, „vai skaidri zini, ka tā notiks?“

Bet gane vairs nedzirdēja.

Viņa aizšķrēja līdzī meža ielokā pazudušām govīm.

Brītiņu viņš patīksminājās domās par šo gaišo, pabālo meiteni ar paskarbo, vieglo

valodu, lokano augumu un spītīgām, kārām un lapsenīgām acīm. Tad piecēlās.

„Jāmeklē mājvieta. No Brantu ciema esmu cēlies. Šinī ciemā atstāju savus piederīgos. Pārņākdams no cara kaļa kalpības, eju atkal savas senās tekas.“

Skaistā bērzu gatve no Vilku meža līdz tilta galam bija viegli staigājama. Lejā pie tilta urdza strauts.

Gājējs apstājās un padzērās avotā.

Viņš noslaucīja savas biezas un pilnās lūpas mēteļa piedurknē un jutās it kā atjaunots.

Tā viņu spirdzināja dzimtenes avota skaidrais ūdens.

Uz tilta uzbrauca, zvārguļiem skanot, bars pajūgu. Koka balsti ribēja zem zirgu pakaviem.

„Kas ir šie braucēji?“

Bija nedēļas diena. Ne dievlūdzēji, ne bēriniēki.

Dažas sievas nāca uz avotu ūdeni smelt.

Viņām nēši pašļuka no pleciem, ieraugot dižos braucējus, kuņi, no tilta nobraukuši, jau drāzās kalnup, pie Stūra ceļa.

„Tie bija kāzinieki. Bagāti viņpagastnieki. Galgauskieši. Brauc pie mācītāja. Samaksājuši smagu naudu, laulājas nedēļas vidū.“

„Nedēļas vidū? Senāk tā vien kungi darījās, nu redzu savus pašlaudis kungiem uz papēžiem minam“, teica kareivis.

Sievai palika mute vaļā.

„Kas tu pats esi? Saki, kādi nule nestaigā pa Dieva ceļiem!“ viņa iekliedzās.

Bet otrā vien piesarka un pacēla nokritušos nēšus.

Uzkāpusi uz tilta ar pilniem ūdens traukiem un iedama gaļām kareivim, viņa ziedēja magones sarkanumā.

Viņa bija tīkama.

„Raugi, tu neesi ne lapsene, ne vienas dienas muša. Tu man patīci“, viņš teica un gāja vienā solī ar jauno meitu, „esmu brīvalaistais kaļavīrs un nāku no tālās krievu zemes.

Aizejot atstāju māti un māsu Brantu ciemā. Ir jau pagājuši divi desmit gadu.“

„Kādā sētā mīt tavējas?“

„Pie Brantu Ķirša.“

„Vai esi Māles brālis?“

„Jā.“

Meita nopūtās.

Brīdi viņa klusēja, tad pie krustceļiem apstājās un atvilka elpu.

„Man te jāiet“, viņa teica, „esmu dzirnavu laidara gaitniece.“

„Kā tevi sauc?“ viņš jautāja.

„Par Līzi.“

Pēkšņi viņa teica, it kā negribēdama un stomidamās: „Žēl. Tu atrādīsi tukšu māju. Tava māte nomira pirms gadiem, bet māsa Māle šinī ziemā. Viņa bija saderēta un Saulgriezī bija dzeramas kāzas.“

„Tā?“ viņš teica, „tad esmu tukšinieks. Nu, dzīvo vesela!“

Viņš pameta gaisā ar savu kareivja cepuri un gāja uz priekšu. Pirmās ziņas bija nelabvēlīgas.

Nekas viņu neglaidīja.

Un viņš noraudzījās, kā svešā gaitniece viegli un vingri aizgāja, nesalikusi zem smagiem nēšiem.

„Tāda būtu laba sieva“, viņš nodomāja, „viņa ilgi paliks jaunā un izturēs šo grūto dzīvi. Arī bērņus viņa audzēs un kops dziedādama.“

Jā, sievietes nule bija drošākas kļuvušas kā priekš desmit gadiem. Nule viņas runāja drošāku valodu.

Tāda bija atgriešanās.

Tukšā un neiesildītā pērklī.

Arī paša pērklā vairs nebija.

Baznīcas grāmatās viņš bija ierakstīts ar Puna Vipuļa vārdu. Tā viņu sauca.

Un viņš prata lasīt un rakstīt. Skolas viņš nebija redzējis. Savu māku viņš bija pazagšus, kā maizes druskas uzlasījis no dižo galda.

Slāpdams zināšanu, viņš pats īsteni nebija apzinājies savu slāpju. Tēvs bija strādājis

par dienas algādzi pie skolotāja, pie aptieknieka un pie zvaniķa.

Un visur līdzī bija kūlies Vipulis.

Skolotājs teica, ka Vipuļa vārds cēlies no Vilipa un esot gaužam sagrozīts, bet tēvs atmēta ar roku un puika cilāja svešās, gaišās sētās grāmatas un vēroja rakstu zīmes un nemācāms iemācījās visu. Tad viņu bija paņēmuši krievos.

Svešā zemē un svešā klausībā viņš bija dzīvojis aklu un tumšu dzīvi. Un kaut gan vācu kungi briesmīgi spieda latviešus zemes stūrī pie Baltijas jūras, Puna Vipulis mīļu prātu atgriezās dzimtenē.

Viņš bija kļuvis jo vērigāks, un viņa prātam piemita jautrs rūgtums.

„Savā jaunā p' klī es neļaušu iedēt dze-guzei olu,“ viņš teica, uzkāpdams Āžu krogus kalnā.

Krogus šķīta kā cietoksnis. Gaŗā, zemā un nemilīgā akmeņu celtne bija apjumta ar sarkaniem, pasmagiem kārņiem.

Mazā koka priekšīņa stāvām, šaurām kāpnītēm veda krogus pirmā, lielā kambarī pie tirgus galda.

Nedzirdēja dziesmu, ne skaļu, ne kľusu balsu.

Šinī pusdienas stundā krogus bija tukšs. Ceļinieks aizvirzījās gaŗām. Uz tīrumiem rosījās arāji.

Puna Vipulis iegriezās šaurā sētu ceļā. Šī oľnīca bija aplingota jaunām kārtīm.

Aiz gājēja palika krogus, dzirnavas un patālā muiža. Klusais Brantu ciems parādījās ielejā.

Augļu dārzī bija jauni. Nule dēstīti.

Arī kľavi, liepas un ozoli vēl nekupľoja varenībā. Viss bija iesākumā. Puna Vipulis pasaulē bija nācis Brantu ciema pirmās dienās.

Nu nākdams viņš vēroja jaunus dzīvojamus namus, kuŗi bija pacēľušies dārzu vidū. Saimnieku rocība bija augusi. Vai dzīve vieglāka kľuvusi?

Iedams gaŗ jaunā rudzu tīruma malu,

viņš skatījās, ka pakalnes augstienē joprojām ara vientuļš arājs.

Un citi? Muižas tīrumos?

Pieci saimnieki valdīja Brantu ciemu.

Triju olnīcas sagāja vienā ņudzekli, neatraisāmā mezglā, un triju sētu saimnieces ēdienu vārot skatījās viena otras podā, tik tuvi bija sētu namiņi.

Un burvestības plosījās negantas un kāras pagalmos, laidaros un kletīs un pašu ļaužu prātos.

Šīs burvestības šķita piepildām muižas darbam atsviestās dienās: ar asu arklu tās uzara dīkos tīrumus, iekaisīja labu sēklu un visu sataisīja rudens svētītai ražai.

Un ikviens pievīlās.

Nebija ne labākas ražas, ne citas laimes. Viss gāja savu gaitu. Gausā un smagā solī zemnieks nesa nastu. Viņam līdzī turējās sētu algādzis un amata vīrs. Un laiks ritēja, aiznesdams tautas ciešanas.

Domās cēlās un plēnēja.

No rudzu ežas gājējs nogriezās platā, maurainā tekā. Tekā ietecēja Brantu Ķirša pagalmā.

Jaunā dzīvojamā nama priekšā nogulies, saulē dzirkstīja balts dzirnavu akmens.

Vēl nebija iemīdīts dziļi zemē un guleja atvēries un grumbulains. Stāvēdams uz akmens un, apbrīnodams jaunos stikla logus, kareivis nebija pamanījis uz kāpnītēm sēdošo māmiņu.

Viņa nesatrūkās. Vien pacēla galvu un un klusi dungoja zem sevis. Likās, pienācēju neredzēja.

„Trīs kamoli rit pāri augstu kalnu. Viens sarkans ir un otrais melns un trešais balts; Gan jūs vēl sastapšu un sarkanais būs visu pirmais un otrais melns un visu pēdīgs balts, kā saule zibsnīs pretī...“

Viņa grieza sīpolu sulīgās, spožās ripas gurdeniem un gausiem pirkstiem.

„Labdien, māt!“

Viņa nesatrākās. Vien pacēla galvu un paraudzījās kareivī silta un gaiša.

Grumbaino seju apstaroja lēnprātīgas acis.

„Vai esi vēl dzīva, Ķiršu māt? Vipuli vēl sagaidīji?“

Vecā saimniece ieklausījās.

„Vipuli?“ viņa pārjautāja, „vai esi pārnācis no krieviem?“

Viņas prāts bija gaišs. Viņa atcerējās gaitnieka Puna dēlu. Bez liekas domāšanas. Jaunais rekrūts nostājās viņas priekšā savā jaunības straujuma, lokans, glītu vaigu, apķērīgs un vesels.

Un, raudzīdamās pārnācējā, viņa mēroja laikus.

„Tu esi kļuvis vīrs,“ viņa maigi teica, „bet sirms neesi. Tev latvieša sirds krūtīs. Un latvieša prāts tevi atvedīs no lielā tāluma.“

Nāc, nāc, ievēdīšu kambarī, jo kurp tu gan citur iesi? Bāris un liels vientuļnieks... Mūsējais esi.“

Viņa nolika dēsta trauku uz kāpnēm un piecēlās.

Un raudzīdamās prom jaunā augļu dārza saulē kūpošās vagās, viņa dzidra un paklusā balsī skaitīja:

„Mūsu baltais Dievs gāja pār zemi un jūru, trīs rozes viņš nesa savā labā rokā... Tā viena izgaisa miglā, tā otrā sadega un trešā pazuda jūras viļņos un vētrā.“

Un izteikusi pēdīgos paklusos vārdus, viņa atvēra mājas durvis un palika stāvam uz sliekšņa.

Kareivis redzēja viņas sīko, sagumušo augumu tīrā pakulu virskreklā, gludeni ievērtos, svītrainos kroku brunčos.

„Jau otro vasaru dzīvojam jaunā mājā. Vēl koks smaržo. Pats jūti. Bez rijas kvēpiem un dūmiem. Gaismā un skaidribā. Bet bērnu mūsu dzimtai maz. Asinis nozīdusi muiža.“

Kareivis apskatījās telpā.

Bija gludens māla kuls.

Labi kopā salaisto jauno dziedru sienas bija cieti aizpildītas un aizbāztas ar sausām sūnām.

Kambara vidū stāvēja krusta galds ar soliem.

„Nāc,“ vecā veda kareivi caur šauru gaitenīti saimnieku pusē, „te būs vadzis tavam lepnam mētelim.“

Pie logiem auga kļavu koki. Jauno dēļu grīda bija spodra.

„Dzīvoju un nevaru nomirt. Sētu nule valda dēla dēls.“

„Tā iznāk,“ teica kareivis un apšēdās mēdru sēdekli pie mazā galdiņa.

Žigli tecēdama vecā māte atnesa cietu griķu karašu, cibā pataisītu biežpienu un krūzi salda piena.

„Ēd nu,“ viņa mudināja un rokas salikusi skatījās, cik kāri vīrs ēda. Un pēc brīža mierīgi piebilda: „Tavs koks nokalta. Puniene nomira ar krūšu vainu. Ātrā un necerētā ligā. Šķirsti bija labi un glīti un aizvadījām pa godam.“

Šinī pavasarī kapiem saimnieks uzlika velēnas.“

„Paldies.“

„Tu esi mūsējais. Paliksi pie mūsu tīrumiem.“

Šinī brīdī kambarī ienāca smiltīm apbiris un apkūpējais arājs. Kareivis pazina savu saimnieku.

Nule šis saimnieks mājas atslēgas bija nodevis dēlam.

Arājs noraudzījās viesī un mātē.

„Vai nepazīsti? Vipulis pārnācis no krieviem,“ teica vecā saimniece un aizgāja pie sava sīpolu dēsta.

Vīri sadevās rokām.

„Vēl neesam klausīšanu nastu nolikuši,“ ķīrsis teica, „es šodien aru viens pats. Citi muižā. Bet nākamgad māja būs iepirkta. Būsim izcīnījuši tiesības. Pirmie Brantu ciemā.“

Kareivis klausījās.

Un it kā tāla un laipna gaisma apstaroja viņa vaigu.

Tā bija viņa sirds kvēle, viņa priecīgais prāts un viņa nākotnes cerības. Griķu karaša bija apēsta un krūze iztukšota.

„Lūk,“ saimnieks rādīja, „aiz skapja ir ciskas. Liecies un izguli savu ceļa gājienu.“

Vipulis norausa ar plaukstu no galda maizes druskas un novāca tukšo krūzi un cibu.

Tad viņš izgāja sētsvidū un pameklēja ūdens ķipi. Novilka savus stulmaņus un nomazgājās.

Pienāca vecā māte un iedeva tīru, ar vāli sakultu kreklu.

„Valkā vesels. Saimnieka kreklis.“

Iegājis klusā kambarī un apgulies zemieka gultā, viņš iegrīma nedomināmā un dziļā miegā.

Tā viņš nogulēja visu pievakari un nakti, nedzirdēdams cilvēku darbošanos un gaitas.

Un pamodās otrā pusdienas laikā.

Nogurums bija aizvēlies prom un izplēnējis kā pērnis sniegs. Kambaris bija kluss, bet otrā mājas pusē, pie krusta galda, čaloja ļaudis un skanēja smieklis.

Vipulis ielūkojās vēriņāki: pie gultas bija noliktas jaunas, dzeltenas pastalas un kājgalī satītas rādījās pelekas vadmalas drēbes. Viņš knaši apgērbās.

Pārvilcis ar koka skāti pār matiem, viņš aptaustīja vaigus.

„Sestdien, pirtī... Tad raudzīšu nolist savu līdumu.“

Vipulis kāroja ieraudzīt mājas ļaudis. Šo triju paaudžu gājumu. Un pēkšņi viņam it kā pagura kājas. Svešinieks un vecs? Sāpīgu domu šautra piepildīja un pāršķēla viņa prātu.

Bet viņš gāja.

Ganu suns riedams metās pretī.

„Kārav! Paliēc mierā, Kārav! Vai neredzi, ka nāk pašu cilvēks?“ sauca augstā balsī jauna sieviete, ieķerdamās ar pilnu plaukstu suņa kuplajā, gaišajā spalvā.

„Nāc droši pie galda,“ viņa aicināja un pasniedza roku.

Šī bija vecās mātes vedeklas vedekla, spriganā un agnā saimniece Sane.

Viņas gaišie un sārtie vaigi lāsmot lāsmoja un zilās acis bija laipnas un mierīgas.

Vipulis deva katram roku.

Viņš atgriezās pie saimnieks un apsēdās galda stūrī.

„Te ir kubuliņā strēbiens. Un kaņepju grūslis ir cepti kartupeļi. Tev kā ciemiņam pienācās galu ēst, bet es nezināju, kad tu modisies.“

Viņa vēlīgi skubināja ēdēju.

Ganu suns pienāca asti vēdinādams un piedūra savu purnu Vipuļa celim.

„Nu tu man esi draugs,“ sacīja Vipulis. Pie krusta galda sēdēja visi.

Vecā māte, vecais un jaunais saimnieks, Sane ar mazo dēlu un gane, pusgaitniece. Un ēzdams Vipulis nodomāja, ka ļaužu šai sētai netrūka.

Viņš bija lieks.

Neviens viņu projām nedzina un pieņēma kā dzimts locekli, bet viņš negribēja dārgās izpiršanas naudas lieko grasi.

Un vēlāk, apsēdies zem liepas pagalmā, kad visi kāroja dzirdēt svešo gaitu stāstu, viņš teica:

„Meklēšu sev darbu. Neesmu sapuvis. Gribru censties.“

„Jā, jā,“ jaunais Ķirsis domīgs atbildēja, „esam plēsušies dienām un naktīm zem kunga pātagas muižas laukos. Un savā tīrumā vien kā zagli, pa-lepšus, asarām birstot.“

Un lēni cēlies ir kalns.

Brīžiem draudēja viss noslikt purvā.

Kungam bija visa vaļa un viņš slīcināja zemnieku savā iegribā. Agri nomira mana māte, lielo un smago darbu nospiesta. Nule Sane stājusies viņas vietā.

Nākamā gadā pēdīgais izpiršanas solis. Tad būsim brīvenieki. Bet tu? Gaitu vīrs esi bijis un gaitu vīrs paliksi, jo pārāk ilgi cars noturējis tevi pie sevis.

Paliec mūsu aizvējā. Tavam mūžam darba Ķiršu sētā pietiks. Dzīvosim kopā brīvenieku dzīvi.“

Vecais Ķirsis pamāja ar galvu.

„Paldies,“ Vipulis teica un deva vīriem no sava tabakas saiņa. Viņš bija domīgs un apmulsis.

Rūgta sāpe dzēla prātu.

Un uzņēmis jaunu valodu, viņš stāstīja par krievu kara kungiem, par trako un nežēlīgo dzīvi svešā zemē.

„Jā, jā, tu esi pieredzējis daudz. Tu esi pasaulē bijis.“

Vecais Ķirsis cēlās pirmais.

„Rīt klausās. Kad apsēsīm muižas laukus, nasta novelsies no pleciem, jo šis būs pēdējās.“

„Rudenī kungs pats novāks savu ražu,“ teica jaunais saimnieks.

„Skaiti mani klausīniekos,“ Vipulis teica, „sākšu savu gaitu.“

Cieti sakniebis lūpas, viņš stingi raudzījās tālē, kur pacēlās un pletās Māliju elksnājs.

Bija trešais gads pēc brīvā sētu likuma.

Kādā ziedu mēneša vakarā, kad jau spīdēja mēness pāri kuplajam augļu dārzam, pie krusta galda Ķiršu lielajā pusē apsēdās līksmi ļaudis. Viņi bija noberzušies balti, un tīrais linu un kaņepāju audekls smaržoja un baloja krēslainā kambarī.

Bija nokopts siens.

Nopļautas meža pļavas un piepildīti tālie šķūņi.

Tīkama noguruma pārpilns Vipulis mierīgi un gausi uzlika elkoņus uz galda. Viņš klusēja.

„Vai balodis tevi šinī gadā aizbrēcis, Vipul?“ jautāja šķelmīgā un gaišā Sane, iemērkdama karoti kubuliņā.

„Baloža aizbrēktiem sirdis sāp,“ viņa piebilda, un jaunā pusgaitniece iesmējās, kozdama savā maizes gabalā.

„Redzēju, kā Vipulis čūskas sita,“ viņa sulīga un ziņkāra stāstīja, krēslā tumši piesarkusi un ievīļota.

„Sauce tos cilvēkus lād, kuņģi čūsku atstāj pie dzīvības, jo nevar saule čūsku sildīt, lai kā pūlēdamās un gribēdama,“ sacīja vecā māte.

Vipulis pievilka sev klāt brūno maizes klaipu un aso tuteniņu. Joprojām klusē-

dams viņš nogrieza sev maizi un pastūma pieguļniekam, vecajam Ķirsim.

„Uz Krāšņatām jāsi?“ viņš jautāja.

„Jā, dēls, uz veco pieguļas vietu. Tur tēvs jāja, tur mošķi nerādās. Tur mierīga nakts man vecam vīram.“

„Vēl tev drēbes nav degušas, saimniek-tēv...“, pusgaitniece smējās krēslā, „tevi nav aizdziedājusi lakstīgala.“

„Uguns un lakstīgala no manis bēg. Tie meklē svešādus. Man nav vieglā svešinieka prāta.“

Zeme mani piesējusi un remdinājusi, lab-dare un vadītāja.“

Vipulis klausījās valodās un juta, ka no-gurums atstājās no viņa. Pēc varenā darba cēliena viņš atpūtās labā un laipnā mierā.

„Tu ej neapnicis, Vipul“, teica Sane, „kā-du likteni tu dzen?“

Viņa pati nesaprata savus vārdus.

Bet vārdi bija neapdomīgi.

Vipulis sarāvās.

Kādu likteni viņš dzina?

Pieguļnieks piecēlās un aizgāja.

Un pēc brīža olnīcas ceļā ieviedzās zirgi, un lēni nodimdēja zeme. Troksnis izgaista.

Mēness spīdēja un siltā ziedu mēness nakts bija gaiša. Un kad Sane cēla tukšo ku-buliņu un salasīja ēdēju karotes, jaunais Ķirsis pievērsās savam gaitniekam.

„Rīt mēs abi dosimies uz muižu“, viņš pēkšņi teica.

Uz muižu?

„Ko mēs darīsim muižā?“ Vipulis atjau-tāja, „klausu gaitas izbeigušās.“

„Iesim nosolīt Āžu krogu.“

Āžu krogu?

Sane nolika atpakaļ paņemto kubuliņu. Viņa apsēdās un gaidīja. Jaunais Ķirsis ne-bija straujš runātājs. Viņš runāja apdomīgi un nepārsteidzās. Viņa valoda arvienu bija patiesa un skaidra.

Āžu krogus vieta bija brīva. Kopš kro-dzinieka nāves. Un tīkotāju diezgan.

Krogus ieklīda svešinieki, tādi, pie ku-

riem turējās nauda. Naudas bija maz. Gra-sis dzenāja grasi.

Kamdēļ ielaist svešinieku Eglienes krogū? Vai Puna Vipulis nebija krietns vīrs un rakstu pratējs?

Viņš bija līdzīgs savās prāta tiesībās saimnieku dēliem.

Zibenīgi iešķīlās Vipulī senās, pārdrošās domas. Šīs domas viņu bija atvedušas no tālās krievu zemes, īstenās un gudrās ceļa biedres.

Tās bija mudinājušas un mācījušas, ka arī viņš drīkst cīnīties par savu pērkli. Vai viss bija aizmirsts?

Vipulis cēla roku pie pieres, it kā atgai-ņādams uzmācīgu knisi.

Šinī pēdējā laikā viņš bija padevies sa-vam vienkāršam liktenim. Viņš spēkojās ar darbu.

Par jaunās, atbrīvotās Ķiršu sētas laimi. Par kopīgo laimi. Par nedrošo kopīgo laimi.

Vipulis apspieda sevī nemieru un rāmi jautāja:

„Vai tu solīsi?“

„Nē“, smiedamies teica saimnieks, „nē, Vipuli. Solītājs būsi tu. Es kungam minēju. Rakstus tu proti.“

Īsā brīdī kambaris tvērās klusumā.

Vecā māte, galvu pieliekusi, klausījās. Nu viņa zināja, ka Puna dēls būs krodzinieks. Viņas klēpī nokritušās rokas sakustējās, un viņa ciešāki savilka galvas autu.

„Tas ir labi, dēls“, viņa teica, „Vipulim esi pašķīris ceļu. Krogs man ne mūžam nav paticis, bet ja mūsējie var pakāpties uz aug-šu, lai kāpj!“

„Vai Vipulim būs krodzinieka prāts?“ šaubījās Sane.

„Dzērājs neesmu, bet sava pērķļa vijējs gan“, strauji izlauzās gaitniekam vārdi, un, piecēlies lielā satraukumā, viņš sniedza jau-nam saimniekam savu plato un stipro roku.

„Paldies, Ķirsi. Jau trešo reizi tevi ten-cinu. Vai mūžā vēl spēšu tevi godam pie-minēt?“

„Tu šo labvēlību esi nopelnījis.“

„Tā ir Dieva tiesa,” teica sievietes, un vecā māte piebilda:

„Tu kungu dzērienam nedosi pārāk lielas vaļas. Tavs sirdsprāts paliks skaidrs. Tu nemeklēsi un nerausīsi vien grasi, bet domāsi arī par cilvēkiem.”

Uz sliedīgu stāvēdama, Sane teica: „Kad salūkosi jauno krodzinieci?”

Smiedamās viņa aizgāja ar traukiem.

Un Vipulis palika viens sēdam pie tukšā krusta galda, un apjucis viņš sev prasīja: Kur tādu atradišu? Es vairs neesmu jaunības sparā.

Un nolikdams galvu uz šaurā maisiņa, viņš pēkšņi atcerējās ūdens smēlēju pie tilta avota.

Viņu sauca par Līzi.

Kad otrā rītā abi ceļa vīri stāvēja uz rāsainā pagalma maura, viņi klausījās, kā putni dziedāja augļu koku zaros un kļavos un ozolos, un kā sētu govīs māva un aitas blēja olnīcu ceļos, dodamās uz ganībām.

„Pasaule ir pilna, Vipuli, ja vien cilvēka prātam un rokām ir pašķirts brīvs darbs.”

Pie jaunās klēts pamatiem stāvēja vecā māte. Viņa nesa vīstokli jauna audekla.

Un gaŗām iedami, vīri dzirdēja, kā viņa sarunājas ar kādu neredzamo.

„Nemi plaukstā savas tēvu zemes smilti,” čukstēja vecā, „un raugies, kā krīt rasa ozolā un caur pazarēm uz baltā akmens. Tautas asiņu piles sadedzinās ļaunuma spēku un kā rīta rasa uz baltā akmens izzudīs tavas apburtās zemes posts.”

Aizgrābti viņi gāja pāri līdzenumiem un, uzkāpdami Rata kalnā, tuvojās zaļās gatvēs ieskautajai Eglienes muižai.

„Šodien nomas diena,” teica Ķirsis, iegriezdamies ar granti apbārstītā muižas ceļā, iedams gaŗām mazai strūklakai.

Strūklakas ūdens sijājās skopī.

Caur parka kokiem cēlās un rādījās augstas pils smailes.

„Nomu barons pats saņems. Raižu spiests

viņš nule pēti mūsu dzīvi un klausīna un mulsina savus nomniekus.

Dzelzskalna Andriēvs ir muižas valsts rakstu vedējs. Viņš stāstīja, ka drīz atdalīšoties pagasts no muižas.

Mūsu pašu Pagasta valsts.

Barons apslēpj šo ziņu.”

Puna Vipulis labprāt klausījās.

It kā sveši un lieli vēji vējoja ap viņu.

Viņš bija atrāvies no klusās un vientulīgās tūruma vagas un uzgājis uz pasaules lielceļa meklēt savu daļu.

„Lūk, pils,” rādīja Ķirsis.

„Ieiesim ar drošu prātu.”

Pils smagās un lielās durvis vērās bez trokšņa. Pa gaŗu gaiteni naski aizgāja kāds vīrs.

„Kargu Suntainis,” iesaucās Ķirsis.

Jā, tas bija Suntainis Ādams.

Viņš neklausījās un netkatījās uz saucēju, bet manīgi vēra kādas zināmas durvis.

Ķirsis smējās.

„Muižā Suntainis nav tev ne kaimiņš, ne brālis. Šinī kambarī, kunga priekšā, viņš tevi par savu līdzinieku netur.”

„Es viņu pazīstu”, atbildēja Vipulis.

Pils kambaris bija šaurs un zemiem griestiem. Biezās akmeņu un mūra sienās gulēja augsti logi.

Vasaras saulē atmirdzēja sarkaniedzainā grīda un mazais tumšā koka galdiņš, pie kura salicis un strups sēdēja Eglienes muižas barons.

Bija daudz zemnieku.

Muižnieks ievāca nomu. Viņš neatlaida ne grasi. Un pēkšņi viņš izrāva no rindas Suntainis Ādamu.

Ādams dziļi nolocījās. Viņa ikdienišķā likā mugura kunga priekšā bija jo likāka kļuvusi.

Ar plaukstu norāsis sviedrus no pieres, viņš stāvēja milīgs un pazemīgs, un viņa stūrainais un kaulainais augums it kā pazuda pelēkos vadmalas pallaiņos.

Atklājās vien kājas šaurajās biksēs un smilšainās nemītas ādas kurpes.

„Tu atneš rent?“ vaicāja barons.
„Jā gan, cienīgs, žēlīgs barona lielskungs,“
un Ādams nobučoja pa otram lāgam kunga roku.

„Nu, Suntainž, kā ir auguš' tav' tīrum'?“
„Nekā, ne s . . . , ir tik noveldijis,“ Ādams žigli atbildēja.

Barons smējās.

Atgāzies savā mikstā sēdekli, viņš smējās pilnā kaklā. Viņš uzskatīja Ādamu un smējās jo skaļāk.

Muižnieka šaurais un baltais vaigs raustījās it kā krampjos.

„Tu ir trak', tu ir vēr' Špāsfogel,“ viņš dvesa, un tad, pierausis sev klāt Ādama naudu, no tās atskaitīja dažus gabalus.

„Še, nim! Tu ir vēr' Špāsfogel,“ kungs atkārtoja, tīksminādamies ap savu jokdari.

Nu bija Suntainža Ādams atlaists. Kāriem pirkstiem viņš salasīja atmesto naudu, nobučoja kungam roku un klusi devās prom. Vipulim kutēja sirds.

Barons pievērsās Ķīrsim.

„Lab',“ viņš teica un pacēla roku.

Vipulis redzēja, ka Ķīršu saimnieks mierīgs un apvaldīts, it kā lēnā stingumā, piedūrās ar lūpām pie kunga rokas.

„Lab', es ņemšu tav' krodziniek'. Rād', parād' to puis!'“

Zemnieks stūma Vipuli.

„Dari, dari, paciet!'“ sacīja viņa skats.

Un Vipulis darīja.

Barons nolūkojās stiprajā un stingrajā eglīnietī, un mirkli viņš šķīta aizdomu pilns esam.

„Tu nodienē' sav' krieiv' gad'?“

„Jā.“

„Krog' ir kā kaŗa lauk' . . . Vajg' iepērt . . .“

„Es saprotu, barona kungs,“ Vipulis sacīja.

Muižnieks nomierinājās.

Šis ilgais krieivnieks bija atjūdzis no vācu muižas paraduma, bet gan viņš iemanīšies.

„Ej pie muižkung', viņš pateiks tav krog'

likum'. Un maksā un pild' godīg' un kārtīg' sav' nom',“ vēlēja kungs.

„Jā.“

Pils gaitenī Vipulis vaicāja zemniekam:

„Vai bieži man jārādās muižā?“

Ķīrsis saprata.

„Baronu tu redzēsi par gadiem reizi.“

Pie Rata kalna, ielejā, kur rādījās Ķīršu olnīca, pilādža paēnā sēdēja Suntainža Ādams.

Nule viņš bija pārvērties.

„Dzirdēju, tu būšot jaunais Āža krodzinieks? Kalpa pendērs!'“

Un, salicis rokas cimpulī, Suntainžs pacēla acis pret debesīm.

„Tā ir Ķīrša gudrība!“ viņš turpināja, „nule viņš varēs Āzi izlepoties. Nu Ķīrši pārvaldīs visu Eglīeni.“

„Kad viens iebeŗ sāli un otrs nelūgts maisa, draudzības radu raksti izjūk, bet vai mums, Ādam, jāplēšas?“

Mūsu tīrumi kopā nesalet.

Uz Āzi tu raugies no sava Daudziņu gala un es no sava Brantu ciema. Krogū sēdiņš es nebūšu un tev pietiks vietas.

Pavelies tālāk, Ādam, es apsēdišos kājas atpūtināt.“

Suntainžs pastūmās atpakaļ, un arī Ķīrsis apsēdās ēnā.

Un Vipulis teica: „Aiziešu līdz Āzim.“

„Ej.“

Suntainža Ādams krekšķināja, skatīdamies aizejošā Puna dēlā.

„Raugi, aiziet kā svētelis.“

Būtu jel reizi atnācis uz Karģiem, parunāties ar manu Ilzi, bet nē! Kā nu dzīvos bez sievas?

Būs ar ķeršanu jāķer, ja gribēs dzīvi turēt! Ieliki gan tu mums visiem eglīniešiem kā augoni sānos!

Jau vecais Puns bija pārgudrs un viņa mugura bieži nesa mēles nopelnīto algu.

Jā, aiziet kā svētelis! Vai nevarēja parunāties ar Ilzi?“

„Tā nerunā,“ mierīgi viņu pārtrauca

Ķirsis, „jo līdz šai dienai tu pats Puna dēlu neredzēji un nebildināji.“

„Vai man viņš jābildina? Dzimts saimnieks neies pasaules vēja grābsli meklēt! Izies tāpat kā priekšgājējam, kad šim vēl nebija sievas un pats vēl dzīvoja šinī pasaulē...“ un Suntainžs labprāt izstāstīja Ķirsim veco notikumu.

„...Krogū bijušas izlietas putraimu desas. Sakārtas dūmenī. Naktij uznākot stauduls atstāts vaļā un arī lielās puses durvis bez atslēgas. Iebraucis ceļa vīrs, ienācis lielā pusē, apčamdījis arī dūmeni un atradis desas. Visas sīkās noņēmis un salicis savā vezumā.“

Tad mierīgi atpūtinājis un pabarojis zirgu un aizbraukdamš uzdziedājis:

*Sīki, mazi engēlīši
Ceļa vīra vezumā...“*

„Jā, jā, Suntainž, tev ir stāstinieka māka.“ Adams ar īkšķi noberza smilšaino kurpi un, pēkšņās dūsmās atjaunojies, teica:

„Nav arī manā sētā prāta ļaužu! Vai zini, kas ir laika grāmata? Savu mūžu esmu nodzīvojis bez grāmatas, visas laika zīmes pašam prātā un galvā, bet manējie gad' gadā no tirgus pārnēs dārgo kalenteri un vakar skatos, vēl tikai ziedu mēnesim esot, jau kalendere saplīsusi! Izvēlusies, ar parautām lapām!

Velc naudu no kules un gādā jaunu!

Nē!

Es ņēmu lāpāmo adatu un stipru diegu un sašuvu! Lai lasa vai pieci gadi!

Nu sūkstās, es esot ačgārni sašuvis, raksts iešuvies par dziļu un nevarot vairs gudrības sameklēt...“

Es ārdīt neļaušu un meļiem arī nepadošos! Rakstu pratēji!“

„Būs vien jāizārda, Ādam, jo bez kalenders vairs nevari iztikt.“

„Neārdīšu! Man no pasaules nekā nevajag! Ēdienu, dzērienu un apģērbu iemantoju paša sētā.“

„Un naudu? Kungam noma jānes...“ smīnēdamš Ķirsis cēlās, jo Vipulis vēl nerādījās.

Adams palika tusnīdamš ceļmalā. Viņš bija noskaities. Bet varbūt viņš gribēja sagaidīt Vipuli, jo iedzimta viltība turējās modra un Suntainžs nojauta, ka Vipulis nūle bija kārojams precinieks tiklaid, bet gausai Karģu Ilzei.

Āžu krogus dienvidi ielika dzirnavu dārzā.

Krodzinieka kambarīša logiem pieskārs ābeļu zari un vējā šūpojās iesarkanie āboliņi.

No upes nāca ūdens smarģa un pacēlās klusa čukstēšana, kad vilņi piesitās krāču akmeņiem nebeidzamā, savā gaitā.

Krogus bija kluss.

Aiz tirģus galda, lielajā pusē stāvēja skapis. Noliktas glabājās krūkas un koka stopiņi ar ieurbtām tapām; bija arī dzelzs trauki un pudeles ar kaņepāju aizbāžņiem.

Uz steķiem gulēja mucas.

Puna Vipulis stāvēja lielajā kambarī un apskatīja skapi, mucas, galdus un gaģos solus.

Krogus kuls bija izmīdīts.

Sarkanie ķieģeļi bija izrauti ar bedri un dažam logam trūka stiklu.

Vipulis gāja un skatījās.

Krodzinieka istabiņā viņš atrada šauru, mazu gultiņu un gaiša koka galdu.

Šī nu bija viņa māja.

Uz brīdi viņš atmetās uz palodzes un ieraudzījās dzirnavu dārzā.

Kuploja augsts, sulģgs maurs un ziedēja baltais dābols. Aiz kokiem skraidīja bērni un dūca dzirnavas.

Silta miltu smarģa, sajaukdamās ar ierģģteno un svaģo ūdens un vģtola mizas dvesmu, lēniem vilņiem apņģma vientuģo stāvģtāju.

Viņa paša kambaris...“

Viņa paša jaunā dzģve, vēlu atnākusi, kad jau matos rģģģja pirmais sirmums.

It kā nodrebģdamš vēsā domu vējā, viņš

skatā meklēja dārza zedeņus. Aiz tiem viņās ceļš, uz kuŗa reiz bija stāvējusi jaunā ūdens smēlēja ar nēšiem.

Svešā Līze.

Cīnīdamies ar darbu Ķiršu zemē, viņš bija aizmirsis viņas laipno un rāmo vaigu.

Nu šim namam vajadzēja saimnieces un kopējas, un savās domās viņš atsauc viņas tēlu.

Neviena cita nebūs labāka.

Neviena cita viņu nepieņems un neieslēgs savā sirdī ciešāki kā viņa!

Viņa neprasis algu un nealks goda.

Viņa nāks kā māsa un nāks kā līgava . . .

Ak Līze, Līze!

Un viņš vēlējās ieraudzīt viņu šai klusā dārzā.

Bet neviens neatnāca.

Atslēgas žvadinādama, durvis vēra Prakša Madiņa, krogus senā gaitniece un pieraudze.

„Ko lūkojies, it kā koku neredzējis? Tu meklē dārzā svētdienu, bet neredzi, ka krogum logu nav!“

„Tu vēl neesi izzagta“, smējās Vipulis.

„Bēda redzēt, cik tu esi viegls“, noņurdēja Madiņa, raudzīdamās uz viņa labiem ādas stulmeņiem un glītiem goda svārkiem.

„Viegls? Pati tu mani par vieglu neturi.“

Atzinīgi un skopi smīnēdama, viņa palocīja galvu.

„Neviens Puns nav muļķis“, viņa teica, „bet saki, kad pārnāksi uz dzīvi?“

„Rīt.“

„Labi. Muiža sūtīs strādniekus. Vai nāksi viens?“

Vipulis iesmējās jo skaļi.

„Viens. Bez saimnieces un bez pūra govus.“

„Es pati tev izvārišu putru“, solījās Madiņa, un viņas acis iedzirkstījās priekā.

Noglauzdama Vipuļa plecu, viņa izvadīja gādīga un laipna.

„Staiģā vesels.“

Uz augstām kāpnītēm stāvēdama, viņa brīdi paraudzījās uz Vilku mežu un upes krastu un pārdomāja savu rītdienas soli.

Kopā ar egļeniešu Beģenītēm Prakša Madiņa ik svētdienas stāvēja dievnama krustcelēs un izdalīja ļaudīm brīnumavota ūdeni, no kuŗa skaidras un veselas kļuva acis un skaidrojās visa cilvēka miesa.

Par to egļenieši viņām deva un ziedoja gan stūrīti miežu maizes, gan kancīti siera.

Pāri liču ielejai jau slidēja rieta sārtā gaisma.

Čukstēdama Dieva vārdu, vecā egļeniete atgriezās drūmajā namā.

Ķiršu māte saitē bija atvedusi rāmu melnas spalvas govi.

Nododama Prakša Madei, viņa sacīja: „Glabā labi.“

Pazīdama zemnieces labsirdīgo un skaidro prātu, gaitniece zināja, ka viņai piemita arī cildens lepnums, jo daudz bija cīnījusies un daudz arī iemantojusi.

„Man tava svētītā ūdens nevajag“, viņa Madei strupi teica, „un ikvienam pietiks ar savas akas veldzi, ja turēsies balts un neieaugs sārņos. Tad nevajadzēs meklēt zāļu.“

„Jā, jā“, rūca Madiņa, „es arī nekāroju tavu stipro un slepeno vārdu.“

Bet labprāt viņa būtu noklausījusies, ko vecā saimniece čukstēja savā krogus apgaitā.

Māte iegāja šaurā govs laidarā un stadulā un, stāvēdama uz sliekšņa, sacīja:

„Ar Dieva pirkstiem sasēja Zemes dārzā trīs ļaundarus un lika viņiem izskaitīt visus smilšu graudus, debesu zvaigznes un koku lapas un turēja važās, līdz būs piepildījusi savu skaitu, līdz būs izkaltoši kā purva niedra veca mēneša gājumā . . .“

Iedama Vipuļa kambarī, māte kļuva lēnāka un rūpju pilna, un labu brīdi viņa stāvēja pie loga, domās nogrimusi un neredzēdama dārza jaukās auglības.

Atspiedusies pret šaurās gultiņas malu, viņa domāja par Puna dēlu kā par savējo.

Un domādama savas labās domas, viņa čukstēja klusām un bailīgām lūpām, it kā pati neticēdama saviem vēlējumiem.

„Sidrabs un Saule uz tavas galvas . . . Lai tava tērauda sirds top mīksta, kad līst Dieva lietus, lai izzūd tavas dusmas kā rīta migla un domas lai ielaižas svētīto bišu dārzos.“

Vakarā, mēness gaismā, kad visi jau bija pie miera, Prakša Madiņa darījās ap savām ūdens krūzēm.

Viņa tās atstāja nakts rasā kā vēsā avotā. Pa ceļu gāja jauna meita.

„Līze?“

„Ai, Mad, ko dari?“

„Lieku un cilāju krūzes. Vai rīt tavas kāzas, Līz?“

„Rīt.“

„Ko esi klusa? Vai kāzu karašu cepi no kviešiem?“

„No kviešiem.“

„Tavs virēniešu bāliņš ir jautras dabas.“

„Maz viņu pazīstu.“

„Vai manu jauno krodzinieku neaicināsi? Puna dēlu? Trešais gads, kopš pārnāca no krieviem . . .“

„Jauno krodzinieku? Vai Ķirša gaitnieks nule Āža krodzinieks?“

Līzes vaigs bija balts. Viņa stāvēja un trīsēja kā lielā vētrā. Bet tad atmanījās un teica: „Man jāiet.“

Viņa aizgāja nedrošiem soļiem. Lejup nolaistās rokas vīta kā nolauztu puķu kāti.

Visu nakti Līze mirka asarās. Rītam ausstot viņa nebija atkususi un vaidēja.

„Nesagaidīju. Neatnāca. Sirdij tuvs uz visu mūžu. Kā nu dzīvošu?“

Un celdamās un posdamās viņa cīnījās it kā ar nāvi. Svešs virēniešu bāliņš . . .

„Apcietini savu prātu“, viņa velti lūdzās, „tu neesi vainīga. Ceļa gājējs bija tevi aizmirsis. Un mājas vieta nabaga gaitniecei jāmeklē.“

Viņa tērpās baltā rotā.

Bet asaras ritēja, un nebija gala klusām vaimanām.

„Par ko tu raudi?“ vaicāja saimniece, segdama uz pleciem jaunu, zvaigžņainu sagšu.

„Pati nezinu.“

„Dzērājs un dziedātājs ir tavs bāliņš. Bet skaists no vaiga. Gan vadīsi dzīvi.“

Pasaules lielceļš pīrbēja dzīvs un pilns. Eglīnieši un svešinieki steidzās uz dievnamu.

„Vai dzirnavās vīkš kādas godības?“ vaicāja Āža krodzinieks, klausīdamies dziesmās, kas plūda caur dārzu no dzirnavu krasta.

„Kāzas“, teica mūrnieks.

Viņš strādāja arī svētdienā un pildīja izmīdīto krogus kulu.

„Raugi, aizved līgavu“, viņš rādīja.

Krodzinieks piegāja pie loga. Viņš pēkšņi satrūkās un atrāvās.

Un mūrnieks brīnījās.

„Ko trūksties?“

Krodzinieks neatbildēja. Viņš stāvēja un skatījās.

Un sen vairs nebija kāzinieku. Ceļš kļuva tukšs. Pagāja laiks. Vai viņš bija piedzēries, zilēja mūrnieks. Tad gan būs jautrs krodzinieks, kuŗš bez miestiņa bija ielīgojis sev reibumu.

Bet kad Vipulis pacēla galvu, mūrnieks nobijās.

Slims vai apburts?

Cietiem un stingriem soļiem Vipulis iegāja savā kamarī. Šinī dienā mūrnieks viņu vairs neredzēja, un otrā dienā Prakša Madiņa stāstīja, ka krodzinieks aizgājis pie pagasta rakstu vedēja Dzelzskalna Andrieva.

Kopš šī laika Vipulis pazuda un vairs neatgriezās.

„Ar paegļa kūju rokā izgāja. Un vecais krieva mētēlis bija pār plecu“, teica Made.

Pēc daudziem gadiem eglīniešu ceļa vīri stāstīja, ka Rīgas pilsētā atradies Puna dēls.

Viņš gan esot vecs, bet stingru un nesaliekto muguru, un viņam piederot ceļinieku mājvieta. Labākie iebraucamie vārti visā lielajā pilsētā.

RĪGAS DEGŠANA

(Tā Kunga 1941. gadā, 29./30. jūnijā)

Ai, tēvu pilsēta, kāds tev ir jāredz posts:
Pār jumtu jumtiem lodā liesmu mēles,
Līdz jūrai apvārsnis gumst sīvu dūmu josts,

Un kvēlo mākoņi no purpurainas kvēles,
Šķiet, visa zeme pekles atvars baigs,
Kur naida negaiss liesmu bangas cēlis.

Deg dievanams, kam slavens mūža laiks,
Kā vārdu vārsnās dziesminieki auda.
Ap torni slaidi virmo rūzgans tvaiks,

Un klusē zvans, kas nepazina snauda,
Bet modrais gailis lejup laižas pikts,
Kur uguns delna namu pieres glauda.

Deg Melngalvis, kam moris sargos likts,
Top uguns dzirēm senā daile dota.
Pat rātsnams aicināts pie iznīcības bikts,

Un, dzirkstīm verdot, ugunīga slota
Mēž pelnos rakstus, sadeg ražens pūrs.
Ar zaimiem lēnība top atalgota,

Zūd gruvās grāmatnieku pūlīšs sūrs,
Un aizbirst avoti, kas gara alkas dzirdī,
Tik runā ārprāts — nāves trubadūrs.

Bez sāta negals Daugavmalu tirdī,
Ko neveic liesmas, liēlgabali grauj . . .
Un, svina bites ievainota sirdī,

Jau lepnā Rīga pūlim laupīt ļauj.
No namiem vecpilsētā, kuņu rindas
Bez rūtīm rēgo, rupjas rokas rauj,

Grābj samtu, grīdsegas, vecs sudrabs bruģī šķindas,
Caur birgu nāsis viņa dvesmu jūt,
Vaid vārti veļoties kā aku vindas,

Kad sirotāju bars iet vilka tiesu gūt.
Ap ielu staigulēm šalc zīda čauksti,
Un rētais klaidonis par dendiju grib kļūt,

Bet citus pārklāj nāves sviedri auksti,
Caur dūmiem cauri nospindz ložu spiets . . .
Kur, ausma, kavējies, kamdēļ tik lēni plauksti?

Kā bulš pār pilsētu gulst izmisuma bieds.
Pār jumtu jumtiem lodā liesmu mēles,
Milst dienā debess sarkana kā riets,

Pie latvju asinīm plok varmācības dēles,
Top tautas plaukums atriebības kosts,
Ļimst nāvē varoņi, kas pilni spēka kvēles.

Ai, tēvu pilsēta, kāds tev ir jāredz posts!

Elza Kezbera

IZMISUMĀ

Ļauns moku asums sirdī duras.
Vēl nejusts smagums plecus spiež.
Kāds postošs uguns manī kuņas.
Pat saulē nakts pār mani turas.
Arvien no jauna dzelons griež.

Kur soli spert? Kur meklēt dienu?
Kur mieru rast? Kur vieglums būs?
Ceļ tumšas bēdas apkārt sienu.
Gurst kājas — dziļu purvu brienu,
Čukst māns: Nu tevi nāve gūs! —

Tad vaicāju es izmisusi:
Par ko man lemts šis liktenis baigs?
Skan balss: Tu esi mīlējusi! —
Es redzu, tumsā nogrimusi:
Aust rīts — spīd Mīlestības vaigs.

Velta Toma

ANGELUS

Dievnamā zvaniņa Angelus
zeltainā svētdienas zaigā —
Liecies pār mani kvēlains un kluss,
skūpstot uz krūtīm un vaigā.

Pamodos maigi un aizmigu,
šūpota svētlaimes rokās —
Pāri pār dzīvi staroji tu,
Angelus, laimē un mokās.

GALVENIE RAKSTI

Stāsts

I

„Zvanu tev? Es tev parādišu zvanu, es tev sazvanīšu! Piere liela kā cepļa priekša, bet prāta tur tikai viens čaukstiens. Muļķis, vairāk nekas! Tūlīt ārā!“ — ar stipru roku Malvīne saņem Boņa apkakli, ar parāvienu gaisā izceļ viņu pār sliekšni, iesit ar delnu pa biksēm un aizcērt durvis.

Boņš skumīgs stāv smiltīs un domā, ka dzīve ir grūta. Kur tik Malvīne viņu satiek, visur kliež — muļķis, muļķis! Nupat nu — ko gan briesmīgu viņš ir darījis? Ienācis Malvīnes istabā, viņš bija tikai noskruvējis modinātāja pulksteņa zvanu. Ne reizi vien Boņš bija dzirdējis, cik lieliski šis zvans skan. Taisni tāds viņam bija vajadzīgs. Kā Boņa nolūkam radīts: zvanam galā bija caurums. Zvanu ar naglu varētu piesist nūjas galā un tad ej pats ar savu zvanu un piezvani šur un tur — pie durvīm, kad ej istabā, upē pie akmens, kad zivis jāiedzen tiklā, bullēnam pie raga, kad tas sāk baurot un neklausā, arī brālim Justam pie pakauša varētu piezvanīt, kad tas kaut ko skaidri nesaprot. Zvans jau bija noskrūvēts. Zvana mēle arī būtu derējusi. Gan ar vienu, gan ar abām rokām Boņš bija pamēģinājis to izvilkt, bet mēle bija bezgala sūksta, kā jau visas mēles pasaulē. Un tad nez' kāds viesulis inesa to Malvīni istabā.

Boņš stāv karstajās smiltīs un kustina kāju pirkstus. Pagalmā vējš rausta viņa zilās bikses un balto kreklu. Seja, rokas un kājas Bonim ir brūnas kā dedzināta māla krūze un viņa biezie un stīvie mati saulē izbalējuši kā piekalnu kūla. Puikas lielās acis šaudās uz visām pusēm un nemierīgi tvarsta jaunumus, kas nāk uz viņām no visas saulainās pasaules. Abām rokām Boņš aptausta savu pieri. Laikam slikti gan, ka tāda piere — viņš nodomā. Piere ir liela un

apaļa un aizņem gandrīz pusi no viņa galvas. Skumjās domas un ne mazums dusmu ir izstiepušas Boņa lūpas uz priekšu un piespiedušas zem deguna. Tā viņš stāv te kā jocīgs vienkocis ar lielu osu mutes vietā. Vienu brīdi viņam pašam liekas, ka viņš nevarēs neraudāt, jo kaklā ir sakrājijs sāļums. Labu brīdi viņš ar visu septiņus gadus veca vīrieša spītību rīstās, kožlā lūpās un sāļumu norij. Nē, neraudašu! Lai raud bērni. Tad viņš iet uz istabas galu, kur strādā vectēvs. Redzot vectēva brīnumu, Bonī atkal sāk dūkt visas darbu un brīnumu ilgas. Tādu darbu strādāt, kā tur vectēvs augšā rikojas, vai, kur tas būtu jauki — ai, ai, ai! Saru slotiņa rokā. Iemērcē krāsas spainī un tik palaid pa baltajiem dēļiem uz visām pusēm! Pret pajumtes pusi ir Sarkanā jūra. Pie jūras brauc faraons uz viena skrituļa. Bet tas nav pareizi — kā gan var uz viena vien skrituļa braukt? Vismaz divi vajadzīgi.

Boņam piere ir nosarkusi no milzīgās domāšanas un pat delnas saniez no lielām ceļībām tikt augšā pie vectēva un pastrādāt tāpat kā viņš.

„Vecotēv!“

Vectēvs nedzird. Viņš Sarkanā jūru taisa arvien lielāku un ir ļoti aizņemts. Boņš tagad visdziļāk pārdomā vectēva garos stāstus par pasaules radīšanu, par sauli un uguni, par svēto jūru un par eņģeļiem sargātājiem.

Nolicis krāsas spaini un to brīnumaino slotu, vectēvs abām krekla piedurknēm slauka sviedrūs no pieres. Vectēvs tur augšā ir balts kā Linu ķēniņš pasakā, ko viņš pats Bonim ir tik daudz stāstījis. Viņam ir balti mati, ūsas kā lini, bet krekls un bikses vēl baltākas par ūsām. Tikai papēži viņam melni.

„Vecotēv, klausies!“

„N—ja. Kas tā' ir?“

„Paliec tam faraonam otru skrituli apakšā. Uz viena jau nav nekāda braukšana.“

Vectēvam sakustas ūsas kā vienmēr, kad viņš satrūkstas un ātri paskatās uz zemi.

„Cālīt, ko tu sepinē. Faraoni bija tikai senajos laikos. Tagad par tiem var tikai svētajos rakstos izlasīt,“ saka vectēvs, un viņa mute veļas lielam smaidam.

„Nesepinēju vis. Tu vienu tur esi uztaisījis. Redzi, galva kā zaldātam. Šis sēd uz viena skrituļa kā ubags. Paliec otru skrituli viņam apakšā un būs pareizi!“ paceltā balsī aizstāv savu taisnību Boņs.

Neticīgi smaidīdams vectēvs pagriežas un iet līgodamies pa stalažām, kas sniedzas gar visu istabas galu paspārņu augstumā. Tad viņš apstājas pret savu sarkano krāsojumu un, galvu pagrozīdams, apskatās.

„Tad šis kupris te ir tavs faraons? Un te šis likums skritulis? Ko tu tik visu nesa- skati. Es gan te neko neredzu.“

„Tas nekas, vecotēv. Tev acis jau tādas vecākas,“ kā piedodams saka Boņs. „Bet to otro skrituli pierīko gan.“

Beidzot vectēvam nav vairs žēl palīdzēt nabaga faraonam, un viņš uzkrāso īstu skrituli.

Boņs nolaiza lūpas un pagrozās: cik brīnišķīgi būtu pašam tādu skrituli uzvilkt ar sarkanu uz balta.

„Vai nu ir labi?“ vaicā vectēvs.

„Labi...“ skaudībā tikko var izrunāt Boņs.

Skalī sarunādamies un smiedamies, gar klēts galu pienāk Salimons Cars un Tancis Nūkaļš.

„Steidzāties un skrējām. Sarkanums Pāvulānu istabas galā plešas arvien lielāks. Domājām — deg, kas deg!“ tā saka Salimons, un tas ir viņa paša izgudrots runas iesākums, un viņam katrreiz patīk izgudrot kādu svarīgu iemeslu, kāpēc viņš te nācis, lai gan ar vectēvu aprunāties viņš atnāk ikdienas.

„Dievs palīdz, brāl!“ viņš saka pēc brīža un

abām rokām paceļ savas lielās ūsas, kas kā melni sirpji aplikušās ap viņa runīgo muti.

Salimons ir tikai nedaudz jaunāks par vectēvu un viņi abi ir veci draugi. Boņam patīk klausīties, kā viņi iesāk savas runas, un to viņi nedara steidzīgi, bet katrreiz tā lēnām. Visi citi vienmēr runā šo un to, bet vectēvs ar Salimonu — to Boņs var apgalvot — viņi abi runā tikai gudrības. Un vai tā nav? — pārdomā Boņs. Mans vectēvs ir gudrs tāpēc, ka viņš ir mans vectēvs, bet Salimons ir gudrs tāpēc, ka viņš ir bijis japāņu kaķā. Viņam pieres labā pusē ir lodes robs. Arī tas vēl nav viss. Pie pašiem matiem viņam ir kārpa bites lielumā. Tā nav kāda vienkārša kārpa kā Takuļu tantei uz zoda, bet īsta gudrības kārpa. Pats Salimons to ir sacījis, un tad tas tā arī ir.

Tancis ir jauns. Labs Boņa draugs. Ne- sen no zaldātiem atnāca. Mati viņam kviešu salmu krāsā un rokas kā knīpstangas. Ai, dziesmas! Kādas viņam dziesmas! Kad Tancis vakaros dzied Nūkaļu tīrumā zirgus pārsiedams, Boņs klausās, klausās, un viņam gribas raudāt. Tancis te nāk diezgan bieži, un visvairāk viņš runājas ar Boni — kā jau labiem draugiem nākas. Puika ir gan dzirdējis tādas nelabas mēles, ka Tancis te nākot Malvīnes dēļ. Nē, tas nevar būt! Malvīne ir tāds cilvēks Pāvulānu mājās, kas Boņam ir tikai par postu. Un ko lai dara, ka viņa ir Boņa tēva māsa un Boņam tā jāsauc par tanti. Daudz un visu ko Boņs par viņu zina. Malvīne ir vēl pavisam jauna tante, viņa ir pat jaunāka par šo lāga Tanci. Viņa ir jauna, skaista, pagāns, arī, bet dusmīga. Pa ziemu viņa aizbrauc uz Ludzu un iet skolā, bet pa vasaru ravē kāpostus un baro veprus. Reizēm viņa arī lūpas krāso, skatās spogulī, sukā matus, jokojas ar pušiem. Vakaros atnāk gaļais Pēteris Skals un viņi abi sēd uz soliņa aiz dārza un nerunā neko gudru. Boņs šo Pēteri no sirds nīst, tāpēc ka arī Tancis uz viņu netur labu prātu. Tantei Malvīnei reizēm Boņs iedrošinās teikt pa prātīgam vārdam. Par to viņš, ja nepaspēj

izmukt, dabū pērienu, bet ja viņam laimējas, tad Malvīne viņam tikai mēli parāda. Kas tā par tanti, kuŗa rāda mēli, jā! Boņš nevar saprast, kas notiks ar Malvīni, kad viņa būs sirma kā vecāmāte.

Boņš paiet tuvāk un klausās, kā visi trīs — vectēvs, Salimons un Tancis sarunājas par zibeņiem.

„Ir sausie un slapjie zibeņi,“ stāsta Salimons. „Ja iespeŗ sausais — tikai putekļi pajūk, vairāk nekā. Kad slapjais, viss kūp, kā ar petroleju apliets.“

„Tā ir ar to slapjumu,“ saka vectēvs.

Tancis stāv degunu savilcis. Boņš mana — viņš laikam grib smieties. Tancis nesmejas, tikai nokāsējas.

Vectēvs ir apsēdies uz stalažām un saka Salimonom: „Pasvied tabakas repi.“

Nu Boņš jūt, ka ir īstais brīdis pasacīt savu lielāko vēlēšanos.

„Vecotēv, laid mani tur augšā pakrāsot.“

Vectēvs neatbild. Viņš pašlaik dziļi domā. Ja viņš ilgi domā, tad var izdomāt arī ne tā, kā vajadzētu, to Boņš zina.

„Ja tu man ļausi, es tev kaut ko labu, ļoti labu izdarīšu, tādu, ko tu nevari iedomāties,“ tā Boņš grib iekārdināt vectēva labo prātu.

„Labu izdarīsi? Kas tad tas tāds var būt?“

„A—a! Gribi gan! Es atradīšu tavu kreisās kājas pastalu, kuŗu jaunais suns ir aizvilcis.“

Tā vectēvam ir svarīga ziņa. Jau trīs dienas viņš bārdamies savu pastalu ir meklējis.

„Tu zini, kur tā ir?“

„Zinu.“

„Tad jau tūlīt man varēji atnest. Kur ta' viņa ir?“

„Miežos. Es dzirdēju — vakar tur Rozba kaukdams rēja.“

Vectēvs sāk smieties. Smejas arī Salimons tā, ka viņa abi sirpjī kustas. Arī Tancis aizslēpj muti ar delnu. Boņa sirds piebriest ne pa jokam. Kā viņi visi var tā smieties!

„Ko jūs smejaties! Kā neprašas! Reiz Roz-

ba manu cepuri bija pavilcis zem klēts. Un rēja. Rēja, jā!“

Boņš nopūšas, cik nu spēcīgi varēdams — tā, lai visi dzird. Jā, vectēvs ir gudrs gan, bet viņam nav tās gudrības tad, kad Boņam ievajagas. Netikt pie tā krāsu spainīša!

Boņš klausās — Salimons ar vectēvu atkal jau par citu ko runā.

„Tādu cilvēku kā Luļka ir pilna pasaule. Viņam Dievs nepalīdz tāpēc, ka Luļka ir muļķis. Es teicu, kad viņš to sivēnu no manis nopirka — nenes viņu skalenē, nes maisā. Klausīs tev! Sivēna galva sakarsa saulē, tas palika dumjš, pārdēdās un nobeidzās. Luļka tagad prāto — maksāt vai nemaksāt man. Saka, es šim jau slimu iedevis.“

Boņam te kaut kas liekas nepareizi. Luļka ir gudrs tāpat kā Salimons. Tad varbūt Salimons nezina, kas īsti ir muļķis. Jāpavaicā.

„Vai tad vecs cilvēks var būt muļķis? Ko tad pa īstam sauc par muļķi?“

„Muļķis ir muļķis. Tas ir tāds raibs cilvēks, zini, tāds prātiņā raibs,“ saka Salimons.

Kas tas tāds muļķis, tas Boņam pa daļai ir skaidrs, par to Malvīne jau ilgi atpakaļ viņam ir devusi skaidrību, bet izprast to prāta raibumu tik pēkšņi Boņš nevar.

„Bet kad cilvēks jau ir raibs, ko darīt, lai nebūtu raibs?“ vaicā Boņš, jo nu viņam drusku ir bail, vai tik viņa paša prāts nav mazliet raibs, ja Malvīne viņu par visu, ko viņš dara un nedara, sauc par muļķi.

Atsaucais vectēvs balts un gudrs no sava augstuma.

„Rakstus, rakstus vajag saprast. Tie galvenie raksti pasaulē jāsaprot. Jāmācās un jāmācās, kā toreiz apustuļi mācījās. Jāprot lasīt un rakstīt šie raksti. Šie raksti ir bībelē, jaunajā un vecajā iestādījumā. Tie ir ābecē un citās grāmatās. Un kad tos iemācīsies, tad redzēsi un sapratēsi visu. Tie raksti ir debesīs un zemē, akmenī un ūdenī, bitei uz spārniem un rudzu ziedos, tie ir tavā sirdī un uz tavas mēles — visur, visur!

Šo rakstu saprašana cilvēku sarga no visa ļauna, no tumsības un grēka.“

„Bet tu, vecotēv, vien'dien sacīji, ka no sliktiem darbiem un no grēkiem cilvēku sarga viņa eņģelis,“ Boņs atvaicā.

„Sarga jau sarga tik ilgi, kamēr cilvēku var nosargāt, bet kad tas, velna pārvarēts, sāk sliktus darbus, eņģelis sargātājs aizbēg un stāv no tā cilvēka pa gabalu un raud, žēli raud.“

Boņam acīs saskrien asaras. Tik žēl viņam sametas tā labā eņģeļa. Un viņš nolemj nedarīt tādus darbus, no kā tam labajam eņģelim jābēg, bet tikai tādus, kurus eņģelis var noskatīties, lai arī tie drusciņ viņam nepatīktu. Gluži vienmēr un visiem pa prātam izdarīt ir grūti. To Boņs zina. Ja kas nepatīk Malvīnei, tas nepatīk arī viņas eņģelim sargātājam. Tā ir, bet kāda daļa par Malvīnes eņģeli, kad tik ar savu pa labam!

Kad Salimons atnāk, gandrīz vienmēr viņi ar vectēvu par šīm lietām pārrunā, un tā Boņs par viņpasauli zina gandrīz vairāk kā par šo grēku liekni zemes virsū.

Tancis gan viņam šo un to citādi māca.

„Viss jau ir labi, ko viņi abi runā,“ saka Tancis, „bet paklausies, ko es tev sacīšu. Cik tev gadu?“

„Septiņi kā septiņas dienas!“ Boņs sabāž rokas aiz bikšu apkakles, jo kabatu viņa biksēm vēl nav.

„Septiņi. Vēl pēc gada iesi skolā, tad zināsi, ko vēl nezini. Bet jau šodien tev galva ir kā pods, mati uz tās kā sari. Ar vārdu — viss ir stingrs, lai varētu panest domāšanu. Klausies — pirmais no galveniem rakstiem ir iemācīties rakstīt savu vārdu. Es zinu, tu jau to proti uzrakstīt — Bonifacijs Pāvulāns, jā?“

„Protu. Vectēvs iemācīja. Jau bija pilna burtnīca. Uz vāka un lapās visur tikai ar Bonifacijs Pāvulāns un Bonifacijs Pāvulāns. Tad viendien man visus papīrus atņēma Malvīne...“ novaid Boņs un skumīgi skatās Tancim acīs.

„Tā? Malvīne. Kāpēc tad tā viņa?“

„Es viņai neko, neko nedarīju. Ni un ni! Tikai biju ierakstījis kādās divās vietās — Malvīne ragana. Par to, par to vien.“

Tancis grib sacīt puikam, ka tā nav labi. Tad viņam ienāk prātā Pēteris, kas tik bieži te nāk, un Tancis klusē.

„Otrkārt — viens no galveniem rakstiem būs tas — to vajadzēs, kad tu būsi jau prāvāks — pašam, bez citu palīdzības uzrakstīt brūtei skaistu vēstuli. To tu sapratīsi tikai vēlāk. Treškārt — tev vajadzēs saprast kaut ko no skrūvēm un mechanikas, lai tu prastu mašīnas dancināt, jo bez šīs prasības tagad cilvēks ir kā klibs zirgs. Tad tālāk — tev būs jāsaprot nevien tas, ko cilvēki par tevi saka, bet arī tas, ko nepasaka, bet tikai domā. Un beidzamā lieta — esi godīgs un stiprs, liels, bet esi mazs Dieva un savas mātes priekšā. Meļiem un blēžiem sit pa cepuri. Saproti, sarainā galva?“ Tancis satver Boņi pie apkakles un draudzīgi papurina.

„Saprotu,“ atsaka Boņs, jo cits nekas viņam neatliek, kā saprast. Bērns domā — cik grūti ir būt kopā ar lieliem un gudriem cilvēkiem. Viņam jau sāp pakausis no smagām domām. Tur ir saspriedušies visi galvenie raksti — par eņģeļiem, labiem un ļauniem darbiem, par mašīnām un par Tanča brūtēm. No visiem tiem drusku skaidrs Boņam ir tikai par vienu, ko viņš jau ir mācījies un pats rakstījis un tas ir viņa paša vārds — Bonifacijs Pāvulāns. Bet tie visi citi raksti, par kuriem tādiem garīgiem vārdiem stāstīja vectēvs un Tancis, tos Boņam vienkārši nav kur likt, kur lai tos liek tādā saulainā dienā, kad Boņa prāts taisni burbuļo no paša nemierna un no lielās saulainās gaismas?

Boņam gribas pašam kaut ko sākt. Viņš nemanīts grib nozost.

„Kur tu?“ vaicā Tancis.

„Es? ... Man ... dzert gribas.“

Un Boņs iet pusriekšodams. Viņam neslāpst ūdens, viņam slāpst atrast vietu un rīcību, kur likt pašam savas domas un izdomas.

Tad viņam ienāk vēl kāda svarīga lieta prātā. Puika paskrien atpakaļ.

„Tanci, vai tu šovakar dziedāsi?”

Tancis skatās viņā lielām izbrīna acīm.

„Tu esi klausījies? Tev patīk?”

„Ļoti, ļoti . . .”

Tancis noliec galvu un skatās smiltīs. Puika ir dzirdējis viņa dziesmas un viņam tās patīk. Bet viņš tak nav Boņam dziedājis, viņš ir gribējis, lai kāda cita galva tās paklausītos un dzirdētu. Nekas tur nav iznācis. Un, redzams, nebūs. Saulē zem viņa kājām guļ skumīga smiltis. Jā, karsta gan, bet tomēr nedzīva. Vai tik tie galvenie raksti katru dienu cilvēkam nav citādi? Tikai daži paliek negrozāmi jau no dzimšanas, laikam. Pārējie — rakstās pēkšņi un tāpat nodziest. Satiec kādu citu cilvēku, tas atkal tevī grib sarakstīt vai arī ieraksta pa savam.

Tancis paceļ galvu un noskatās, kā Boņs, bikses pacilādams, aiziet uz tīrumu pusi.

Atpūzdamies un zirņu pākstis ar nagu šķeldams, Boņs aiziet pie Stūņa kalna, kur Justs gana govīs. Abi viņi būvē ceplis no ziliem un pelēkiem akmeņiem. No alkšņu mizas taisa taures un tad pūš kumeļu un jēru balsis un pār kluso novakara zemi aizlīgo brīnumainas atbalsis.

Saule riet sarkana un liela, putnu dziesmas paliek gausākas, un pār pļavām uz Nūkāļu pusi ceļas dziļš miglas ezers.

Boņs noguris velkas mājup un vēsajā rasā sūrkst apdauzītās kājas. Jau dzied! Tancis dzied! Boņs apstājas uz vienas kājas kā stārķis, bet otrō pievelk un pasilda pret bikšu dibenu. Kāpēc Tancim tik sērīgi jādzied? Viņš vienmēr dzied tik sērīgi, sērīgāk, nekā dzegūze kūko. Viņš dzied to dziesmu par mirušo māti. Ai, kāpēc mātēm ir jāmirst? Mātes varētu dzīvot un dzīvot tikpat ilgi, cik ilgi viņu bērni dzīvo. Boņam sāk mugura salt, kad viņš iedomājas visu, ka viņa māte varētu nomirt. Tad Tancis dzied par zvaigžņu ceļu un par upi, kuŗā ļaudis savas skumīgās acis mazgā. Vēl viņš dzied par

tumšu nakti un zaļu zāli. Ai, Tanci, Tanci, tu esi jau liels, stiprs un gudrs, bet kāpēc tev ikvakarus tik smaga sirds? Un Boņs izdomā visas domas, ko vajadzētu viņam darīt, lai Tancis būtu priecīgs.

„Boņa, Boņa! Kur tu esi palicis?” sauc Justs, un Boņs redz, ka viņš ir palicis viens baltajā miglas ezerā. Palēkdamijs viņš laiž skriešus uz to pusi, kur Justs viņu sauc. Izskrējis no miglas dziļuma, Boņs iet lēnām, jo Justs ar govīm un aitām jau ir nozudis pagalmā.

Kas tad tie tādi pie dārza? Boņs lien klusi un saliecies kā kaķis. Viņš jauž, ka te var nometīt savu lielāko ienaidnieku. Pareizi, pareizi — Malvīne! Malvīne ar Pēteri. Nu jūs atkal esat rokā. Malvīne sēd Pēterim blakus, bet šis, viņu apņēmis, nez' ko stāsta. Viņi abi satrūkstas. Boņs Malvīnei liekas kā mazs cekulains spoks, kas izlīdis no miglas un nostājies viņiem priekšā. Puika grib kaut ko pamatīgu sacīt, bet nezina, kas jāsaka. Viņš domā ātri. Kā tādas lietas sauca Tancis, kad tā divi kopā un vēl apskāvušies sēd? Kā tas bija? No dziļumiem pasprūk un atmiņā ielec istais vārds: milēšanās!

„Ak, jūs te, miglā ielīduši, milējaties! Malvin, tā ir milēšanās, domā, ka es nezinu!”

Malvīne uzsprāgst augšā.

„Susūrs tāds! Es tevi tūliņ nogrābšu! Ložņā! Pagaidi!”

To viņa saka ne mazās dusmās. Tāds punduris viņai bojā visu vakaru!

Bet Boņs jau ir pagalmā kā svilpiens.

„Iedzer pienu un tūlīt ej gulēt! Rītu visi pļausim rudzus. Tev būs, varbūt, jāceļas uz ganiem. Justs varēs palīdzēt kūļus sanest,” sauc māte, kad viņš aizelsies ieskrien istabā.

„Uz ganiem?” Boņs no skriešanas un pēkšņām otrām lielām bēdām tikko spēj elpu atgūt. — „Nē, mām, es nevaru. Man sāp vēders, galva, kājas arī . . . Ui, kā sāp!”

Boņs vaid, labi vaid, viņš prot arī vaidēt, kad vajaga. Kad viņš mana, ka viņa pēkšņās sāpes māti neaizkustina, iespaidu neat-

stāj, iespeļ ar kāju krēslam, un tas apgāžas istabas vidū.

„Ak, tā ir tā slimā kāja, kas tur spārdās? Tev ne sāp, bet niez, un to īsto vietu tu vēl neesi nosaucis. Ja ilgāk vaidēsi, tad es pati to atradīšu,“ jau bargāk saka māte.

Ir gan grūti pasaulē, kad tos rudzus grib ļaut! — Boņš nopūšas, sāk smērēt sviestu uz maizes rikas un lieliem guldzieniem dzer pienu.

II

Visu elpu, cik nu Boņš spēj savās krūtīs ievilk, viņš pūlas pārvērst spēcīgā šņācienā. Acis aizmiedzis, bet lielām ausīm pats klausās savā varenajā šņākšanā, no kuŗas pat muŗas sabīstas, kas mēģina viņam nometies uz sejas. Kad māte ienāk, Boņš savu lielo miegu taisa nevien ar muti, bet pat degunu iedarbina skaļā krākšanā, kas diezkā neveicas un nāk ar garjiem pārtraukumiem. Boņš gul pēc vissmagākā miega likumiem.

„Vari nešņākt. Arī galva tev var jau beigt sāpēt. Justs pats aizgāja ganos. Pie rudziem palīdzēt atnāca Nūkaļu Alma. Celies! Citādi vēders var pārplīst,“ saka māte un iziet.

Boņš pēkŗņi aptur visu tik labi palaisto miega maŗinu. Viņŗ ir laimīgs, ka nav jāiet ganos, bet reizē ir arī sakaunējies, ka māte visu tik labi zina. Vari tu gulēt zem septiņiem miegiem, vari šņākt kā piens pa centrifugu, viņa tāpat visu zina. Laikam viņa redz domas uz pieres? Vajadzēja galvu apsegt, tad jau viņa nezinātu. Ja māte it visu tā varēs nolasīt no pieres, tad tu nedrīkstēsi ne mazajam brālim iekniebt, ne pret Malvīni sabārties — kur tik pagriezies, visur nāks melnā stunda — Boņ, pastāvi kaktā!

Boņŗ jau ir ārā no gultas un pogājas un pārdomā savu grūto dzīvi. Paskatās pa logu. Saule jau pacēlusies pār klēts čukuru. Vajadzētu drusku ieēst. Bet ir tā kā kauns mātei lūgt brokastu. Boņŗ nemanīts ielien virtuvē, paķer maizes gabalu, ātri apmetas ap

stūri un ir jau dārzā. Zālē zem ābelēm gul lieli sviesta āboli, un Boņŗ ņem tos un ēd, maizi piekzodams, un tāds neparasts ēdiens garŗo lieliski. Viņŗ staigā pa dārzu, urbinās pirkstiem pa ābelnīcu mizu un domā — kā varētu ieiet istabā un parādīties mātei, bet tā, lai nevajadzētu nosarkt. Pa visu Boņa augumu, bet visvairāk ap acīm staigā kauns, karsts kā dienvīda miegs, un tas viss ir par vakarā samelotām sāpēm un slimībām un par šī rīta miega krācienu. Ir jau arī melots ŗur un tur un bez gudriem meliņiem ir grūti iztikt, to Boņŗ ir ne reizi vien piedzīvojis. Tēvam ir melots, arī labajam draugam vec-tēvam ne vienumēr taisnība ir sacīta, bet samelot mātei Boņŗam nekad nav īsti laimējies, jo māte ir tāda, kuŗa visu redz kā spoguļi, kas tev galvā un sirdī. Un vēl kas — tēvs šā vai tā kādreiz palaiŗ ar to siksnu, bet māte to nekad nedara, viņa tikai pasaka, un viņai ir tādi vārdi, ar kuŗiem viņa noķer katru melnumu, kas Boņa dvēselē reizēm sabiezē. Un tāpēc ŗodien tāds kauns.

Beidzot Boņŗ ir ko derīgu izdomājis. Vainīgiem soļiem viņŗ ieiet istabā un savos, ar smiltīm aplipuŗajos kāju pirkstgalos skatīdamies, saka:

„Zini, ko es izdomāju, mām? Čūkas kviec. Es pakapāŗu kāpostu lapas. Labi?“

Māte paceļ galvu. Viņa nesmejas, ap-tausta un sakārto balto lakatiņu ap matiem. Tikai viņas labās acis smej. Viņa zina, kāpēc Boņŗ pēkŗņi ir tik strādīgs. Bonim tas nepatik, pat sāp, ka māte to zina. Pasargi, Dievs, viņa zina visu, visu katrā mirklī un vietā! Tad laikam viņa zina arī visus, visus galvenos rakstus?

„Kāpostu lapas? Nu, labi. Redzi, cik labi, puisīt, kad tu gribi labs būt.“

Boņa acīs paspīd priecīga gaisma, un viņŗ izskrien no istabas, un viņam ir tik labi, ka, par notikuŗo nerunājot, mātei samelotais tiek izlīdzināts ar paŗa izgudrotu darbu.

Pēcpusdienā saime aiziet uz rudzu tīrumu.

„Citi jau tīrumā. Es arī jau eju. Kad Jūriks piecelsies, iedod ēst. Un tu pats neaiz-

skrien nekur — uzmani māju“, saka māte, dārza vārtus aizvērdama.

„Jā — būšu mājās. Skatišos, lai čigāni nenozog vistas. Es čigānus pazīstu — tie ir melniem matiem un tievām kājām“, ļoti stingri apņemas Boņs.

„Nu tad skaties!“

Māte aiziet. Tukšs. Kluss. Visā mājā neviena. Juriks gul. Nekad nav tā bijis, kad būtu viens pats un neviens Boņam nemaisītos pa kājām. Viņš var atvērt visas durvis, var apskatīties visu, kas citreiz nav bijis atļauts. Lielā brīvība nu viņā klieudz kā trakās polkas mūzika.

Pa galvu Boņam sāk skriet labu domu straume. Pirksti niez un paši no sevis kustas kaut ko darīt. Boņs paskrien pa pagalmu. Ieiet klētī un nokliedzas, cik spēj. Apcirkņos labi skan. Ieiet jaunajā istabā, kuŗa vienmēr ir tīra un skaista kā svētdienā. Boņs nosvilpjas kā zāgētavas dampis. Pazvana ar Malvīnes modinātāju pulksteni. Viss un visur te labi skan. Tad atver skapi. Kā tik tur nav! Grāmatas un kalendari, krusti un sveces, sviri un mēri, zāles un pudeles, smaržīgas ziepes un cukurs, zoļu ādas un visādas dzelzs un koka lietišas, kuŗām Boņs nezina ne vārdu, ne viņu vajadzību pasaulē. Uz otrā plaukta pat ir krīts, balti un zili krīta stieņi. Pēc cukura gabaliem, ko Boņs jau ir iebēris kabatā, krīts ir otra lieta šini bagātībā, kas saista viņa vērību. Nē, ar zilo skaistāk rakstās kā ar balto, tas jau zināms. Vakār bija runāšana par tiem galveniem rakstiem, un nav tā, ka Boņs no tiem nekā nezinātu. Vectēvs nu sacīja, ka galvenie raksti jāmācās, kur tik var. Tad jau jāparaksta, kur te būtu tāda labāka, gludāka vieta. O, palodze balta kā papīrs. Boņs pieiet un uz palodzes uzraksta pirmo savu galveno rakstu — Bonifacijs Pāvulāns. Un tā ir skaisti rakstīt ar zilu. Vēl ir četras palodzes. Arī uz tām Boņs raksta to pašu. Nesteidzieties, pamatīgiem burtiem — Bonifacijs Pāvulāns. Un kur vēl varētu? Stāv un pārdomā Boņs. Slikti, ka tādas palodzes bal-

tiem, gludiem dēļiem tikai četras. Bet tad viņam rodas pats labais prāts istā brīdī. Grīda! Visa lielā grīda ir no baltiem dēļiem un taisni it kā tāpēc ielikta, lai uz tās kāds mācītos rakstīt skaidrus, zilus galvenos rakstus. Boņs nogulstas uz vēdera un strādā tik cītīgi, ka izkārtā mēle pa lūpām kustas tādos pašos lokos kā roka, burtus uzvelkot. Boņs raksta no dēļa uz dēli uz vēdera pārlīdzams, jo nav laika piecelties. Grīdas dēļi plati, un te ir liela brīvība vilkt rakstus kā patīk. Un šie raksti aug vareni. Pašam Boņam burti liekas kā zirgi, kā suņi un kā spārnus ieplētuši putni, un viņu jau ir pilna istabas grīda, un tie mirdz kā zils tīkls un bezgalīgā rindā stāv zils uz balta — Bonifacijs Pāvulāns.

Kad istabā liekas gana rakstīts, Boņs iet ārā. Arī durvīm ir gludi dēļi, un arī tur drīzi rodas Bonifacijs Pāvulāns un Bonifacijs Pāvulāns.

Tad Boņs iziet paskatīties ārā, vai mājā viss ir kārtībā. Nē, neviena vista nav nozagta, arī Juriks nebrēc. Ja viss ir kārtībā, tad to vajag apstiprināt ar galveniem rakstiem. Arī uz akas ir trīs reiz zils Bonifacijs Pāvulāns. Aiz dārza uz sola, kur bieži vien sēd Malvīne ar Pēteri, tur ar visstingrāko roku tiek rakstīts — Bonifacijs Pāvulāns un divas reizes — Malvīne ragana, ko Boņam ir iemācījis Tancis kādā dusmu stundā.

Jau būtu tā kā gana. Arī krīta gabaliņš ir sadilis līdz nagiem. Boņs paskatās uz tīrumu pusi un nožāvājas. Viņš ir noguris no darba, gribētos gandrīz apgulties. Bet no saules puses ar karstumu viņa pierē ieskrien doma, kas viņu saskrūvē kustībai kā atspere pulksteni. Sarkanā jūra un faraons! To vajag, vajag pašam pakrāsot! Bet kur gan vectēvs būs licis to dārgo spaini, ar kuŗu viņš vakardien rīkojās tur pa augšu? Boņs, zobus sakodis, skrien pa visu māju. Nav ne pieliekamā, ne šķūnī, ne kambarī, nekur nav! Ir gan tas vectēvs — noliek tā, ka pats vairs neatradīs. Nav un nav! Jau bez cerībām Boņs nolaiž rokas — vairs netaisīt un ne-

redzēt Sarkano jūru... Viņa skumjais skats, pa pagalmu klīzdams, pēkšņi ierauga glābiņu — pieliekamā stāv ratu smērējamais darvas spainis ar visu saru slotiņu. Melns jau nav sarkans, bet, ja labi prot, krāsot var. Boņš satver melno spaini un apskatās, kur tā labāk varētu sākt.

„Boņš, dod ē-ēst...“ čikstošā balsī, istabas durvis stāvēdams, vēl samiegoties saka Juriks

„Ēst? Nu — ēd! Tev pašam ir mute!“ atcērt Boņš.

„Ē-ē-ēst!“ jau raudienā pastiepj Juriks.

„Ej grauz — burkānus, ābolus... Man nav laika ar tevi.“

„Pī — ienu!“ jau pavisam gažā raudienā izstiepjās Jurika balss.

Boņš stāv nikns un nelaimīgs. Ko lai dara ar tādu? Patiesībā — vajadzētu iekulstīt un viss! Bet tad viņš piebļaus visu pasauli un māte zinās tā kā tā. Ir jau labi, ka cilvēkam ir brālis, bet kad tev ir tāds brālis, kas traucē vissvarīgākajā brīdī, tad tādu brāli labāk atdot čigānam.

Boņam negribas zaudēt laiku ar Jurika barošānu. Viņš pārdomā. Vajag ar to pa labam, tad šis pacietīsies.

„Jurik, nāc! Nāc, brālīt. Es tev parādīšu faraonu. Es vakar redzēju sarkanu, bet šodien es tev parādīšu melnu.“

Ar dūri miegu no labās acs berzēdams, Juriks nāk tuvāk. Tad jau kārtībā. Arī Boņam ir skaidrība, kur un kas ir krāsojams. Ar vienu roku viņš velk darvas spainīti, pie otras paņem Juriku un ieiet vēsajā kambarī, kur glabājas izcepta maize, kāposti, kartupeļi un svētku un talku laikā alus. Pašā kambaža vidū kā baltas govīs stāv trīs mucas, ko nesēn vectēvs atveda no Šoldoru mucinieka un kuņās vēl nav bijis alus. Uz kartupeļiem rindās kā zosis sēd jauni, balti,

rudenim sagatavoti skaleni. Tik daudz te baltuma, ka Boņam acis apžilbst. Ja uz katras mucas uzvelk tikai pa vienam melnam Ēģiptes faraonam, tad jau kambarī viņi būs trīs!

Dziļi darvas spainī slotiņu iemērcējis, Boņš paceļ to un pirmo metienu palaiž krusteniski pār visu kambaža telpu, un viņš to dara tā, kā ir redzējis vectēvu darām ar svētīto ūdeni. Kaut kur pa kakta un sienu krēslaini paukšķēdami nokrit trekni darvas pilieni.

„Dzirdēji?“ viņš vaicā Jurikam.

„Ildēju“, svarīgi galvu pakustinādams at-saka Juriks.

Tad Boņš sāk taisīt istos, jau no vakardienas iecerētos faraonus. Pirms uz vieniem baltās mucas sāniem, tad no otras puses. Mēģina uzvilkt cilvēka veidu, bet darva pa mucas apaļo slīpumu izplūst un iznāk tikai zābaks. Bet skrituļu aug bez gala, — ir pusa-paļi, greizi un plakani, mazi un lieli.

„Man aļ“, pieprasa Juriks.

„Nevar. Tu esi mazs.“

Kā tik to Boņš ir pasacījis, mazais laiž vaļā savu vienīgo spēku — viņš brēc tā, ka pat Ēģiptes melnie faraoni Pāvulānu kambarī sāk saplakt un izstiepjās ap mucu sāniem.

„Še!“ kliež Boņš.

Juriks citu te nespēj darīt, bet vectēva jaunajām mucām viņš nosmērē ar darvu visas tapas it pamatīgi.

Boņam zūd pacietība, ka Juriks pie tik lieliskās krāsošanas grib darboties tik ilgi. Viņš izrauj Jurikam slotiņu no rokām.

„Gana!“

Vēl ar lielāku uzmanību Boņš zīmē uz vienīgās vēl baltas palikušās mucas vismelnākos Ēģiptes ķēniņus.

(Turpmāk beigas.)

TAS BIJ TIK SEN

Uzmanību: pārdzīvojumu, dzīves gudrības kārotājiem ieteicams pāršķirstīt šīs lapuses. Stāstīšu pasaciņas vien: pasaciņas liekiem un maziem bērniem, par veciem laikiem, par šo un to — un it neko. Tamdēļ — brīdinu!

Pie Lielupes idiliskajiem krastiem, tur, kur teiksmainais Jēkaba kanāls pāri dzirnavu klabošām ripām iepludina Svētes dzīdros ūdeņus kūtrajā Driksā, kur — labajā krastā pavasaļa daba vilināja uz Sorgenfreija zaļo birzīti, kreisajā — Kalnalediņu krūmu biežoknis zeltotās rudens dienās riekstot sauktin sauca: tur reiz stāvēja Jelgava, mana bērnu gadu šaurā un tomēr tik plašā pasaule. Pats Jēkaba kanāls gan Eiropas kartēs nekur nav un nebija iezīmēts, tomēr patiesi tas reiz bija. Esmu to personīgi izpētījis, kuģodams no pašas Svētes upītes līdz Driksas tvaikonīša Ķekava stekiem, tas ir, no viena gala līdz otram. Atceros: sevišķu sensāciju mēs, drošie laivinieki, parādījām, kad no Skrīvēru ielas puses tumšā tunelā cauruma iepeldējām baseinā tirgus laukumā. Saplūda pārsteigtā publika, dažas sevišķi sajūsminātas tirgus sieviņas mūs pat apsveica ar tupiņu u. c. gardvielu veltēm, kas gan — pa labi un kreisi no laivas ūdeņos iešļakstot — savu mērķi nesasniedza. — Velti pēc gadiem meklēju Jēkaba kanāla krastus: šaurās betona caurulēs iežņaugts, tas vairs neatdzīvināja pilsētas ainu, nozuda no zemes virsus un ļaužu piemiņas.

Bet ne jau Jēkaba kanāls vien saistīja manu uzmanību. Pieminu, galvenais, vēl trīs atrakcijas: mūmificēto Bīronu, Zaļo tiltu un — ģimnazistus. Pasaules iznīcības mēmais liecinieks — beidzamais Bīrons Rastrelli lep-nās pils smacīgajā miroņu kambarī! Dzīvē tevi dzina varas un slavas kāre; nāvē tev mieru liedza pūļa seklā redzkarība, kas aptaustīja tavus dzeltenā pergamentā pārvēr-

tušos vaibstus, tava kādreiz greznā galā — tērpa satrunējušās atliekas; sekla redzkarība un pils slēdzēja pēc šnabja naudas izstieptā smulīgā roka... Atceros, ka, dziļu kauna jūtu pārņemts, atstāju šo cilvēku pazeminātāju ainu, lai nekad vairs neatgrieztos. — Bīrons uz sanitārvaldes pavēli vēlāk iemūrēts. Vai šie mūri vēl stāv? Cik no Rastrelli cēlā arhitektoniskā pieminekļa — no pils — vēl pretojies uguns, akla vandalisma trakumam? — Jautrāka aina. Zaļais tilts: kādas gan intereses tas varētu modināt? — Ne jau cauru gadu; vasarā — ziemā — nekādas. Bet kad pavasaļa pali pārvērta visu Jelgavas leju vienā nepārskatāmā jūrā, pat aplūdināja zemākās pilsētas daļas, kad saules saēstais, lietus caururbtais upes ziemas pārklājs ar troksni plīsa virs tilta sargubuku mugurām, tad gan neviens kārtīgs Jelgavas ielas puika vai meitens nebija mājā turams: tas bija un bija jāredz. Ne jau ūdeņi un ledus vien. Viss elementu līdzrautais šeit peldēja līdzī, plašai jūrai pretim; un Driksas gultnē tas sablīvējās mūžīgi mainīgos fantastiskos skatos. Desmitiem gaŗiem ķekšiem apbruņotas rokas vēroja, kā ķert, izzvejojot visādus celmus, kārtis, veselus laipu posmus, visvisādus citus uz ledus aizmirstus vai steidzīgā mukšanā pamestus daiktus; atpeldēja nevien nedzīvs inventārs, bet pat dažs nabaga kustonītis šeit skatījās savam traģiskajam liktenim acīs. Katrs dzestram elementam no nagiem izrautais laupījums tika apsveikts ar ielas jaunatnes skaļām uŗavām; ar lielu aizrautību tika zīlēts, vai rāviens izdosies, vai nē. Bet uztraukums sasniedza kulminācijas punktu, kad kāds sevišķi spēcīgs ledus grūdiens satricināja paša tilta balstus; mūkot muka mazo pūlis — līdz briesmas šķīta pāri. — Vai kādu jauku dienu pats tilts līdzī aizpeldēja? vai pilsētas tēvi tam sprieda nāvi? Zinu vienīgi, ka —

jau pēc gadiem — šķērsoju galīgi samiegušos Driksu uz jaunas, bezgaumīgi modernas dzelzs konstrukcijas; tik augsti virs ūdens, ka ķekšiem uz ražu nekādas cerības vairs atlikt nevarēja. Un — dubultžēl: arī Lielupes raksturīgais plosta tilts jau piederēja pagātnei; ne viļķīša, ne asarīša uz tā vairs neizmaksājerēsi... Bet tas jau vairs nepieder pie lietas.

Un nu vēl: ģimnazisti. Ar tiem sākas mana stāsta otrā, substanciālākā nodaļa; jo tiem pieder ne gluži maza loma, manas vēlākās dzīves gaitas līdz ietekmējot.

Sodien „ģimnazists“ tikai parasta ikdienas dekorācija, katrs varbūt tikai izņēmuma gadījumos spēj saistīt mūsu sevišķu uzmanību. Ne vienmēr tas tā bija. Vēl septiņdesmito gadu Jelgavas Academia Petrina bakalareats baudīja nevien tolaiku „mītpilsoņu“ — komersantu, amatnieku a tutti quanti glaimojošo ievēribu, bet arī — jā saka nopietni humānistiskā gara, diemžēl, arī ne vienmēr attaisnojama pašapzinīguma piesātinātās „literātu“ aprindās visai nopietno uzmanību. Attiecības starp ģimnazistiem un viņu skolotājiem bija tik tuvas, uz abpusēju saprašanos celtas, kā tas mūsu „izglītības rūpniecības“ dienās, mūsu parasti pārpildītajās mācības iestādēs grūti iedomājams. Zināmus mācības spēkus skolnieki vai dievināja, kas neizslēdza arī pretējus gadījumus; bet katrs pārkāpums pret labuzvedību, katrs puicisks izlēciens atrada attiecīgu pretspiedienu pašu skolnieku tiesā. Gan arī vārds „gnōts“ (inferoras kārtas subjekts) bija pusaudžiem, varbūt, biežāk uz lūpām, nekā apstākļi to attaisnoja; bet bez tās naidīgās pieskaņas, kas vēlāk skaldīja tautas un pat ciltis. Ziemā — mājas ballītēs (vienumēr pašas mājas mātes protekcijā!), uz slidotavas spoģuļa — ģimnazists godam aizstāvēja savu karogu; pavasarī — pēc skolas svētkiem brīvdabā — viņu lampionu gājiens caur pilsetas galvenām ielām satika visur svinīgi iluminētus logus; izcilo dienu noslēgumā parasti milzīgs lāpu sārts ģimnazijas priekšā

radīja kopā ar jaunekļu jūsmīgi skandinātām dziesmām gluži savdabīgu ainu un iespaidu. Nebija ne mūsdienu spaidu, ne policijas stundas; un tomēr bargāko tiesu par jaunekļu kādreizējām pārgalvībām sprieda varbūt pie tant' Minnas kafijas galda: „Vai jau dzirdējāt — sekundanietis Meiers —“ u. t. j. pr.

Jūs smīnat, saraustāt pieri: „Veco labo laiku novadējies romantisma sapņotājs.“ Jā, — vai pasaciņa domājama bez sapņojuma? vai visa jaunība nav viens salds jo salds laimes sapnis? —

Pats gan ģimnazists nebiju (trīs mani brāļi baudīja šo privilēģiju), gāju reālskolā. Tur biju, labākā gadījumā, „viens no duča“, mācījos gausi, bieži slimoju. Tēvs atzina, ka akadēmiskā karjēra man nebūšot pa pleciem, domāja par tirdzniecības „branšu“. Es nedomāju nekā. — Jā — prasīsiet — kam tad viss jūsmīgais stāsts — par pasauli, kuŗa nebija tava? — Klausieties vien tālāk.

Jau bija pagājis laiciņš, kopš dabūju vijoli savās rokās. Ar „pašizglītību“ biju drīz galā; par pirmo skolotāju man izraudzīja Stadtpfeifer'u Libeku. Nu jau negribu par šo kungu teikt ne ļauna vārda, bet vijolnieks viņš bija no Dieva dūsmām — un kur nu vēl skolotājs! Ka tas mani kādreiz izglābs no orķestra mūzikanta skaudīgās maizes — par to kādreiz vēlāk; tas ir atkal pavisam cits stāsts.

Ar īsu vārdu — spēlēju, it kā spēlēju vijoli; kā pianists biju jau iemantojis pus Jelgavas uzmanību, gan vairāk kā brīvtapietis mājas ballītēs. Bet lūk: kādā jaukā dienā pie manis ieradās ģimnazists — „terciāners“ Nikolajs Allunāns, man piedāvājams — dzirdiet! paša koncertmeistara vietu nodibināmā ģimnazistu orķestrī. Gan sākumā izvaiŗijos; bet Allunāna sirēnas dziesmām pretim izgaisa manas ierunas, izgaisa kā migla vējā, to vietā dzima zaigojošs ziepju burbulis: gods, slava... Devu roku. Skaņoju savu piecpadsmītrbuļu Stradivāriju un gaidīju nākošos brīnumus.

Mēģinājumi notika svētdienās, Nikolaja tēva, labsirdīgā Pēterā Allunāna dzīvoklī Jūras ielas pašā galā, šķērsi iepretim skaisti ēnainai Mēdema villai — Jelgavas latviešu biedrības vēlākai mītnei. Ar taksizli rīkojās atkal kāds klusās piemiņas Jelgavas bij. orķestrā mūzikants, trompētnieks Mitrēvics — Allunāna skolotājs cornet-ā-pistons spēlē. Dzīvodams tās pašas mājas jumbistabelē, viņš uz mēģinājumiem parasti nokāpa mīkstās raibi izrakstītās rīttupelēs; un Allunāns apgalvoja, ka viņš, Mitrēvics, diriģējot ne ar roku vien, bet tāpat ar labās kājas īkšķi. Par to personīgi pārliecināties nevarēju, visa mana uzmanība bija koncentrēta uz manu lociņu. Mitrēvics — neskatoties uz viņa neparasto apavu — bija neapšaubāmi autoritāte mūsu raibajā orķestrā mistrā. Uz pultes bija Mocarta uvertīra *Bēģšanai no Seraiļa*; un diriģents man kādreiz vēlāk atzinās, ka ar izbrīnu, klusi smiedamies, sekojis manai pirkstu ekvilibristikai: veikt šo Mocartu ar manu aplikātūru esot bijis gan vienīgi manai drosmei iespējams. Bet čigāju laikam patsami, ritms man nebija ar rungu iekāpams: noturējos savā vietā līdz pašam pirmajam koncertam ģimnazijas aulā. Un tas bagāti atalgoja visus izlietos sviedrus: pilna auditorija, tētiņu un māmiņu, onkulišu un tantiņu laimīgas sejas — brālēnus un jo sevišķi māsīcas nepiemirstot.

Bet ar to bija mans koncertmeistara sapnis arī izsapņots, Orķestris gan turpināja pastāvēt — rīkojāties uz nākamo koncertu. Bet no pirmās pultes mani bez trokšņa gāza „mulus“ (abiturients) Rūdolfis Vanags, visās septiņās vijoles pozīcijās mani nepārprotami sizdams, pie mūsu tagad kopējā skolotāja un arī jaunā diriģenta Kārļa Rapa jau gatavoja pat Mendelsoņa koncertu. Bez skumjām pārsēdos no koncertmeistara uz bračas pulti, kur jutos arī daudz drošāks un vajadzīgāks: vienīgais, kas prata lasīt alta atslēgu. Gan studējamā mūzika neatrada manas simpatijas: dzidri saulainā Mocarta vietā

— gurdy salkanā Nikodē parafrāze par ne vairs pirmā svaiguma „Ich weiss nicht, was soll es bedeuten“. Tomēr plūcu jaunus ziedus; bet šoreiz citā druvā. Raps, diezgan paviršs, bet dzīvi mūzikāls un svaigi ierosinošs skolotājs, mani pārsteidza ar pārdroši šķietamu uzdevumu: nākamajam koncertam gatavot Šopēna „Scherzo“ si — bemol minorā. Mani panākumi bija fainomenāli; mans vārds tika pazīstams arī Jelgavas pilsoņu otrai pusei — pēc laimīgās debijas atradu vēstuļu kastē trīs man adresētas rozā biļetītes... Diskrēcija man neatļauj sīkākus detaļus.

Pie kādreiz tikai stingri slepeni piekoptā komponēšanas grēka biju jau agrāk pieķerts — divas burtnīciņas *Lauku puķu* bija pārāk skaidrs pierādījums. Tagad turēju savu nošu papīru jau atklāti uz galda, izšķērdīgi veltīju savas kompozīcijas draugiem un daiļavām, gan atturēdamies no kārdinājuma tās iesūtīt Rīgas *J. W. Sēcena apgādam* (saprostams „pret piemērotu honorāru“). Draugs Allunāns savus šādā ceļā nopelnītos desmit rubļus vēlāk rūgti nožēloja: apgāda katalogi uzrādīja veselus divus viņa *Op. 1* (cik labprāt viņš būtu pirmo no tiem redzējis nosvītrotu!). Tēvs vairs nelūkoja pēc mācekļa vakances pie Šmēmaņa (īpašnieks Unverhau koloniālpreses) vai brāļiem Šveisiņiem (vietēji un angļu audumi). Mans ceļš bija skaidrs. Atlika vienīgi jautājums, kā tikt uz to.

Bet tam vairs nav nekā kopēja ne ar Jēkaba kanālu, nedz Bīrona mūmiju, Zaļo tiltu: vienīgi ar ģimnazistiem, kuŗi man — ļaužu acīs par veselu pakāpi zemākam reālistam — piedāvāja koncertmeistara godu viņu orķestrī. —

Reiz bija Jelgava: zems koka namelis Svētes ielā, aiz tā mazs zaļš dārziņš. Pavasarī tur ziedēja maijpulkstenīši. Vai krusts kapsetā vēl stāv: „Šeit dus — —“?

Dus tagad visa Jelgava. Kad viņa celsies no nāves miega?

DZEJNIEKS UN ZINĀTNIEKŠ L. BĒRZIŅŠ

Savāda sagādīšanās! — Bajāriski turīgās Zemgales Džūkstē darbojies lielais folklornieks — pasaku un teiku vācējs un kopotājs Ansis Lerchis-Puškaitis (Lancenieku skolas priekšnieks 1883.—1903.); Džūkstē dzimtene literātūrvēsturniekiem Teodoram Zeifertam un Jānim Straubergam, tāpat šā brālim literātūrvēsturniekam un folkloristam Kārlim Straubergam; Džūkstē šūpulis arī literātūrvēsturniekam un folkloristam Ludvigam Ernestam Bērziņam. Dzimis Bērziņš 1870. gada 14. septembrī Džūkstes Pēternieku Rīpelēs bērniem bagāta saimnieka dzimtā; dzimta rosīgiem gariem: rakstniecībā vietu kā garīgs dziesminieks izcīnījis arī Luža brālis Roberts Bērziņš (1868.—1935.). Pirmajos Bērziņa skolotājos Puškaitis. Bērziņš raksta: „Lerchis, kas Puškaiša vārdu toreiz laikam vēl nebija pieņēmis, uz mums, skolniekiem, darīja lielu iespaidu ar savu dedzību. Puškaiša vārdu viņš varēja viegli piesavināties, jo viņš dzīvoja Ausekļa garā un entuziasmā.“ „Latviešu teikas, pasakas, vēsture, valoda bija Lerchim ieaugušas sirdī. Viņš jau toreiz sāka tādas mantas vākt kopā, piem., izrakstīdams no avīzēm aprakstus par dzimtenes vietām. Pats par sevi saprotams, ka skolotāja siltums aizņēma arī skolniekus.“ Siltums tautiskajās lietās nemitas arī tālākajās skolas gaitās Džūkstes Ērgelniekos Veidemaņa skolā: „Īpaši skolnieku starpā jau bija sava daļa entuziasma latviešu lietās, pat, varētu teikt, zināma nacionāla tradīcija. Te būtu jāmin Teodors Zeiferts, kas, priekš manis šinī skolā iedams, bija sācis izdot skolnieku žurnālu latviešu valodā.“ — Vidējo izglītību Bērziņš ieguvis Irlavas skolotāju seminārā. 1888. gadā vēl no semināra sola Bērziņš nāk klajā ar pirmajiem sacerējumiem: pāra dzejoļiem spirtuma pilnajā tā laika *Balsī* un ierosinājumā 3. dziesmu svētkos godā celt tautas tērpus. Par to atmiņās

rakstīts: „Laika gars nepagāja garām arī Irlavas semināristiem: interesējāties par tādām vīriem, kā Brīvzemnieks, lasījām *Austrumu*, vācām pasakas un dziesmas un ar sajūsmu gatavojāties uz III dziedāšanas svētkiem Rīgā, 1888. g. Sakarā ar šiem svētkiem es tiku publicistos. Biju iedomājies, ka arī svētkos jāuztur sakars ar pašu pagātni un proponēju uz svētkiem braukt tēvu svārkos. Rakstiņu piesūtīju *Balsij*, un tur viņš 1888. g. sākumā bij iznācis ar pseidonīmu Pabēzis. Šis rakstiņš deva iekustinājumu tautisko uzvalku ievēšanai.“ — Ģimnazijas kursu Bērziņš sastrādā pašmācībā; starp citu, grieķu valodā dažus padomus devis toreizējais Vecsātu mācītājs, Augusta Bilenšteina dēls Emīls, kas līdzīgi tēvam interesējies par latviešu folkloru. Abitūrija pārbauzījumus izturējis tautiskās atmodas dižo darbinieku Juža Alunāna un Krišjāņa Barona audzinātājā Jelgavas ģimnazijā. 1891.—1895. Bērziņš Tērbatā studē teoloģiju. Šai laikā veicina studentu korporācijas *Letonija* literāros pasākumus. 1896. g. mācītājamata kandidāts Smiltē pie Kronvalda studentu pulciņā nacionālajās idejās ieaugušā pirmā redzamākā latviešu kritiķa un literātūras vēsturnieka Kundziņa Kārļa. — Šie laikmeta un tiešo laika biedru rosinājumi ir arī noteicēji Bērziņa centienos: Bērziņš spilgts rāmā, bet nopietnā 80. gadu kultūrālā nacionālisma tradīciju turpinātājs. 1898.—1904. Bērziņš vācu valodas skolotājs un latviešu mācītājs Ķījevā, pēc vērtīgu skolu dibinātājs un vadītājs Jēkabpilī (1904.—1909.), Dubultos (1909.—1915.), Tērbatā (1915.—1918.), Limbažos (1919.—1922.), 1922.—1934. Rīgas skolotāju institūta direktors, 1934.—1935. skolu departamenta direktors. Kopš 1922. gada Bērziņš latviešu literātūras vēstures docents Latvijas universitātes filoloģijas un filozofijas fakultātē;

lielo nopelnu dēļ latviešu zinātnē 1933. gadā piešķirts Latvijas universitātes goda doktora grāds, bet 1935. gadā Bērziņš ievēlēts par profesoru. Bērziņa lekcijas universitātē laikā laikam bijušas veltītas vecākajai latviešu literatūrai un tautas dzejai, kā vienu, tā otru ar lielu māku un izpratni paceļot augstvērtīgu priekšmetu godā un līdz ar to savos klausītājos radot īstu godbijību pret tālāku laikmetu gara dzīvi. Dzīvīguma pilni bijuši Bērziņa semināri un prosemināri literatūrā un tautas dzejā: jauno zinātnes darbinieku lielā brīvība tematu izvēlē, apstrādāšanā un savstarpējā kritikā šie vienādi gājusi roku rokā ar vadītāja ierosmēm, atbalstu un audzēlīgiem norādījumiem.

Par savu mūžu Bērziņš vēstī skaistā stāstījumā atmiņu grāmatā *Mūža rīts un darba diena* (1935. g.). Necili turēdamies, Bērziņš ir tomēr ievērojamāko latviešu personību pulkā; un ar visu savu paskarbo paškritiku, piem., daudzkārt žēlojoties saviem klausītājiem universitātē par nespēju pilnīgi nodoties zinātniskam darbam, tomēr veicis ļoti daudz. Pietieciens Eiropas kultūrai, palicis tomēr latviski vienkāršs, pieticīgs ar dziļi reliģiska cilvēka pašlūgumu ir dzīves, ir pārļācīgām vērtībām, jo „Mūsu bēdas, mūsu prieks Nestāv mūsu rokā — — Liktenis sauc, mēs ietam“ un „Kad gaismas Dievs pār tavu galvu iet, Ar mieru ņem tos starus, ko viņš dala.“ Latviski daiļo lietu skatījumu ar seno dzejnieku, sevišķi romiešu skoloto formas prasmi Bērziņa runā un rakstā apgaro patiesas savaldījumies, rāmums parādību uztverē un objektivitātē. Ļoti zīmīgs Bērziņa aicinājums: „nesakarsēties!“ Nopietns darbs un patiesas vērtības galā taču vienmēr uzvar. Tālab Bērziņam nav XIX gadsimta 90. gadu patosa, kas tik spilgti raksturo, piem., Aspaziju. Pareizi T. Zeiferts u. c. ierindo Bērziņu 90. gadu nacionālistos, bet Bērziņš nacionālists ir tikai nacionālo gara vērtību radišanā, ne īpašas nacionālas politikas paušanā. Ar lielāko iecietību Bērziņš pozitīvi vērtējis visu tautu sniegtumus, visur saskatot

dziļus izglītības avotus un kultūrālās radišanas paraugus. Tieši tādas personības bija vajadzīgas jaunās latviešu kultūras radišanā! Bērziņu raksturo, vienkārt, īsti latviski godbijīga pagātnes uztverē: „Lielī parādnieki mēs esam tautas pagātnei“ (grāmatā *Senlatvietis dzīvībā un nāves ēnā* 3. lpp.); taču ievērojama arī dziļa ticība dzīves progresam — to liecina jaunatnei veltītie vārdi: „Bet mūsu laiku jaunatne ir šo seno spēku mantiniece un tālāk veidotāja, tas nerimstīgais vilnis, kas, pats krastā sašķīzdams, grib paplašināt savas tautas ūdeņus.

*Kā kaķāvēri kautiņā,
No mūžības vilnis dara tā,
Kad galvu smiltī liek tas;
Viņš gaida, līdz pār viņu nāks
Cits vilnis, lielāks, cienīgāks,
Lai soli tālāk tiek tas.“* (Turpat 65. u. n.)

Vieglī tādēļ saprast, kā Bērziņa sabiedriskais darbs saistījies studiju laikā, tāpat, ar Letonijas literārajiem pasākumiem, piem., rakstu krājumu *Sēta, daba, pasaule*; bet vēlāk Bērziņš veicina Rīgas Latviešu biedrības zinību komisijas darbu, starp citu, kā referents piedaloties arī komisijas rīkotajās vasaras sapulcēs. No zinību komisijas izaugušajā Zinātņu komitejā resp. privātajā latviešu zinātņu akadēmijā Bērziņš ir arī Rīgas Latviešu biedrības 60 gadu jubilejai 1928. gadā veltītās grāmatas *Rīgas Latviešu biedrība sešos gadu desmitos* autors. Zīmīgas dažas atziņas šai grāmatā. „Darbs, vienreiz godam darīts, ja arī viņa sekas nav redzamas tūlīt un tieši, tomēr nekad nav zudis, bet var savā laikā nest bagātākus augļus, nekā darītāji paši to uzdrošinājušies gaidīt“ (5. lpp.) un „Lai tad . . . pāri lido miera un mīlestības gars, kas spēkus vairo un modina darbu prieku!“ (285. lpp.) — Rosīgi Bērziņš strādājis arī Latviešu filologu biedrībā gan ar priekšlasiņumiem, gan ar rakstiem biedrības rakstu krājumos, bet kā priekšnieks rosinājis patstāvīgās Latvijas laikā atjaunotās Latviešu literārās biedrības darbu. Kā

goda biedrs Bērziņš vienādi arī atbalstījis Latvijas universitātes filoloģijas un filozofijas studentu biedrības *Ramave* centienus un pasākumus. 1912. gadā Bērziņš rediģējis lielo mēnešrakstu *Druva*. — Bērziņš savās tautas dzējas apcerēs bieži izcēlis latviskas godbijības garu un tikumu; šāda godbijība raksturo arī pašu Bērziņu kā cilvēku un vēl jo vairāk kā gara darbinieku: ar kādu nelielu kuļotu prieku un vērtības apziņu savā laikā profesors veda uz Rīgu tautas dziedātājas, vēl vairāk — ar patiesu cieņu tās ievzdams arī universitātes svētku zālē! Vairāk kā jebkuŗš Bērziņš mācījis saviem augstskolas audzēkņiem cieņu tautā atrodamo gara vērtību priekšā un mīlestību to celšanai gaismā — un līdz ar to vajadzību noārdīt mākslīgi uzcelto sienu starp tautu un akadēmiski izglītotajiem. Šādā godbijībā kā zinātnieks Bērziņš gaismā cēlis piemirstus vai nepienācīgi novērtētus darbiniekus: dziesminiekus Firekeru un Neredzīgo Indriķi, tautas dziesmu entuziastu Georgu Bitneru, patriotu valodnieku Juri Bāru (*Izglītības ministrijas mēnešrakstā* 1930, 7/8, 33—53), etnografu Kārli Pētersonu (turpat 1938, 7/8, 1—22) u. c. Jo pamācīga šai ziņā Bērziņa grāmatiņa *Senlatvietis dzīvē un nāves ēnā* (1938. g.), kas godā ceļ dažādus slavējamus vīrus: Cēsu Dāvīda dzirnavu cēleju Dāvīdu Molleru, galdnieku un mūzikas instrumentu taisītāju Dāvīdu Gintavu u. c.

Kā gaiša, nesatricināma personība Bērziņš jo daudz darijis audzināšanas darbā — kaut grūti tvegamā, bet augstu vērtējamā darbā: ne velti Rainis kādā Rīgas skolotāju institūta apmeklējumā Bērziņam veltījis vārdus: „Rakstīt bērnu dvēselēs ir rakstīt lielāko starp dzejām.“ Sevišķi pateicīga par šo darbu var būt Bērziņa vadītā akadēmiskā jaunatne, mācoties nemitīgu gara rosmi, patstāvību spriedumā, objektivitāti un iecietību un — taktu. To jaunatne ir arī novērtējusi: latviešu zinātnieki savās goda dienās saņēmuši dažu labu greznu svētku rakstu krājumu, bet veltījuma mīļumā diezin vai jel viens

no tiem varēs sacensties ar Ludim Bērziņam 60. dzimundienā veltītajiem studentu biedrības *Ramave* izdotajiem *Ceļiem*. Godinātāju parakstītie šā krājuma ievadvārdi tencina gaviļniekam pirmā kārtā kā skolotājam: „Jūs neesat tikai teorētiskais docents, bet arī skolotājs un audzinātājs. Savos literātūras semināros Jūs ļaujāt mums pētīt un spriest, ar jauniem ierosinājumiem vadāt mūs tālāk, ar atklātību un laipnību Jūs saņemat un labprāt pabalstāt katru savās īpatnējās interesēs mūs, kas vai nu vispārējās latviešu jaunatnes rakstura īpatnības vai universitātes dzīves tradīciju trūkuma dēļ parasti esam visai atturīgi satiksmē ar mācības spēkiem.“ Pamācīgums bijis ne tikai Bērziņa pēlienā, bet arī uzslavā, it kā rādot, ka zinātnē katrs sniegums tikai kāpe nākošā soļa spersšanai un bezgalīgā patiesības ceļa malas kā sētin nosētas zinātnes maldu pieminekļiem. Pamatos stāvēdams uz vācu filoloģijas pozitīvisma, Bērziņš vienmēr teicami pratis apvienot jaunākos laikos izvirzīto apziņu par gara zinātņu grūtībām ar šo zinātņu vērtības atziņu. Bērziņam nav sveša doma, ka vēsturē, tātad, arī literātūras vēsturē atziņas relatīvas, — bet: „Arī relatīvas atziņas ir vērtīgas. Katrā ziņā mums piemīt neatvairāma dziņa atzīt apkārtni, kārtot viņas iespaidus, grupēt, vērtēt, sev asimilēt, pie kam gars iegūst valdību pār apkārtējiem elementiem“ (r. kr. *Latvieši* I, 277). Zinātnes attīstības labā tikai vēlama patstāvība! Tas arī bijis Bērziņa mērķis. Uz šādu mērķi, starp citu, spilgti norāda arī lasītājam veltītie vārdi grāmatā *Ievads latviešu tautas dzejā*: „Darbs sasniegs savu mērķi, nebūdam sausa skolas grāmata, bet patstāvīgu pārdomu un pētījumu rezultāts, kas arī lasītāju ierosina uz patstāvīgu spriešanu tautas dzejas lietās.“ Kāds Bērziņa aforisms skan:

*Ej, apkārt neskatīdamies,
Vai šis un tas tev līdzī ies.
Ja sava darba esi cienīgs,
Gan izdosies, kaut ej viens vienīgs.*

Rakstījis par skolas un audzināšanas jautājumiem Bērziņš maz, bet netieši tiem pieskāries ļoti bieži, tā ka derētu sakopot šo vielu vienkopus pārskatāmā pedagogijas rokas grāmatā. Skolu vēsturei veltītā Bērziņa grāmata *Tautskolas lidumnieki Kurzemē* (1933. g.; aplūkota Volteņa un Bergmaņa darbība); tāpat skolu vēsturei pieskāries Bērziņš savās Ernesta Glika apcerēs un rakstā *Latviešu skolas pirmsākumi rakstniecības gaismā* (Zinātņu komitejas rakstu krājums XX A, 140—160).

Neforsēdams krietni daudz paliekama Bērziņš devis dzejā. Kā dzejnieks katrā ziņā pārspējis līdzīgās ievirzes laika biedrus Teodoru Zeifertu un Pēteri Blauu. Būdams, pēc P. Ērmaņa sprieduma, lirisks prātnieks, neaizņemdamas erētiskos un sociālos motīvus, savā dabas un dzīves novērē Bērziņš ar patiesu dzejnieka izjūtu, īstu pārdzīvojumu un lielu formas meistarību radījis īstus lirikas dārgumus. Nepelnīti, šķiet, dažkārt Bērziņam izteiktie pārmetumi par atziņu: „Nopietnā dzīves darbā stādāties, esmu dzejošanas tieksmes pārvarējis aiz godbijības pret dzīvi un viņas uzdevumiem.“ Šī atziņa vien rāda, cik nopietni, godbijīgi Bērziņš raugās arī uz dzejnieka uzdevumu: ne niekuļoties, radīt spaidā un pat pasūtīnājumā, bet patiesā iekšējo spēku savilņojumā. Un šādos brīžos radīt dzejnieks nav arī atteicies nekad savā mūžā, jo dabiskums Bērziņam kā vispār, tā arī dzejas darbā. Tādā kārtā dzejnieks skaistus dzejoļus izkaldinājis vēl mūža 70. gados, sk. kauču humoriskas rezignācijas pilno dzejoli *Jaunajiem* (*Latvju mēnešraksta* 1944. g. 1. nr.). Daudz skaistas dzejas gadskārtu, ceļnieka un jūras dzejoļos krājumā *Ceļi un teki* (1900. g.), kas visur spilgti pauž dzejnieka personību ar gaišu apakštoni, piem., kaut pantā:

*Mēs jau dzīves neprasām,
Kas bez skumju pēdām,
Spēku prasām pūliņam,
Pacietību bēdām.*

90. gadu dzejā, kad strauji paudās nemiers ar dzīvi, piem., Eduarda Veidenbauma, Zvārguļa un Aspazijas dzejā vai arī neapklusināma filozofiski pamatota pasaulsāpe Poruka darbos — tā ir jo oriģināla dzeja. Bērziņa dzejas apspriedējs V. Kancāns saka: „Nekādu ekstrēmu, kur izteiktos dziļš dvēseles izmisums un mefistofelisks smīns vai asa sevī graizīšana, tur nav. Pamatos likta reliģiska cilvēka ticība Dievam, kas dažreiz sakrīt pa daļai ar pakļaušanos liktenim.“ Bet Bērziņš nav reliģijas fanātiķis: „Viņš kā zināmā mērā reliģiski noskaņots mākslinieks ar dziļu prieku un sajūsmu vēro dabu un cilvēkus“, — „Bērziņš ir stipri saistījies pie dzīves konkrēto parādību skaistuma“ (*Ceļi* I, 6. un n. lpp.). Plaši pazīstamajā dzejolī dzejnieks pat vecajam arājam liek apbrīnot dabas skaistumu, tā ka aizmirstas ir vagas dzīšana:

*Tu Dieva zeme skaistākā!
Ie dārziņš ziedu palagā,
Ie krūmiņš rāsas rotā,
Un visas mazās puķītes
Uz augšu savu smaržu nes
No kausa izpušķotā...*

Jo tuvs šis Bērziņa arājs senajiem latviešu vagu dzinējiem, kam bijušas acis papuvītes ziedu skaistumam (sk. Barona 28 126, 28 127 u. c. nr.). Bet tas arī liecina, ka Bērziņš gaismā ceļ kādu zīmīgu latviešu tautas dvēseles spēku: aistētismu. To dzejniekam vieglina arī dažkārt ciešā piesliegšanās tautas dziesmām: Bērziņš ar labām sekmēm turpinājis Ausekļa pasāktās tautiskās dzejas tradīcijas, lai gan teorētiski dažkārt paskarbi tiesājis vecās dzejas atdzīvināšanas mēģinājumus. Bērziņam ne tikai veikli tautas dziesmu trochaji, bet arī daktili, piem., 1894. gadā sadzejotā *Dzimtenes slavā*:

*Aug Dieva zemītē
Bagāta maize:
Nav velti sienama
Bāliņa izkopts,*

*Nav velti sienama,
Nedz rokā ņemama,
Nedz barā griežama...*

Gan pasauleskatījumā, gan izteiksmes līdzekļos Bērziņš harmoniski apvieno latviešu tautas dziesmu un senās romiešu dzejas skolojumu. Bērziņš ir Horātija latviskotājs! Prof. K. Straubergs par to liecina: „Bērziņš... rāda dziļu antikās pasaules izpratni, lietojot arī oriģināldzējā labprāt heksametrus un pentametrus; ir liels Horātija sapratējs un iztulkotājs; viņa tulkojumi ir gan oriģinālrītmā, gan brīvi atveidoti, un Horātija idejas un gleznas šeit ietērptas krāšņā latviešu valodas bagātībā skanīgās rindās ar lielu domu precizitāti“ (*Latvieši* II, 324). Raksturīgs dažādo ietekmju apvienojums vērojams, piem., 1897. gadā brīvi tulkotās Horātija odas (I, 34) 2. pantā ar pamazīnāmo vārdu:

*Tēvainis, riksti kas zibina
Cauri tumšiem mākoņu bariem,
Šodien viņš sēdēja kumeļā,
Spīdot pašas saulītes stariem.*

Dabas apdzejojumā Bērziņu vedas dažkārt salīdzināt ar reāliskās lirikas meistarū Blaumani, tā cikla *Vasara* dzejolis *Plavā*: „Nu laiks no darba mieru mest, Pie uguns-kura zarus nest. Uū!“ — salīdzināms ar Blaumaņa *Vasaras nakti*: „Mākonīts, kas sarkans vakaros dega...“ Taču Bērziņa dzejā jūtama dziļāka smeldze; to rāda arī šā dzejoļa beigas:

*Ūūū! Dievs zin, citu gad,
Vai kopā aurēsīmies tad. Ūūū!
Cits citā malā sviedrus lies,
Zem zāles cits būs pagulies. Ūūū!*

Šī smeldze no senajam latviešu dziesmiņiekam un Horātijam nepazīstamā modernā romantisma nemiera. Bērziņam gan ļoti raksturīgas tieši *Miera dziesmas*, kuņu mācības „Nežēlot dienu bijušu, Dienu, kas ausīs, neniecināt“ un „Tu nebēdā, vai saule lec vai riet, Nav dzīves straumei sākuma, nav gala“, taču jūrai veltītās rindas „Dusēt pēc gadu

tūkstošiem daudz Vilnis grib klusi, klusi; Ēnainā pusnakts kad mieru sauc, Tek viņš uz zemes pusi“ noslēdzas:

*Mieru nevar šūpulis dot,
Kam nav miera iekš sevis.*

Dzeja uzņem pārdzīvojumu pretstatus: prieku un sāpes.

*Tikai dziesmā glabāsi,
Kas tev, sirdī valda;
Tur zeļ prieka vainagi,
Nevīst sēra salda.
Ko tu baudījs pašaulē,
Baltu ceļu iedams;
Laimē bijī, nelaimē,
Draugam tas ir dziedams.*

Bērziņš norāda, ka pirmie dzejoļi radušies jau Veidemaņa skolas laikā: „Ērgelniekos sagrēkoju arī kādas dziesmiņas, kuņu pēdas redzamas vēl *Ceļos un tekās* (piem. *Vēl saule jūrā*).“

Daudz skaistas dzejas Bērziņam arī vēlākajos dzejoļos krājumā *Vēlas vārpas*. Tik visnotaļ audzis apceres elements. Tas jaužams pat tādos konkrēta skatījuma dzejoļos, kā: „Man sapnī vanags rādījās, Tam spārnī zīdā satinās, Daudz zaļos diegos skaistos...“

Bet sevišķi nopelni dzejniekam baznīcas dzejā — gan kā vecās pārlūkotājam jauniem *Dziesmu grāmatas* izdevumiem, gan kā jaunas spēcīgas dzejas radītājam. Krājumā *Svētrīta skaņas* (1928.) uzņemto monumentālo dziesmu priekšā pilnīgi nobāl dažas labas visai iecienītas vecas dziesmas teksts. Kas gan nezina, piem., rindas:

*Pateicībā uzliekam
Ziedus jūsu velēnām,
Ka jūs ziedam devuši
Dzīvību par dzimteni.
Gadu gadi garām ies,
Prieks un bēdas mitēsies;
Mīlestība nemitas;
Tā jūs godam daudzinās.*

Bet jāmin arī tādas dziesmas, kā *Mūža gaitās, Viļņos, Tuvums un tālums* (Tuvums

un tālums, vakari un rīti, Rasotas lejas, kalni miglā tīti, Auglīgas druvas, klintis kailām sienām, Viss pieder vienam), Tautas dziesmās, antīkajā un bībeles dzejā skolotais meistars radījis suverēnā formas valdījumā, piem., dziesmas *Jau, Veciem I, Trimdā* (Ceļš, 1946. g. 5. burtn.) u. c. Kr. Ancītis savā Luža Bērziņa garīgās dzejas formas studijā (r. kr. *Ceļi I*, 46—63) gaiši rāda dziesminieka meistarisko prasmi baznīcas dzejā izmantot pasaulīgās dzejas — sevišķi tautas dziesmu — paņēmienus, piem., anaforu (dz. *Baltās līnās, Rīts, Sveču gaismā, Kapu kalnā*), pakari (dz. *Veciem I: Gadu pēc gada graudas zemē sējāt, Sējāt ir sirdīs labu mums cik spējāt; Paši kā graudi zemē jūs nu sēti, Dusat nu svēti!*), ķēdi u. t. l. Ķēde atrodama, piem., dziesmā *Jau*:

*Klusā kalnā skaņas trīc,
Kādu vēsti nes tās laudīs?
Vai tām sveicams laimes rīts?
Vai tās darbam mērķi paudīs?
Jeb tas sauc, ka diezgan iets,
Tuvu nācis saules riets?
Tuvu nācis saules riets,
Kad vēl vakars šķitās tālu...*

Formas meistarība redzama arī episkajos dzejojumos *Brencis* (1926. g.), *Ikšķītis* (1930.), *Zelta auns* (1932.). Krietni savā veidā ir arī žurnāla *Cīrulītis* redaktora darbā radītie bērnu dzejoļi. Te der pieminēt, ka Bērziņš ar sava dēla ilustrētāja Anša Bērziņa palīdzību izdevis arī interesantu *Rīgas ābeci!*

Kā apceres liriķi, kam novēres viela, ai-stētiskais skatījums un pārdzīvojums nav vēl viss, dzejnieku apliecina dzejolis *Vasara*, kas bēdzas ar filozofiskiem jautājumiem:

*Saulīte kalnā Ap viņa kājām
Kāpj gausi, gausi; Rotājas pīšļi;
Tā it nokusis Sviedri no pieres
Gājējs pusdienā. Plūst un izžūst.*

*Pie zilām debesīm
Nav padebešu
Un debess atvarā
Pasaule pazūd.*

*Puķe ceļmalē
Ir tam kā sapnis,
Ziedos bite
Kā pasaciņa.*

*Kad smilgas sadur
Kopā galviņas
Un lauku piepilda
Dunēšana, —*

*Tad tam atmiņā,
Pašā dziļākā,
Mostas kā dziesma
Sen dzirdēta.*

*Un pats savus soļus
Viņš min kā mīklu:
No kurienes nākdams,
Uz kurieni eju?*

Šķīroties temperamentā un vērienā, reāliskajā konkrētumā un formas meistarībā Bērziņš Plūdoņa tuvinieks.

Ievērojamu darbu Bērziņš veicis latviešu literatūras vēsturē. No sava gara rāmuma pētnieks ņēmis šim darbam tik vajadzīgo zinātnisko objektivitāti un arī kriticismu. Ludis Bērziņš nav lāvis aizrauties, kaut — kā kuņam cilvēkam — bijušas savas simpātijas. Jau 90. gadu virzienu cīņās 1897. gadā Bērziņš atzinis, ka „miļas visas strāvas“ — jāceļ tik gaismā to rašanās apstākļi, īpatnības un vērtības. Cildinādams tautas valodu, piem., ar norādījumu, ka „tautas ģenjijs vispilnīgāki izpaužas tautas valodā“, Bērziņš tomēr papildnam atzinis rakstu valodas tiesības, pat tiesības pienācīgi bagāti izmantot svešvārdus; būdams tautas dzejas pazinējs un daiļuma sapratējs, tomēr nešaubīgi atzinis, ka katrs laiks prasa savu dzeju — un tādēļ skeptiski nostājies pret Jāņa Medeņa tautdziesmu pantmēra mēģinājumiem; prasīdams un pārvaldīdams dzejā formu, tomēr nav kļuvis sausas formālās analīzes aizstāvis, jo dzejas burvība taču saistās ar „mākslas darba organisko dabu“ (rakstā *Par stilu dzejā Brīvajā Zemē* 1936. g. 243. nr.); iedziļodamies tautas dzejas un XVII gadsimta lielo rakstnieku pasaulē, tomēr ar prasmi un izjūtu varējis vērtēt arī jaunlaiku meistaros, kā: Juri Alunānu (*Alu-*

nāna *Kopotajos rakstos I* (1930, 57—77) un Edvartu Virzu. Savu literātūrvēsturnieka interesi veltīdams visvairāk Mancelim, Glikam, Vecajam Stenderam, Hugenbergeram, Neredzīgajam Indriķim un poētikas vecmeistaram — latviešu Opicam — Višmanim, vismonumentālāko sniegumu Bērziņš devis Firekera pētījumā (*Filologu biedrības raksti VIII*, 145—224). Apzinādamies aiz priekšdarbu trūkuma nespēju dot literātūrvēsturi īstas vēstures veidā, Bērziņš lūkojis darbu veikt kā *Literātūras vēsturi monografijās*. Izdoti vairāki numuri. Laikmetu kopskatījums rakstu krājumā *Latvieši* iespiestajās apcerēs: *Latviešu rakstniecība svešu tautu aizbildniecībā* (I, 277—301) un *Tautas atmoda latviešu rakstniecībā* (II, 87—106). Bērziņš arī lielās kolektīvās *Latviešu literātūras vēstures virsredaktors* (6 sējumi *Literātūras* apgādā 1935. (faktiski 1934.) — 1937. g.: 424 + 372 + 400 + 436 + 416 + 572 lpp.). Izdevumā arī Bērziņa apcerējumi: *Latviešu tautas dziesmas* (I, 133—324); *Garīgās rakstniecības uzplaukšana* (II, 41—61); *Fricis Brīvzemnieks* (II, 247—256); *Tautas dzejas ietekme latviešu literātūrā* (II, 283—307); *Jēkabs Lautenbachs un viņa centieni* (III, 21—39); *Literārās kritikas sākumi* (IV, 77—94) u. c. — 1933. gadā izdota vērtīga *Poētika pamatvilcienos*. Visi šie raksti labā valodā un izteiksmē, labi lasāmi, spriedumu pamatos fakti, spriedumi droši, bet šaubu gadījumos arī pietiekami atturīgi, teicami izceļot jautājumu grūtības; tekstu izpratnē manāma izglītota filologa kritika (derīgi šai ziņā ieskatīties strīdīnā ar veco rakstu lietpratēju A. Augstkalnu par pirmo tekstu formu „nepēkār“ *Filologu biedrības rakstos XI*, 25—6: uzvarētāja Bērziņa uztvere!).

Vissmagāk sveķ Bērziņa raža tautas dziesmu zinātnē. Te var minēt ap 50 ievērojamāku rakstu tautas dziesmu saturā, bet sevišķi formas jautājumos. Bez tam jāatminas, ka šai darbā Bērziņu balstījusi ārkārtīgi bagāta paša pieredze resp. piedzirde pašā tau-

tā dziedātāju vidū. Krišjāņa Barona *Latvju dainās* vien iespiests 794 Luža Bērziņa tautā uzrakstītu dziesmu, savāktas gaŗos ceļojumos gan pa Kurzemi (no Nicas un Rucavas līdz pat Dundagai), gan Zemgali (no Grenčiem un Lestenes līdz pat Altenei un Mazzalvai). Darbs turpināts arī neatkarīgās Latvijas laikā, apceļojot folkloras uzrakstīšanai sevišķi Kurzemi un kādu braucienu veltījot pat leišos dzīvojošiem latviešiem gar Kurzemes robežu. Tā Bērziņš gaismā cēlis atsevišķu dziedātāju krājumus, piem., Jēkaba Berķa, Rozenbergu mātes, latgales Agates Borozinskas u. c. Bērziņš izdevis arī *Latvju dainu pamatdziesmas* 6 sējumos, ietverdams tais pats savus jaunus uzrakstījumus un dziesmu apceres (1928. — 1932. g.). — Pirmie raksti folkloras laukā iespiesti 1892. gadā. Pēc tam nepārtrauktā virknē nākuši klajā gan ierosmēm bagāti studiju raksti, gan monumentāli pētījumi, kā: *Latviešu tautas dziesmas, viņu krāšana un gaismā laišana* (*Sēta, daba, pasaule VIII*, 14—38); virkne tautas dziesmu pantmēra pētījumu (*Austrumā* 1894. un 1896. g., *Magazinās XIX*, 4, 288—328, *Latvju dainās VI*, 648—654, *Latvju tautas dainās X*, 11—42 u. c.); *Dievs latviešu mītoloģijā* (*Austrumā* 1900. g.); *Epitets latviešu tautas dziesmās* (*Filologu biedrības raksti VI*, 123—140); *Tautas dziesmu studija* (*Izglītības ministrijas mēnešraksts* 1926, 6, 20—30); *Dažāda veida atkārtojumi latviešu tautas dzejā* (*Zinību komisijas rakstu krājums XVIII*, 45—92); *Latviešu tautas dzeja Stendera un Herdera laikmetā* (*Fil. b. raksti VII*, 154—173); *Latviešu tautas dzejas nozares* (*Izgl. min. mēnešraksts* 1927, 9.—12. burtnīca); *Satira un humors latviešu tautas dziesmās* (*Burtnieks* 1927, 1.—4. b.); *Tautas dzejas nozīme latv. tautas dzīvē* (*Latvieši I*, 235—254); *Atraktā tautas dzeja* (*Fil. b. raksti XIII*, 114—151); *Tautas dzeja — tautas gudriba* (*Ceļš*, 1946, 2. b.). Bet lielā mūža darba vainagojums *Ievads latviešu tautas dzejā*, kā I daļa: metrika un stilistika (404 lpp.) klajā nākusi

1940. gadā. Atzīdams, ka tautas dzeja ir latviešu tautas garīgā tēvzeme, tautas vienotāja un stūrakmens valsts un kultūras dzīvī, Bērziņš ar lielu māku un patiesu izpratni ieved tautas dziesmu dzejas tehnikā un iekšējā saturā, tā rādot arī latviešu tautas ģenija raksturvilcienus. Cik dziļi ieiet Bērziņš dziesmu dvēselē, gaiši rāda arī viņa prof. Pēterim Šmitam veltītais raksts (*Fil. b. raksti XIX, 21—30*). *Ievads tautas dzejā* tad netik viens no pamatakmeņiem latviešu folkloristikā, bet arī paliks allaž baudāms kuram katram dzejas un sevišķi tautas dzejas interesentam. Turklāt te roku rokā strādājis Bērziņš zinātnieks un dzejnieks, radot faktiem bagāti pamatotas atziņas brīnišķā izteiksmē. Līdzās valodniekam Kārlim Milēnbacham Ludis Bērziņš ir latviešu zinātniskās prōzas meistars. Bērziņa audzēkne universitātē teicamā valodniece Ieva Celmiņa liecina: „Liekas, ka viņa izteiktajam latviskajam vārdam būtu sevišķi daiļa skaņa“ (*Ceļi I, 9*). Valodai Bērziņš taču veltījis dzejoli: „Valoda ir garu teka, Sirds pie sirds pa viņu staigā.“ Spožākā grāmatas daļa metrika, kuŗai bijis visvairāk priekšdarbu. Te plašas un dziļas apceres, dodot arī daudz jaunu atziņu un uztveru. Lieliski izstrādātas nodaļas par kvantitāti un akcentu, ar lielu māku izmantojot dzīvās valodas faktus, piem., vārdu ligācijā. Lieliska arī nodaļa par dzejas posmiem, kuŗā zinātnieks sagrauj uzskatu par četrū rindu dziesmu kā normālāko t. dziesmu formu: par dziesmas pamatelementu izvirzot strofu (2 rindu vienību), tiek droši pierādīta, piem., arī sešu rindu dziesmu eksistence. Cik revolūcionārs autors savā pētnieka darbā, rāda kaut atziņa, ka latviešu valodā preformēts arī kāpjošais patmērs, — tas ir šķērsu parastajam diletantiskajam spriedelējumam, ka latvieši dabīgi var dzejot tik trochajos un daktilos. Stilistikā izcilākā nodaļa par epitetu, kamēr šur tur citur, piem., par metaforu un parallēlismu varētu vēlēties vairāk: nav bijis plašāku priekšdarbu. Autoram raksturīga drošā no-

stāšanās pret parasto stilistikas scholastiku pārāk stingrā un nemotivētā parādību robežu vilkšanā (342. lpp.). Ne ar hipotēzēm, ne ar psiholoģisko parādību pamatu meklējumiem autors neforsē. Smalkā izjūta neļauj nomaldīties no drošā un pierādāmā. Pierādījumos un apgaismojumos Bērziņš bagātīgi izmanto arī literātūru, savas teologa zināšanas bibelē un pat dzīves pieredzes materiālu. Jaukas vietas šai ziņā: 201. lpp. par bērna valodu, 301. par suni un kaķi senajā latviešu sētā un dziesmās, 311. par avižnieku Rāviņu u. t. l. Vērīgs, daudzpusīgs un bezaizspriedumains gars!

Mūžam paejot ar devīzi „Nelipt pie mazām cerībām, Mūžam no lielām neatstāties“, Ludis Bērziņš arī par saviem panākumiem var runāt ar paša aforismu:

*Laiks ir kā līgaviņas pūrs:
To pielocīt ir pūlīņš sūrs;
Bet kāda laime kāzu rītā
Tiek ņemt un dot no pielocītā!*

Skolotājs, dzejnieks un zinātnieks no sava mūža kalngala var saukt ar paša dziesmas vārdiem:

*Lai tad zeļ tie sējumi,
Kur tu mūžā vagu ari,
Ka no sēklas sijātas
Zelta augļi ienākas.*

Lai kāri tiekots īpaši savās nebaltaļās dienās latviešu tauta pēc šiem Luža Bērziņa gaŗā mūļa zelta augļiem un pateicībā sveicina bagātā pūra pielocītāju! Ar dziļu mīlestību tas gājis pie sava darba — sava mūļa uzdevuma, bet par mīlestību viņa paša vārdi:

*Ak mīlestības svētavots,
Ko mūļam neizsmeļam!
Kam viņa krastos augt ir dots,
To mūļam redzi zeļam.*

Luža Bērziņa mūļs bagāti zēlis — un nevītis!

ĒTISKĀS VĒRTĪBAS UN TO NESĒJI

Nekad laikam kultūras cilvēks tā nav ilgojies noenkurot savu dzīvi kādā pastāvīgā un stiprā pamatā kā pašreiz, jo viņš ir svaidīts tik grandiozos pretstatos, ka, traucoties no vienas galējības otrā, vajaga sairt visciešākā lējuma dzīves uzskatam. Arī viskonsekventākais savrupceļa gājējs pilnīgi nevar atraisīties no savas vides, kurā tas elpo. Un te tam ir bijis jāpiedzīvo, ka „sabiedriskais gaiss“, kurā tas dzīvo, vienas paaudzes laikā vairākkārtīgi tik krasī mainījies, ka cilvēks vairs nespēj tam mainīties līdzī. Bet šīs piemērošanās spējas pazaudēšana nozīmē izolēšanos un ātrāku vai lēnāku bojā eju. Pievērsot paviršu skatu šīm pārmaiņām, mēs redzam vēl šī gadsimta sākumā cilvēku, kas cīnās starp kristīgo dzīves uzskatu un agresīvo materiālismu. Pāris gadu desmitus vēlāk mēs viņā redzam jaunu cīnītāju — cīnītāju par sociālismu tā dažādos veidojumos. Un paiet vēl kāds laiks, šim sociālajam pasaules klaidonim, kam visur ir vienādi labas mājas, cīņu piesaka nacionālisms. Pret to savukārt vērsās pašreiz dažādi iekrāsoti internacionālisti, sākot ar kristīgo un beidzot ar kapitalistisko.

Protams, ka cilvēks, kas izsvaidīts šajos dažādajos, bieži naidīgajos pretstatos, ne tikai pazaudē gribu iedziļināties un meklēt kādu paliekamu stabilu dzīves pamatu, bet viņš to vairs nespēj, kā katrs cīņā pagurušais. Viņu pamazām pārņem apatisks miers: ne viņš vairs spēj dedzīgi par kādu patiesību sajusmināties un aktīvi par to iestāties, ne arī kvēli ko nīst, noraidīt vai atvairīt.

Cilvēks no tiem žilbinošiem augstumiem, kuŗos to pacēla apgaismotāja laikmeta domātāji ar I. Kantu priekšgalā, noslīd arvien zemāk. Ja toreiz runāja par pēdējo neaizkarāmo cilvēka jēgas noteicēju lielumu — viņa cieņu, tad tagad tas liekas aizmirsts un

tā vietā bez kautrēšanās runā par cilvēka cenu.

Sāds pašreizējā cilvēka situācijas ieskatījums spiež pārdomāt, vai ir iespējams runāt par kāda cilvēka dzīves ētisku jēgu vispār un kas to nosaka. Citiem vārdiem, vai ir kādas vispār nozīmīgas ētiskas vērtības, un kādas ir to attieksmes ar cilvēku.

Ikdienas valodā bieži dzirdam cilvēkus izsaucamies: „Nav vērts dzīvot“, „dzīvē nav nekādas vērtības“, „visa mana dzīve ir bez kādas vērtības“ u. t. t. Šie bieži pilnīgi spontānie izsaukieni, bez kādām nopietnākām pārdomām aiz tiem, tomēr rāda principiāli pareizo ieskatījumu, ka dzīves jēgas jautājums pēdējā konsekvencē ir vērtību jautājums. Dzīve savu attaisnojumu un jēgu iegūst gan tikai par tik, par cik tanī realizējas vērtības. Tikai to dzīvi, kurā vērtības iekļaujas un top par tās noteicēju, var atzīt par jēgpilnu, vai arī citiem vārdiem — par vērtīgu dzīvi pretstatā bezjēdzīgai vai nevērtīgai.

Bet nebūt viss tas, kas padara cilvēka dzīvi par vērtīgu un jēgpilnu, ir sakārtojams vienādā līmenī. Cilvēka dzīve ir piesātināta ar daudz un dažādām dibinātām un vairāk vai mazāk pat nenoliedzamām prasībām, kas tomēr nekādi nav uzskatāmas par vienādi nozīmīgām vai pareizām, to nozīmīgums mainās atkarībā no joslas, uz kuŗu tās attiecas.

Mēs, lielās līnijās skatīdami cilvēku, to redzam reizē kā fiziski bioloģisku un psihiski garīgu būtni. Lai gan tagadnes veseluma psiholoģija vairās no šīs cilvēka sašķelšanas, taču vienmēr šīs divas eksistences joslas katra sevi dokumentē savādāk, kaut arī tās ir cieši saistītas un dziļi viena otrai cauraustas. Cilvēks kā fiziska bioloģiska būtne allaž prasa savas eksistences nodrošināšanai zināmu priekšmetu un lietu pakļau-

šanu sev, respektīvi nodošanu viņa rīcībā. Mēs nevaram iedomāties cilvēku, kas dzīvo bez barības, bez apģērba, bez sava dzīvokļa, kaut arī viss tas būtu viselementārākais un visprimitīvākais. Tās tomēr ir nepieciešamas, jo tikai ar to nodrošināšanu viņš kā bioloģiska būtne var eksistēt. Mēs tās saucam par zemākās pakāpes vērtībām. Kaut arī tās ir viselementārākās, taču nav izslēdzamas no cilvēka jēgpilnas dzīves.

Bet cilvēks nav, kā mēs jau sacijām, tikai fiziska būtne vien, viņš ir reizē arī garīga būtne. Tā ir patiesība, kas neprasa nekādus sevišķus pierādījumus. Bez atlikuma ir pagājis un uzvarēts tas laiks, kad apgalvoja, ka „cilvēks ir tas, ko viņš ēd“. Cilvēkam kā garīgai būtnei ir savas īpatnējas prasības un vajadzības, kas tāpat jāapmierina, lai viņš nepazaudētu savu cilvēka jēgu un, no tās izkrizdams, nenonāktu kādā primitīvismā, kas ļoti maz vai nemaz neatšķirtos no augstāko dzīvnieku dzīves. Šis cilvēka garīgās alkas var apmierināt tikai sevišķas kategorijas lielumi, vai, kā pareizāk jāsaka, zināmas garīgas vērtības. Tikai paviršam vērotājam tās var likties mazāk nozīmīgas, bez eksistenciālas vērtības. Ir tiesa, ka tās neietiecas līdz pēdējiem bioloģiskas eksistences dziļumiem, bet nav tiesa, ka bez tām būtu domājama kaut cik nopietna cilvēka dzīve vispār jebkādā tās visminimālākā izpausmes veidā. Nav iespējams atsacīties no prasības pēc garīgām vērtībām, neatsakoties no cilvēcīgās dzīves pašas.

Cilvēka gara aktivitātes izpausmes lauki ir visai plaši. Šīs intereses tikai schēmatiski var iesāurināt zināmos sektoros, kuņus tad var uzskatīt vai nu par nozīmīgākajiem, vai pamata laukiem. Pieturoties pie tradicionālā dalījuma, vērtību realizēšanas lauki varētu būt vismaz sekojošie četri.

Pirmkārt, loģiskās vērtības, kas ir cieši saistītas ar cilvēka neklusināmām ilgām ieskatīt patiesību. Viņš grib izspiesties cauri vissarežģītākajām lietām līdz to pēdīgajai būtībai — to patiesības ieskatījumam. To

jau Šillers meistariski parādījis savā dzejā par jaunekli, kas grib redzēt patiesību, kaut arī, to ieskatījušam, pašam ir jāiet bojā.

Otrkārt, ētiskās vērtības, kas sevi izteic cilvēka tieksmē pēc labā, tikumiskā, ētiski pilnvērtīgā. Arī visradikālākajā ētiskā skepticisma aizstāvī mēs varam vērot zināmu morāles minimu, jo tiklīdz pret šādu ētiskās skepticisma teorijas aizstāvī vērs viņa teorijas praktiskās konsekvences, t. i. viņu neuzskata par ētiski nozīmīgu cilvēku, viņš pats atsaucas uz cilvēka cieņu un morāliskiem principiem. Nav pat iedomājams, ka kāds ētisko normu noliedzējs varētu pieņemt sevis pazemošanu līdz tādām stāvoklim, kā pārējie to uzskatītu par lietu starp lietām. Tas lieku reizi rāda, ka, neatkarīgi no visām teorijām, praktiski cilvēks ir noenkurots ētiskajās vērtības.

Treškārt, aistētiskās jeb skaistuma vērtības izpaužas dažādās mākslās. Nav nemaz jādama par dažādo mākslu sīki diferencētiem laukiem, lai ieskatītu, ka pat visvienkāršākajā dvēselē ir tieksmes pēc skaistā. Skaistā vērtība, līdzās patiesā un labā vērtībai, iekļaujas cilvēka gara dzīvē kā neatņemama sastāvdaļa.

Ceturtkārt, te pieminama svētuma vērtība, kas gan daudz apstrīdēta un kritizēta, tomēr nav noliedzama, jo, kā to pierāda pātera Šmita pētījumi, tad arī visprimitīvākā dvēsele sevī nes jau kādu nojausmu par svētumu, neatkarīgi no tā, ar ko viņa to saista pieredzē dotajā pasaulē.

Protams, šis dalījums ir schēmatisks, taču šie pieminētie vērtību lauki veido pasauli, kuņā dzīvo kultūras cilvēks un kas mums citādi pazīstami kā zinātnes, ētikas, mākslas un reliģijas lauki. Grūti iedomāties cilvēku, kas, noliedzams šis cilvēka gara dzīves aktivitātes izpausmes, varētu pretendēt uz pilnvērtīga cilvēka apzīmējumu. Gluži otrādi, kultūras cilvēka pilnvērtība tad vien parādās, kad tas savā dzīvē šīs vērtības realizē iespējamā pilnībā, ja tas padara savu dzīvi par nemitīgu un nepārtrauktu ciņu pēc šim

vērtībām. Cilvēka dzīves pēdējā jēga ir atkarīga no nostājas pret šīm vērtībām, viņa gribas un cenšanās tās realizēt, vai nē. Vērtību pasaules eksistence liekas mums pati par sevi saprotama. Bet kā mēs nevaram aklam parādīt un pierādīt krāsu pasaules skaistumu, tāpat mēs nevaram „vērtību akklam“ parādīt vērtību pasaules skaistumu. Patiesība visās savās formās, skaistums visos savos parādīšanās veidos, tīrais esamības prieks, mīlestība un uzticība, daudzpusība, brīvība, centība visos virzienos, vara, nobriedusi personība — kas varētu noliegt, ka te slēpjas patiesi labumi? Šādu labumu sarakstu, kā to darijis jau Platons, varētu uzstādīt dažādi. Nevarēs visas te tieši minētās vērtības koordinēt, bet dažas no tām būs jāuzskata par tiešām, citas turpretī par atvasinātām, vienas par tādām zvaigznēm, kas pašas mirdz, citas par tām, kas atstaro pirmo gaismu. „Bet ka tās visas mirdz, kas var redzēt un neaizvēr acis, to nevar noliegt“, saka kāds tagadnes vērtību filozofs.

Lai cik pati par sevi saprotama vērtību pastāvēšana, tomēr skeptiķu noliegums vienmēr liek šo pašu par sevi saprotamo parādību pārbaudīt un uzrādīt to zinātnisko pamatojumu. Un tad var iet divus ceļus: subjektīvo un objektīvo, tas ir, vienā gadījumā domu centrā ievirzot vērtību pārdzīvojumu, bet otrā pašu vērtību. Kā viens, tā otrs ceļš palīdz ieskatīt vērtību objektīvo pastāvēšanu un nozīmi. Sevišķi spilgti mēs to izjūtam, domājot par ētiskām vērtībām. Tas, kas mums ir ētiski vērtīgs, ko mēs par tādu atzīstam un pārdzīvojam, tas iziet ārpus mūsu individuālajām robežām. Ētiska vērtība nav manis paša radīta un tā nevar nemaz tāda būt, jo es savu darbību arī taču mēroju un pārbaudu, bet tas tikai tad ir iespējams, ja es to pārdzīvoju kā pastāvošu ārpus manis un pāri man pašam. Tam ir jābūt lielumam, kas nemainās pēc manas patikas vai nepatikas, vai es tai kļūstu tuvāk, vai nē. Tādēļ es arī ētisko vērtību pārdzīvoju kā saistīgu un nozīmīgu

ne tikai sev pašam, bet arī citiem. Tas nozīmē, ka ētiskajām vērtībām, un analogi tam arī citām, ir vispārnozīmīgums. Šis vispārnozīmīgums rāda, ka vērtības ir neatkarīgas no subjekta, kas uz tām vērsās, bet ka tās patiesi pastāv pāri subjektam un konkrēti dotajai dzīvei. To pašu, ko pozitīvais ētisko vērtību pārdzīvojums, apstiprina arī negatīvais, proti, tais gadījums, kad mēs kādu iemeslu dēļ atsakāmies no objektīvām vērtībām, mēs asi pārdzīvojam plaisu starp tām un mūsu subjektīvo rīcību. Šādu rīcību tad mēs ieskatām par nevērtīgu resp. neētisku. Ja šī plaisa pārāk plaša, mēs izjūtam pazemojumu un nožēlu. Šī negatīvā subjektīvā izjūta lieku reizi dokumentē kādu objektīvi nozīmīgu vērtību pastāvēšanu neatkarīgi no mums.

Bet mēs vērtību objektīvas pastāvēšanas pierādīšanai varam ņemt arī otru, iepriekš pieminēto ceļu, proti, uzmanību pievērst vērtībām pašām, to būtības uzbūvei jeb struktūrai. Neatkarīgi no tā, vai kāds runā patiesību, vai nē, patiesības vērtība pastāv par sevi savā būtībā vai idejā. Tā no realizētas patiesības atšķiras ar to, ka tā ir abstrakta, vispārīga, nesaistīta — tā ir sugas jēdziens, kuŗam pakārtojas visi konkrētie gadījumi, visas izteiktas patiesības. Šai gadījumā patiesība ir augstākais jēdziens, kuŗam pakļauti visi atsevišķie gadījumi, kuŗos dzīvē tiek izteikta patiesība. Te patiesības vērtība ir vispārīgais lielums, kas potenciāli sevi ietver visu realizēto, dzīves faktos izteiktās patiesības būtību. Nav tā, ka kāds pēc savas subjektīvas patikas var par patiesību apzīmēt, kas viņam patīk, bet viņš ir saistīts ar patiesības ideju kā normatīvu lielumu. Patiesība pastāv kā objektīva norma un lielums pāri pār subjektīvi patvaļīgu nostāju par vai pret to. Arī ieskatījums, ejot pa šo ceļu, ir tāds pat kā iepriekšējā gadījumā, proti, ir jāatzīst, ka vērtības pastāv objektīvi pašas par sevi. Par vērtību autonomiju visskaidrāk izteicies tagadnes asākais vērtību filozofs N. Hartmans, apgalvodams, ka

„vērtībām ir patstāvīga, no katras izdomāšanas un ieskatīšanas neatkarīga būtība“. Un tālāk viņš norāda šai sakarā, ka Nīčē (Nietzsche) gan ieskatījis lielo patiesību par vērtību pasaules pastāvēšanu, bet izdarījis lielāko kļūdu, kādu vien var izdarīt, un apgalvojis, ka vērtības var pārvērtēt. Ja to varētu, tad tas nozīmētu, ka vispār var arī vērtības atņemt, tās iznīcināt kā katru cilvēka subjektīvi radītu veidojumu. Secinājumā varam sacīt, ka mums ir pietiekami daudz pamata apgalvot, ka vērtības vispār un līdz ar to ētiskas vērtības pastāv objektīvi un tās ir autonomas. Tās savā eksistencē ir neatkarīgas no to realizēšanas atsevišķos vērtību aktos. Ar šādu ieskatījumu esam atbrīvojušies no tiem spaidiem, kas māca tagadnes cilvēku un kas lielajos dzīves uzskatu lūzuma brīžos it kā saskata arī pašu ētisko vērtību „pārvērtēšanu“ resp. zināmu vērtību bojā eju un zināmu vērtību pārprašanu. Nekas tamlīdzīgs ētisko vērtību pasaulē nevar notikt.

Un ja nu tomēr redzam pārmaiņas dzīves uzskatu veidošanā, tad — kur meklēt tām cēloņus? Tie meklējami ne pašās vērtībās, bet pretējā pusē — vērtību nesējos resp. vērtību realizētājos. Ētisko vērtību laukā tāds nesējs vai realizētājs var būt tikai cilvēks. Mēs varam ētiskā nozīmē runāt par labu, vai ļaunu cilvēku, bet nekad par labām, vai ļaunām lietām. Ja mēs to darām arī pēdējā gadījumā, tad tas vienmēr ir jāsaprot pārnestā nozīmē, jo lietas pašas nekad nav labas, vai ļaunas. Par ētiskām vērtībām runājot, tādēļ ir jāatceras, ka to realizētājs ir persona, jo tās realizējas tikai kādā aktā. Mēs nekad nevaram iedomāties personu kā lietu vai priekšmetu. Ja tā par tādu top, tad mēs par to vairs nerunājam kā par ētisko vērtību nesēju. Tā visiem ir zināma patiesība, ka alkohola apreibināta cilvēka rīcību nevar ētiski vērtēt, jo tāds cilvēks, pazaudēdams savas personas jēgu, kļūst par lietu, vai vismaz pietuvojas lietu pasaulei. To pašu ievēro arī juridiskā praksē: cik tālu

cilvēks, zināmu aktu izdarīdams, ir bijis persona, cik tālu tikai neatbildīgs ķermenis, kas iederas lietu pasaulē. Cilvēks šādās situācijās ir izslēdzams no mūsu pārdomu loka. Neskatoties tomēr uz to, mēs nekļūstam brīvi no vērtību relatīvizēšanas. Ikdienas sastopam cilvēkus, kas, nemaz nerunājot par kādu atraisīšanos no savas cilvēka jēgas, tālu stāvēdami savā attīstībā pāri cilvēku caurmēram, tomēr pret vienu un to pašu vērtību ieņem ne tikai teoretiski dažādu nostāju, bet arī savu praktisko rīcību virza dažādi. Kā tas izskaidrojams, un vai tas tiešām nenozīmē neglābjamu objektīvo vērtību relatīvizēšanu?

Apgaismotāju humānistiskās tendences saskatīja jau pašā faktā, ka cilvēks ir cilvēks, pamatu apgalvojumam par visiem cilvēkiem vienādi piemērojamiem ētiskiem principiem. Tas ir humānas ētikas universālisms, no kuŗa dzima franču revolūcijas pazīstamais sauklis par visu cilvēku brīvību, brālību un vienlīdzību.

Kopš pēdējā gadsimtā rašu un tautu psiķes pētīšana ir atklājusi baigus bezdibeņus starp šo dažādo grupu piederīgiem, ko nevar pārsegt ar visveiklākajām konstrukcijām, ir jāieskata, ka pat fakts, ka cilvēks eksistē, vēl tālu nenozīmē, ka tos var saistīt ar vieniem un tiem pašiem ētiskajiem uzskatiem un vērtībām. Tādēļ jau Kantam, izsacījušam apgalvojumu par savu ētikas katēgorisko imperatīvu, kas der visiem un vienmēr, tas ir, atraisījušam to no subjektīvā iesaistījuma laikā un telpā, tanī pašā elpas vilcienā bija jāapgalvo, ka tam spēj sekot un to par savu normu padarīt tikai „saprātīga persona“, resp. cilvēks kā saprātīga būtne.

Un lūk, šai vietā ir meklējams cēlonis praktiskā dzīvē redzamo ētisko vērtību relatīvismam. Cilvēks kā saprātīga būtne nekad nav tikai saprātīga būtne šī vārda pilnīgā nozīmē. Izrādās, ka cilvēks vienmēr dzīvo kādos spaidos, kas ierobežo tā saprātīgās būtnes spriešanas un rīcības brīvību. Vai, līdzībā izsakoties, tas vienmēr ir putns ar

saistītiem spārnēm. Visuzskatāmākais un reizē arī pašam cilvēkam vissmagāk sajūtamais ir bioloģiskais spaidis. Šīs patiesības ieskatīšanai pietiek minēt sekojošu piemēru: Iedomāsimies pāri simts cilvēkus, kas vairāk dienas nav dabūjuši dzert, varbūt, vēl pie tam pavadījuši šīs dienas darbā un saulē, un sapulcēti kādā koncerta zālē, lai noklausītos augstvērtīgu mūziku. Bet šai vērtīgā koncerta laikā izslāpušiem cilvēkiem liek klausīties pa atvērtām durvīm, kā blakus telpā burbuļo svaigs atvēsinātājs ūdens. Ir pavisam skaidrs, ka šie cilvēki tikai daļēji uzņems skaņas ietvertās vērtības, jo viņu apziņu piepildīs burbuļojošā ūdens skaņas, kas tai brīdī ir eksistenciāli daudz nozīmīgākas. Jo slāpes būs lielākas, jo mazāk viņi uzņems mūzikas vērtības. Var iedomāties pat tādu slāpju kāpinājumu, kur koncerta mūzika top par bezjēdzīgu, tātad arī bezvērtīgu skaņu jūkli un to nomaina mūzikāli nevērtīgā, bet bioloģiski nozīmīgā tekošā ūdens skaņa. Te uzskatāmi redzam, ka saprātīga būtne, kas tiecas uz vērtību realizēšanu, ir tīri elementāri bioloģisku spaidu dēļ spiesta atsāties no objektīvā vērtību nokāpinājuma, bet tanī vietā pacelt par nozīmīgām tādas vērtības, kas objektīvā vērtību nokāpinājumā stāv zemāk. Šādus piemērus tikpat labi var atrast arī citos vērtību laukos.

Ne mazāk nozīmīgi ir tie spaidi, kuņos cilvēku iespiež sabiedriskā dzīve. Tikai teorētiski varam iedomāties, ka cilvēks varētu dzīvot viens pats, patiesībā tas vienmēr ir dzelžaini ieslēgts sabiedrības lokā, kas tam

nelauj izšķirties brīvi un brīvi noteikt pašam savu dzīvi. Te ir minēti tikai daži no spaidiem, kādos cilvēkam kā autonomai saprātīgai būtnei ir jādzīvo un jāieskata pašam savas autonomijas iedragāšana.

Tad kļūst saprotams, ka, mainoties šiem dažādiem spaidiem uz cilvēku kā vērtību nesēju, mainās arī viņa paša nostāja pret vērtībām, citiem vārdiem, tas, ko viņš vienā situācijā atzinis par ētiski vērtīgu un absolūtu, citā gadījumā noslīd otrā vai pat trešā vietā. Cik vienā gadījumā cilvēks var būt rigorozs savā ētiskajā nostājā, realizējot prasību, ka cilvēks nedrīkst nokaut, tikpat radikāli viņš citā gadījumā var no tā atkāpties, ja viņa paša dzīvībai draud briesmas. Nekritiski skatoties, liekas, ka te ir mainījusies pati vērtības atziņa, ka nedrīkst nokaut, kaut gan patiesībā mainījusies tikai šī vērtības nesēja nostāja pret to.

Pēc šī ieskatījuma vēl jo labāk saprotam, ka ētisko vērtību nemainīgums resp. to absolūtisms ir jāatzīst, jo citādi visa dzīve noslīdētu kādā nepārredzamā individuālas patikas vai nepatikas, nepieciešamības vai baudas nepārredzamā chaotiskā jūklī.

Bet no otras puses vienmēr jāatceras, ka ētiskas vērtības nerealizējas citādi, kā tikai caur cilvēku kā caur nesēju. Tās ir kādas īpatnējas attiecības, kas izteicamas sekojošā tezē: pamatojoties ētisko vērtību nozīmības neatkarībā no konkrētās atsevišķās cilvēka dzīves, tās tieši iegūst savu nozīmi šo cilvēku dzīvei.

Ludis Bērziņš

126. PSALMS

*Kad tas Kungs uz dzimteni
Vedīs savus cietumniekus,
Tad kā sapņu pārņemti
Neaptoversim savus priekus:
Dziesmās slavu dosim mēs,
Mūsu mēle gaviļēs;
Tad par mums teiks vietu vietas:
Dievs šiem dara lielas lietas.*

*Lielas lietas, lielais Dievs,
Tu mums esi darijs tiešām,
Dod mums mājās atgriezties,
Kas mēs svešā malā ciešām.
Kam ar asarām būs sēt,
Dod tiem pļaujā gaviļēt,
Kam būs raudām sēklu laistīt,
Dod tiem priekā kuļus saistīt.*

C H R O N I K A

NOSKAŅAS

Turu jau labu brīdi spalvu rokā. Uz galda man priekšā balts papīrs, bet roka nevirzās pār to, jo gribai trūkst droša pamata: domas uznāk, bet tad tūlīn izgaist. Un visi tēlojamie iedomu priekšmeti šodien kustas aiz miglaina plīvura, bez kādas kārtības... šodien nevar...

Pag, kur tik pazīstami vaļširdīgi vārdi? — Jaunsudrabiņš?

Ai nē, šoreiz gan nē, kaut arī Jānis Jaunsudrabiņš jau sen mums pats vaļširdīgākais rakstnieks. Tas ir pavisam cita laikmeta un gluži citādas nostājas dzejnieks, kas rakstījis šīs rindas, un proti — Jānis Poruks, viens no mūsu īstākajiem noskaņas dzejniekiem.

Noskaņas nav! Un veltīga tāpēc jebkāda pūlēšanās: gluži vienkārši — šodien nevar...

Kas gan ir vārds dzejnieka noskaņas priekšā! Novakars, jūra, pilsētas ugunis, lielceļš — tie visi ir vienkārši vārdi ar gluži vienkāršu ikdienas saturu, bet cik simtējādi dažādas gan ir bijušas cilvēku noskaņas, kuŗās šie vārdi kādreiz ir teikti, vai arī klusi tikai domās minēti.

Un Skalbes bramins, sapņu noskaņas dienas vadītājs, saka to pašu: skaists ir izrunāts vārds, skaistāks tas manos sapņos.

Mums ir lirika, kuŗas vienīgā sakne ir gandrīz vai tikai paša autora personīgajās noskaņās. Desmitiem piemēru Poruka, Skalbes, Aspazijas, Friča Bārdas un Ziemeļnieka dzejā. Un ja gadās kādreiz šādām īstām noskaņu dzejniekam ķerties pie plašāka apjoma darba, kas turpināms arī visdažādāko personīgo noskaņu mijās, tad reti kad izdodas kaut cik pieņemams viengabala sniegums. Poruks reiz pūlējās uzrakstīt romānu (Rīga), bet iznākumā radās viens no viņa visvājākajiem darbiem.

Noskaņas dzejniekam ir tikpat kā gais, kuŗu viņš elpo, un nelāga noskaņas vai pilnīgā noskaņu trūkumā dzimušie darbi ir vārgulīgi un neīsti (pasūtīnātie programmas dzejojumi!). Ne tikai viela un tematiem vien jaunus iespaidus dzejnieki meklē, bet arī noskaņai.

No noskaņas turklāt atkarīga arī visa darba veiksmē. Ir rakstnieki, kas rada tikai aizgūtnēm. Kalpa zēna vasaru Akurāters uzraksta tikpat kā ar vienu piesēšanās, un pat Rūdolfs Blaumanis, kas nekādā ziņā nav tipisks noskaņu dzejnieks, savas

lugas rakstījis tik aizrautīgi un ar tik pilnīgu iekuļšanos, ka radišanas noskaņa viņu pilnīgi atraisījusi un viņš pats vārda tiešā nozīmē dzīvojis savu varoņu vidū, skaļiem smiekliem priecājoties tiem līdzī un asarām acīs tos klusā vienatnē apraudot. Bez šādām aizrautīgi dzīvām autora noskaņām mums nebūtu šodien ne tāda Bungatiņa, ne Kruštiņa, ne Edgara.

Bet pāri dzejnieka individuālajām noskaņām ikvienā laikmetā šalko arī paša šī laikmeta vispārīgās vēsmas — laikmeta noskaņa.

Ik laikmetam sava noskaņa, un ne reti vienā un tai pašā laikmetā virmo gaisā pat vairākas noskaņu strāvas. Literatūrā dažas no tām paslīd garām gandrīz tikpat kā bez pēdņu, citas turpretī uzsit tik augstu vilni, ka visi līdzsvāri un mērogi sāk jukt.

Tās tad ir literārās modes, kas drošu roku ievēd sava laika sabiedrībā vienu „ģeniju“ pēc otra. Jauneklīgā Gētes Verteris, būdams šādas laikmetīgas noskaņas nesējs, kļuva par vispopulārāko grāmatu savā laikā. Kas lai saskaita šī paša Vertera vientiesīgos atdarinājumus, turpinājumus, papildinājumus, tulkojumus un apceres vācu vētras un dziņu laikmeta literatūrā! Un kas lai šodien vairs apjauz visas tās jaunekļu skumjās nopūtas un daļo dāmu asaras un šņukstus, kas savā laikā tik izšķērdīgi veltīti šim pašam saldi nelaimīgajam Verteram!

Ko es saku — šodien? — Nepagāja pat ne desmit gadu, kad Vertera slavas žilbums sāka strauji bālēt, un šodien šī ir viena no visgarlaicīgākajām un tukšākajām grāmatām, kas vien mūsu lasītājam var pagadīties rokā.

Angļu Ričardsona romāni šai ziņā vēl raksturīgāki. Ir jāsaubās pat, vai visi Napoleona kari kopā ņemti būtu vairāk asaru izlējuši, kā šī viena paša autora saldeni skumīgi nopūtu romāni.

Pārspilējums? — Lai runā fakti, lūdzu:

„Šodien šī 3. aprīļa rītā starp pulksten 7 un 10 (ak, svētīgā dienā!) es raudāju, mīlo grāf. Mana grāmata, mana pults, mana seja un mans kabatas lakats slacīts manām gaužām asarām; skaļi raudāju, neizsakāmā svētlaimē elsoju... Jā, grāf, kaut kavētos šie acumirkļi uz vietas! Es būtu gatavs pat visu savu mantu par tiem atdot. — Ričardsons... ak tu nemirstīgais vārds! Cilvēku dzimu-

ma gods un vainags, visu romānu rakstnieku ķēniņš!”

Un domājat, ka šīs aizrautīgās rindas „savam grāfam” diktējusi kāda jūsmīga sievietes sirds? — Nebūt! Tas ir nopietns vīrs pašos labākajos spēka gados — Leipcigas universitātes profesors Christians Firshtegots Gellerts, par kuŗa darbību bija lepns pats dižākais vācu zemes valdnieks Fridrihs Lielais, atestēdams šo savu zinātnieku un reizē arī rakstnieku fābulistu ar augstākās atzinības vārdiem: „le plus raisonable de tous les savants allemands.”

Garlibs Merķelis savos Latviešos stāsta par kādu Vidzemes baronesi, kas savos dīvana spilvenos, šim pašam žēlsirdības asarām pārplūdusi, vada dienu pēc dienas, bet, kad atgādās šai maigi jūtīgajai sirdij kādu dienu pamanīt, ka viņas klēpja sunītim sulainis (kāds latviešu puisis) nav ielējis šķīvī svaigu pienu, tad sašutumā viņa ķer lielo picķu no naglas un kapā nabaga puisī, cik vien viņas augstzīmītajam smalkajām rociņām spēka, lai jau nākošajā mirklī asaru aizmiglotām acīm aizmirstos atkal savas burvīgās grāmatas noskaņās.

Un šodien? Cik no mūsu jaunās paaudzes vairs ir to, kas būtu kaut vai tikai dažas nodaļas palasiņš šīs „dievišķīgā autora” romānos? Un vēl par spīti visam tam, ka tīri labi zinām, ka pat tāda formāta vīri kā Gēte un Pušķins savā laikā viņu cildinājuši augstiem jo augstiem vārdiem un ka viņa Palmela un Klarisa ir bijušas neskaitāmu meiteņu augstākais sievišķības ideāls!

Lūk, darbi, kas sakņojušies sava laikmeta noskaņās. Bet noskaņas nāk un iet, un vakardienas vējiem šodien pēdu vairs nav.

Lapas Mārtiņš bija mums kādreiz pats varenākais dziesminieks, bet jauno noskaņu vēji viņa mīlestības gaudu ziņģu pēdas aizvilka galīgi, pirms vēl autors pats paspēja nodzīvot savas pēdējās personīgā mūža dienas. Ar Materu Juŗa jūsmīgajiem romāniem apmēram tas pats.

Pavisam īpašu noskaņu nodaļa visu tautu literātūrās ir kuŗa stāstiem un romāniem, un dūšīgajam kuŗa zaldātam Šveikam apmēram tikpat dūšīgu līdzmaršētāju laikam nebūs trūcis nevienas zemes rakstniecībā.

Pat vislētīgākajam zemes arājam gadās nereti iekļūt literārās modes noskaņās, un tādās reizēs pat pilsētnieku autori, kaut arī lauku dzīves jaukumus pazīdami tikai no vienas otras jautrākas vēžotāju partijas, ir gatavi uzdzejot par visvienkāršāko lauku vīru tik smukus pantus, ka atliek tik vien rokas salikt un nopūsties.

Tā laikmeta noskaņas dažu labu reizi uzšūpo rakstniekus neiedomājamos slavas augstumos, lai pēc brīža, kad agrāko noskaņu vietā stājušās citas, aizmirstu viņus pilnīgi. Viņu vārdus tad lasa vairs

tikai vēsturnieks senlaicīgu grāmatu dzeltējušās lapās. Dzīvības tur vairs nav.

Bet kāpēc gan Homērs dzīvo mūsu vidū vēl šodien? Un Servantess un Šēkspīrs? — Arī sava laikmeta paudžēji!

Tā ir tā pati vecu vecā problēma par šauri laikmetīgo un mūžīgo mākslā, kuŗai gaŗām nav tikusi vēl neviena tauta, ne laikmets.

Noskaņas ir kā slīdošu vilņu muguras vēju sakustinātu ūdeņu klajumos. Bet naktšņainajās dzelmēs zem tiem ir arī straumes, bieži vien plašas un varenas straumes. Ātram paviršam skatam tās nepamanīt nekad.

Vai nu vieglāk, vai spēcīgāk — sava laikmeta noskaņas jūtam ikviens. Dzīļi cilvēcīgos saturus turpretī, kas slēpjas pat vislaikmetīgākajā noskaņu cilvēkā, lauts apjaust un dzīvos tēlos izteikt tikai dažiem. Bet tie tad arī dzīvo laiku laikiem un noskaņām pāri.

E. Aistars

DAŽI MOMENTI JAUNĀKAJĀ ANĢĻU GRĀMATU PASAULĒ

No raksta Daugavas 1945. g. 2. un 3. burtn.

Mūsdienu Eiropas morāliskais sabrukums sākās ar grāmatu sārziem un nāca tiešā un ātrā ceļā pie dzīvās miesas sārziem. Tā ir baiga, bet neizsakāmi pamācīga konsekvence. Kas riko grāmatu sārtus, tam nav bijības pret cilvēka garu, tas kļusībā tic, ka garu var sadedzināt, un tā īstenībā noliedz garu. Bet kas noliedz cilvēka garīgo pirmsākumu, tas pieliek spridzekli visai Eiropas kultūras ēkai, tas atraisa morāliskā sabrukuma lavīnu, kuŗa var aizraut bezdibeni visu cilvēci. Sagriezt gabalos papīra lapu vai dzīvu miesu — tas vairs nav nekāds morāles jautājums, tas ir tikai nervu izturības jautājums.

Šai laikā, kad Eiropa baigā neziņā un aizturētu elpu raugās uz bezdibeni, kas paveŗas tās piekšā, un uz slīpumu, kas tai zem kājām, un izmisumā sev jautā: vai izdosies noturēties vai būs jākrīt tālāk — šai laikā ir prieks ieskatīties, cik to apstākļi atļauj, anġļu grāmatu pasaulē. Anġlija ir viena no tām nedaudzajām zemēm, kur nav sabrukusi tā ticība, kuŗas pamatus lika jau Sokrats un Platons. Tā bija ticība, uz kuŗas pamatiem savukārt pacēlās Eiropas kultūras ēka. Tā ir ticība, ka cilvēks ir divu valstību pavalstnieks. Anġlijā ir vēl cilvēki, kas saprot to, ko saprata arī Platons sava mūža galā — ka ir gan svarīgi atrast pareizos ceļus uz stipru un labi būvētu valsti, bet ka vēl svarīgāk ir izveidot to gara valstību, ko cilvēks nes savā iekšienē. Šāda domātne ir iebūvēta Eiropas kultūras pamatos, ja tā sabruks, sabruks Eiropas kultūra. Varbūt mēs esam pēdējie romieši, bet

citādi mēs nevaram domāt un just, jo mēs nu reiz esam piedzimuši par eiropiešiem.

Ķaŗa apstākļi, protams, uzspieduši savu zīmogu arī angļu grāmatu pasaulei. Vairāk gan ārēji. Papīra trūkuma dēļ izdevumu skaits ir ierobežots, eksemplāru daudzums reducēts. Grāmatām pagrūti piekļūt, bieži tās jāmeklē tālāk bibliotēkās un klubos, vai jāgaida jauni izdevumi. Arī tematiku lielā mērā noteic ķaŗa apstākļi. Parādās daudz grāmatu par ķaŗu un politikas jautājumiem. Te sastopam daudz reportāžas, atmiņu, vēstures un komentāru. Taču netrūkst principiāli izšķirīgu pētījumu par jautājumiem, kas radušies sakarā ar pārdzīvojamo laiku. Pirmām kārtām divi problēmas nodarbina domātājus brīvajās zemēs: nacionālisms un demokrātija. Nacionālisma problēmu aplūko divi grāmatas, kas radušas plašu aprindu ievēribu: *The Idea of Nationalism — by Hans Kohn* un *Nationalism and After — by E. H. Carr*. Galvenie jautājumi šeit šādi: vai nacionālisms ir uzplaukstoša vai arī pārdzīvota un lēni dziestoša parādība? vai tajā izteicas konstruktīvs vai destruktīvs spēks? vai tā ir doktrīna vai ticība un mīts? vai tā saskaņojama ar demokrātijas principiem un protestantismu? vai tā ir moderna parādība, vai arī tās dziļi vērojami jau senajā vēsturē?

Pirmā minētā grāmata ir plašs darbs (ap 700 lpp.), kas pētī nacionālisma vēsturi, būtību, izpausmes veidus un izredzes nākotnē. Autora attieksme pret nacionālismu ir pozitīva, un viņš domā, ka nākotnes kultūrā tiks saglabāts tas, kas šajā parādībā ir labs. Otrs autors ir pesimistiskāks. Viņa uztverē nacionālisms neveicina ne tautu brīvību, nedz labklājību, bet tā parādīšanās nesusi sev līdz upuršus, apspiešanu, neveiksmes un sabrukumu.

Ar demokrātijas problēmām nodarbojas profesors Nibūrs savā grāmatā *Gaismas un tumsas bērni* (*The Children of Light and the Children of Darkness — by R. Niebuhr*). Autors balstās uz teoloģiskiem pasaules uzskatiem, uz ticības Dievā vadībai un plānām pasaules procesā. Taču viņš paliek kriticisma robežās, noraidīdams domu, ka kāda cilvēcīga autoritāte varētu pilnīgi interpretēt Dieva gribu zemes virsū. Politiskos ideālistus viņš dēvē par „gaismas bērniem“. Tie savas domas identificē ar Dieva domām. Skeptiķus viņš apzīmē par „tumsas bērniem“, jo tie netic kāda absolūta labuma eksistencei. Demokrātijas ideju viņš aizstāv pret abu viedokļiem. Viņš noraida „gaismas bērnu“ neierobežoto ticību demokrātijas dievišķībai. Viņš pat pievienojas Marksa kristīgajam viedoklim, ka demokrātijas iedomātā „dabīgā harmonija“ tikai sedz dominējošo šķiru intereses. Bet tāpat viņš aizstāv demokrātiju pret skeptiķu uzbrukumiem, norādīdams uz demokrātijas paliekošajām vērtī-

bām. Demokrātija ir tā, kas „bruņo individu ar politisku un konstitucionālu varu, lai tas spētu pretoties valdītāju nesaskaņotajām ambīcijām un apvaldītu kopības tendenci panākt kārtību par brīvības cenu“.

Vairākas grāmatas apskata miera un pacifisma problēmas. B. C. Filds, piemēram, nostājas pret pacifismu, norādīdams, ka ir parādības, kas vēl ļaunākas par ķaŗu (*Pacifism and Conscientious Objection — by B. C. Fiels*).

Kareivis parādās bieži gan daiļdarbos, pētījumos; šeit der atzīmēt lorda Morana ķaŗavīra psiholoģijas studijas (*The Anatomy of Courage — by Lord Moran*). Autors populāra esejista garā pārsprīž sevišķi disciplīnas un drosmes psiholoģiskos pamatus. Šī grāmata par jaunu liecina, ka ķaŗa psiholoģija pamazām kļūst par pastāvīgu un svarīgu zinātni.

Runājot par tamlīdzīgiem teorētiskiem sacerējumiem, jāpiemin, ka vairākas grāmatas veltītas arī Baltijas problēmām. Vēstures gaismā politiskās un ekonomiskās Baltijas problēmas aplūko U. F. Redevejs (*Problems of the Baltic — by W. F. Reddaway*). Kāda cita grāmata raksturo zemes ap Baltijas jūru no ģeogrāfiska un etnogrāfiska viedokļa (*The Baltic Region — by E. G. Woods*). Patikami vērot, ka interese par mūsu un mūsu kaimiņu zemēm Anglijā nav apsikusi, kaut arī šie darbi nedod atbildes uz tiem aktuāliem jautājumiem, kas mums interesē visvairāk.

Nav tik viegli pateikt, kādi būtu zīmīgākie momenti angļu daiļliterātūrā. Pedējos mēnešos iznākušo daiļliterātūras grāmatu nav mazums, un tās ne vienmēr pieejamas. Taču, liekas, var apgalvot, ka ķaŗa laikā nav izaudzis kāds jauns virziens vai attīstījusies kāda spilgtāka, neparastāka parādība. Angļu literātūras garu visumā noteic tie paši „korifeji“, kas valdīja priekš ķaŗa. Protams, ķaŗa problēmas, ķaŗavīra tēls, aizmugures dzīve ķaŗa laikā — šādi motīvi noskaņo viņu literātūras darbus, taču nerada kādu jaunu attieksmi pret pasauli un lietām. Var konstatēt zināmu padziļināšanos, vairāk nopietnības, vairāk pesimisma — taču nekāds garīgs apvērsums te nav noticis. No daudzajām grāmatām — un angļi paši atzīs, ka to starpā daudz mazvērtīgu — minēsim dažas, ķuŗu autoru vārdi latviešu lasītājam nav sveši.

H. G. Uelzs publicējis savu sapņu grāmatu (*The Happy Turning — a Dream of Life — by H. G. Wells*). Autors šeit atstāsta savus sapņus ķaŗa laikā. Arī agrāk sapņa motīvs noderējis rakstniekiem, lai atrāsitū spārnus iztēlei, lai krāšņāku padarītu paleti, lai dziļāk izteiktu savas pasaules intimitātes. Šādā sapņa formā Uelzs izsaka savas domas par Kristu, Reliģiskās problēmas ir grāmatas interesantākā tiesa, lai gan mums dota iespēja iepazīties arī

ar autora uzskatiem daudzus citos jautājumos, piem., par angļu literatūru.

Latviešu lasītājs būs dzirdējis arī R. C. Hatčinsona vārdu. Pēc vairākiem gadiem tagad arī viņam iznākusi jauna grāmata — romāns Starplaikā (Interim — by R. C. Hutchinson). Arī šis autors ir nopietns filozofisks meklētājs, kas neapmierinājas tikai ar sava dzīves pārdzīvojuma attēlojumu, bet kas mēģina to aptvert filozofiskā domā. Viņa darbi reizēm gan šķiet intelekta pārāk izgaismoti, formas elementi pārāk apzināti izkārtoti, ideju pretstatījumi vietumis izeļas spilgtāk nekā cilvēcīgās pretešķības. Jaunās grāmatas ērgelpunkts ir nāve. Mirst gandrīz visi galvenie grāmatas varoņi. Romāns rakstīts pirmajā personā. Stāstītājs ir kāds jauns seržants. Sastopamies arī ar kaŗa invalīdiem, lidotājiem. Kaŗa atmosfairā risinās cilvēku intīmie likteņi, kuŗu problēmatika galu galā nav nemaz tik atkarīga no ārējiem notikumiem, kaut arī tie būtu tik lieli kā kaŗš.

J. Zanders

GERHARTS HAUPTMANIS

1946. gada 8. jūnijā, Vasaras svētku sestdienā, Agnetendorfā, Milžu kalnos (Silēzijā) 84. mūža gadā miris Gerharts Hauptmanis (Gerhart Hauptmann), varbūt dižākais vācu rakstnieks pēdējo 60 gadu gājumā, kaut atsevišķos darbos viņu pārspējuši citi. Visu mūžu šis izcilais rakstnieks bijis savu ceļu gājējs, humanistisks un progresīvs, bet no politiskām kļīķēm un varas partijām neatkarīgs. Laikmetīgām sociālisma un materiālisma tendencēm bija zināma ietekme dzejnieka darbības sākumā. Bet drīz skarbahās sociālās stīgās ieskanējās maigākas, sirsnīgākas: dzejnieku valdzināja kristīgi reliģiskais un romantiskais. Keizara Vilhelma laikā Hauptmanis nebija sevišķi labi ieredzēts oficiālās aprindās. Vairāk dzejnieku sumināja demokratiskā Vācijas republikas laikā pēc pirmā pasaules kaŗa. Arī Hitlera varas laikos Hauptmanim parādīja zināmu godu, tomēr atturīgi un neuzticīgi. Turklāt dižais rakstnieks reizumis palaida vienu otru ķecerību. Atceros, kāda sašutuma brēka sacēlās, kad Hauptmanis jubilejas gadījumā bija apsvēcis Franci Verfelu. Atceros kādu interviju kādā laikrakstā, kur Hauptmanis bija izteicies, apm., tā, ka labu vācu romānu diezin vai kāds tagad varot uzrakstīt — „ja nu vienīgi Tomass Manns“ ... Nu... tikai Hauptmanim varēja piedot, ka viņš iedrošinājies labā nozīmē minēt „tautas nodevēja“ Manna vārdu.

Gerharts Hauptmanis dzimis 1862. gada decembrī Zalcburnnā, kur viņa tēvs bija viesnīcnieks. No mātes puses, kas bija hernhūietie, dzejnieks gūst reliģisko iestrāvojumu savā gara pasaulē, te analo-

ģija ar Poruku un dažu citu latvju rakstnieku. Visas tās vietas, kur dzejnieks dzīvojis, visi cilvēki, ar kuŗiem viņš saticies, notēlojušies, mākslinieciski pārveidoti, vēlākos Hauptmaņa darbos. Rets tāds Hauptmaņa darbs, kur nebūtu nekādu autobiogrāfisku pieskaņu. Bērība un pirmā jaunība paiet arī dažādas grūtības izbaudot. 18 gadu vecumā Hauptmanis grib mācīties par tēlnieku, bet Breslavas mākslas skolā viņš, ar dažādām materiālām likstām cīnīdamies, gan panākumus negūst. Tomēr kaut kas skulptorisks jūtas viņa literārajos darbos, skulptori un gleznotāji ir daļa Hauptmaņa darba varoņi. Vēl pēc dažām nelaimēm, dažiem pārbaudījumiem jaunais Hauptmanis, kas izšķīries par rakstnieka darbu, salaulājas ar Mariju Tinemani. Pirmais laulības laikmets dzīves raižu pelēko mākoņu apņemts, vēlāk, rakstnieka slava atspīdot, zūd ārējās grūtības. Bet gadi iet un dzejnieka dzīvē rodas dziļa iekšēja krīze, kuŗas cēlonis — liktenīga mīlestība uz jaunu mākslinieci Margaretu Maršalku. Apmēram 10 gadus ilgst šī krīze, līdz Marija atkāpjas no savām tiesībām un Hauptmanis sāk otru laulību ar Margaretu.

Bet nu par Hauptmaņa dzejas darbu. Pēc dažiem mēģinājumiem, kuŗiem nebija sevišķas nozīmes, G. Hauptmanis 80. gadu vidū sacēla Vācijā lielu troksni ar drāmu Vor Sonnenaufgang, kas literatūras vēsturē apzīmēta par pirmo naturālistisko vācu drāmu. Tai laikā bija cieņā un godā Darvins, Ludvigs Bichners, iedzimtības mācība. Iedzimtības teorijai savus meslus maksājīs pat Ibsens (Spoki), nerunājot par Emīlu Zolā, kuŗa grandiozajam romānu ciklam pamatā likta doma par iedzimtības nenovēršamo gaitu (protams, Zolā savā ciklā sniedzis daudz, daudz vairāk, tāpat kā Don-Kichots nepavisam nav tikai satūra par bruņinieku romāniem). Arī minētās Hauptmaņa drāmas varonis, jaunās patiesības un taisnības sludinātājs Lots, atstāj un iedzen nāvē savu iecerēto jauko un simpātisko meiču Helēnu tādēļ, ka viņa cēlusies no izvirtušas ģimenes. Bet pats Lots nav tikai rezonieris, vai runātājs lellis, nē, viņš dzīvs un īsts cilvēks, tāpat kā visi citi šai lugā — spilgti reālās krāsās tverti, bet meistariski parādīti. Hauptmaņa darbības naturālistiskajā periodā slavenākā drāma ir Die Weber (1891. īstenībā Die Waber, jo šī un vēl dažas Hauptmaņa lugas rakstīta silēziešu izloksnē), kuŗai ierosme gūta no autora vectēva nostāstiem. Tā pieskaitāma spēcīgākām sociālām drāmām pasaules literatūrā, un dzīvs tēls ikviens no šiem nožēlojamiem, necilvēcīgu fabrikantu eksploatētājiem strādniekiem — audežiem, kuŗu sacelšanās beidzas tik nelaimīgi! Šajā darbā ir cīņas gars, bet manāma arī līdzjūtība apspiestajiem. Vienīgi šādas līdzjūtības siltuma apņemts viens no Hauptmaņa nākošajiem darbiem, savādi skaistas dzejas spo-

žumā vizozā nelielā sapņu luga Hanneles Himmel-fahrt. Nabaga skuķīte mirst ciema nespējnieku namā, brīnišķīgu priekšnāves murgu (var sacīt viziju) iežūžota; kautri, vēl neapjausti iemīlētais skolotāja kungs te sakūst vienā personā ar Kungu Jēzu Kristu, kas ievēd meiteni debesīs, eņģeļiem dziedot. Par šo dzejojumu autoram dažī uzbruka, īpaši gremzdamies par to, ka dzejnieks it kā kļuvis neuzticīgs tam virzienam, kas tik spilgti iezīmējies Audējos. — Pilnīgi no naturalisma jaunromantiskā dzejnieks iegājis nākošā lugā teiku drāmā Die versunkene Glocke (1897), kas kļuva ne mazāk slavēna kā Audēji. Meža gars nogāž ezerā baznīcas jauno zvanu, ko darinājis meistars Heinrichs. Šai negadījumā cietis arī meistars pats; mežā, kalnu būdā viņu dziedē Rautendeleina (Raīņa latviskojuma Rūtiņa), pus elfa, pus cilvēka bērns, kas mil Heinrichu un sarga, lai naidīgie gari un burvji viņu nenomaitā. Heinrichs izveseļojas, sāk, Rūtiņas iedvesmots, veidot jauno „pagānisko“ templi, kuŗā skanēs jaunais (dailes un prieka) zvans. Bet tad skan pirmais nogrimušais zvans un atgādina agrāko dzīvi, pienākumu, atstātās sievas šķiršanas, bērnu asaras. Un sākas Heinricha un Rūtiņas istā traģika. Abi šie dzejojumi 1898. gadā nāca skaidrā latviskā Raīņa atdzejojumā (Hanneles pirmiespiedumā par tulkotāju gan uzrādīta Aspazija), kaut Rainis nav bijis sevišķs Hauptmaņa cienītājs. Nogrimušais zvans diezgan daudz rādīts uz latviešu skatuvēm, pat provincē, un Rūtiņas lomā mirdzējušas daudzas mūsu tēlotājas, sākot ar Birutu Skujenieci, beidzot ar Irmu Laivu.

Sekoja citi Hauptmaņa drāmatiskie darbi; darbības sākumā viņam bija pāris noveļu, bet isti daiļprozaī Hauptmanis pievērsās mūža piektajai rakstītai uz beigām ritot. Hauptmanis ilgajā mūžā rakstījis daudz un visiem darbiem nebūt nav vienāda vērtība. Spēcīgi un skarbi reāli noskaņotas lugas mijās ar fantastiskām teiku drāmām un baisīgi drūmām — par teikt, drāmatiskām balādēm. Jā, bija reālas drāmas, kur rādīts, kā krietnus un vienkāršus ļaudis iegruž ciešanās un nāvē citu ļaužu brutālitate vai kaislības (Fuhrmann Henschel, Rose Berndt). Bija lugas, kur dziļi tverta mākslinieka dvēseles tirzāšanas problēma (Michael Kramer). Bija vecu teiku drāmatizējumi, kur sevišķa nozīme stipra rakstura sievietēm, kas prot ziedoties, prot izturēt cīņā par mīlestību (Der arme Heinrich, Griselda). Tumša drausmīguma apņēmām „lugām balādēm“ dzejnieks smēlis vielu no citu autoru darbiem. Drūmais, bet baigi daiļais „noktirns“ Elga (rakstīts 1896. publicēts 1905. gadā) ir Grillparcera noveles Das Kloster bei Sendomir drāmatizējums. (Arī Elga iecienīta uz latviešu skatuvēm, jo Elgas un Staršenska lomas atveŗ tēlotājiem plašas iespējamības). Zelma Lagerlefas

spokaino šausmu stāstu Arnesa kunga nauda Hauptmanis drāmatizējis lugā Winterballade (1917.).

1909. gadā iznāca pirmais Hauptmaņa romāns Der Narr in Christo Emanuel Quint. Te pilnam parādās „kristīgais“ Hauptmanis. Kvints, šis „ģēķis Kristū“, šis savas sūtības atziņas apsētais brālības, jaunas taisnības un Dieva valstības sludinātājs, kas staigā mācīdams pa ciemiem, kalnājiem, strādnieku būdām, it kā atkārto Jēzus Kristus dzīves un ciešanas gaitas. Kvinta mācekļos pavīd Kristus mācekļu raksturīgie tēli, pārcelti tagadnes dzīvē, Silēzijā; arī savs Jūdass ir šim Emanuelam Kvintam. — Sākot ar šo romānu, Hauptmanis jo ciešāk pievēŗšas epikai, gan nesaistītā, gan saistītā valodā. Dzejnieks nav vairs ne realists, ne romantiķis, bet klasiskā gara un stila paudējs un kopējs. Autora valoda aizvien vairāk izkristalizējas un noslīpējas. Īpaši episkā daiļprozā Hauptmanis daudz-kārt aizsniedz Gētes prozai līdzvērtīgu klasisku pilnību un vingrību. Hauptmaņa labākie darbi liek domāt par vecu viņa dzirkstišanu, par atvasaras sauli dienvidos. — Līdzjutēja Krustā sistā tēls Hauptmaņa dzejā beigu posmā parādās mazāk; vairāk mazais, spārnotais smaidošais Eross. Jau Nogrimušajā zvanā Heinrichs taisās celt jaunu „pagānisko“ dabas, dailes un prieka templi, bet skanēt sāk vēl vecais zvans. Daba, daile un mīlestība svin spīdošu triumfu pār drūmo askēzi stāstā Der Ketzer von Soana (1918), viens no Hauptmaņa skaidrākajiem darbiem). „Vārīgu“ vielu autors droši tvēris lielajā fantastiskajā romānā Die Insel der Grosse Mutter (1924), kur daudz labi zīmētu sieviešu. No bojā gājušā kuģa izglābjas tikai pulks sieviešu kādā tālā un skaidrā salā, kur nodibinās tāda kā sieviešu republika. Bet viens vīrietis tomēr izglābies viņām līdz: zēns ar zīmīgo vārdu Faons, kas ar laiku rada šai salā jaunu cilti. Tai būs izdevība braukt uz veco pasauli ar jaunām atziņām, jaunu garu.

Tomēr — mīlestībai nevien saulainā, līksmā, radošā, tai arī tumšā „nakts“ puse — drūmo kaislību konfliktu, apmātības puse. Arī to Hauptmanis mīl tēlot, jo viņš nevien epīķis, bet joprojām arī drāmatīķis. Un, taisni šo tumšo pusi tēlojot, viņa skats, šķiet, tvēr asāk un dziļāk, vismaz dažos darbos. Visbiežāk „tumšā“ mīlestība parādās savādas, ļaunas un stipras apmātības veidā. Nopietns doktors, visu aizmirsis, brauc pāri okeanam, lai būtu kopā ar kairu deļotāju; zīmīgi, ka visbrīnišķāk viņa deļo zirnekļa deļu. Kuģa katastrofa un citas gaišākas sievietes draudzība vēl spēj glābt šo vīru. (Romāns Atlantis, 1912.) Cits vīrs bēg tiklab no sievas, kā no mīļākās mazā Baltijas jūras salā, bēg, bet neaizbēg (Drāma Gabriel Schillings Flucht). Vēl kāds vīrs, gluži godīgs vācu pilsonis,

pēkšņi un dīvaini iekvēlojas mīlestībā uz ļoti jauniņu aristokratisko aprindu skuķīti, sapinas ar visādiem blēžiem, iekrīt noziedzībās. (Romāns Phantom, 1922.) Vēl spilgtāk, brutālāk, drausmīgāk liktenīgas, neatvairāmas kaislības svelme dveš no romāna Wanda (Otrs nosaukums: Dāmon, 1928). Domājot par šiem darbiem, nāk atmiņā mūsu mierīgais Jaunsudrabiņš, kas arī mīl tēlot liktenīgas mīlestības tumšo spēku un neatvairāmību. (Aijas trioloģija, romāns Nāves deļa, arī Neskaties saulē). — Ne sociālā vai iedzimtības problēma kā jaunības drāmā Vor Sonnenaufgang, bet vīra vēlinas mīlestības problēma rada traģiskus konfliktus drāmā ar pretējo virsrakstu Vor Sonnenuntergang (1932).

Sevišķa vieta Hauptmaņa darbībā viņa episkiem dzejojumiem heksametros. Daļlais jaunības mīlestības stāsts Anna (1921) izskan skumji: lauksaimniecības praktikanta jaunā dzejnieka Luksa iemīlēto praktikanti Annu paņēma aizved hernhūtiņu brāļi. Te atbalsojas paša autora pārdzīvojumi jaunībā fermā pie mātes radiem. Annas Vendlandes prototipu dzejnieks vēlreiz satīcis vēlākos gados, kā viņš to piemin savā autobiografiskajā darbā. — Sarežģīts saturā un grūti izprotams Hauptmaņa plašais eps Till Eulenspiegel (1927). Autors pazīstamajam anekdotu un nostāstu varonim Tilam Pūcesspogulim liek atdzimt pirmā pasaules kara laikā, liek pārstaigāt malu malas, daudz redzēt, runāt, padarīt. Jāpiemin arī, gan prozā rakstītais, Hauptmaņa ļoti ievērojamais Gend (1932), kur plastiskā, skaidrā, vienkāršā, tomēr dziļi dzejiskā stāstījumā notēlojušies autora bērnības, pusaudža un pirmās jaunības gadi līdz drāmā Vor Sonnenaufgang. Sava radniecība šim darbam ar Gētes ģeniālo dzīves stāstu Dichtung und Wahrheit. Tāpat kā Gēte savas dzīves stāstījumu noved tikai līdz 22. gadam, arī Hauptmanis cik zinu, savai autobiografijai turpinājumu nav devis. (Par Hauptmaņa Abenteuer der Jugend tiku rakstījis Daugavā 1938).

Nevien Gētes un Hauptmaņa autobiografijām radniecība. Hauptmanis savā dzejiskās radīšanas beigu posmā vispār tuvojās Gētem, kļuva, tā sakot, aizvien gētiskāks, kaut Hauptmaņa gars gluži tāds plašums neaptvēra. Hauptmaņa gētisms izpaudās dažādi, arī viņa darbu personāži Gētes cēnītāji. Drāmas Vor Sonnenuntergang varonis visiem saviem bērniem devis Gētes tēlu vai draugu vārdus. Gētes romānā Wilhelm Meisters Lebensjahre personāžā plaši un interesanti iztirzā Šekspira Hamletu. Hauptmaņa romānā In Wirbel der Berufung (1936) varonis, kas ir teātra vadītājs, tāpat kā Gētes Vilhelms Meisters, nāk ar gluži jaunu Hamleta uztveri, veic īpatu Hamleta inscenējumu. Šai sakarā jāatzīmē Hauptmaņa drāma

Hamlet in Wittenberg (1935), kur autors mēģina rādīt laiku Hamleta dzīvē pirms viņa īstās traģēdijas; bet arī Vitenbergā šim princim daudz konfliktu un pārdomu, starp citu autors liek Hamletam satīkties un izrunāties ar Lutera draugu Melanchtonu! — Gētes vielu Hauptmanis izmantojis savā beidzamā novelē (šo rindu rakstītajam nepazīstamā) Mignon (1945). Gētem bija klasiska drāma par Ifigeniju. Arī Hauptmaņa beidzamie drāmatiskie darbi ir lugu cikls par Ifigenijas teiksmu. Šīs drāmas esot dzejiski ļoti augstvērtīgas, arī šie darbi nav man pazīstami.

Aizgājis mūžībā slavens dzejnieks. Viņa nozīmi (tāpat kā daudzu ne mazāk slavenu viņa laika biedru) varbūt visistāk izpratis un vērtējis kādā tālākā nākotnē, kad pasaulē būs dziļāks miers, kad atkal augstākā cieņā celsies gars.

P. Ērmanis

ZELTA LĀPA

Kārļa Skalbes pēdējo darbu izlase Jāņa Rudziņa sakārtojumā. Apgāds Māru, Börnsenē, 1946. E. Ābeles ilustratīvais ietērs.

Sis nelielais kabatas formāta krājumiņš savās 48 lpp. ietvēr sastādītāja ievadvārdus, vienu pasaku un 13 dzejoļus. Bez tam to rotā E. Ābeles trīs zīmējumi tušā. Izdevums tātad veidots intimā kamerstilā. Lasītājam tas dod iespēju arī ikdienas kņādā ieturēt isu kļusuma brīdi mīļotā dzejnieka piemiņai. Šai stilā, acīm redzot ar nolūku, iekļāvējis sakārtotājs J. Rudzītis savā īsajā, viegli konturētajā ievadesejā Dzejnieks aizsaules vārtos.

Varētu teikt, ka katra liela personība līdzinās kristallam, kas vizuālo dažādā spožumā un krāsu niansēs atkarībā no tā, kā to aplūkojam. Pie tam pats akmens, protams, savā formā un apveidos, savā būtībā paliek nemainīgs. Rudzītis nu nekādā ziņā nepretendē parādīt šo vizmošanu kādā jaunā aspektā vai arī sevišķās krāsu niansēs, bet visā vienkāršībā mēģina tvert raksturīgāko. Tādējādi viņa skicējums atgādina paša Skalbes bieži lietāto izteiksmes veidu: nelielā impresijā ielikt kādu dziļāku domu, ļaujot paša lasītāja fantāzijai to tālāk risināt un veidot. Protams, tāda pieceļa prasa arī no lasītāja zināmā priekšmeta, šinī gadījumā Skalbes dzejas, pazīšanu, pretējā gadījumā teiktie vārdi var palikt tikai tukša skaņa. It kā gatavas formulas Rudzītis sniedz mums, piemēram, šādus atzinumus: „Aiz ikdienišķīgā, neievērojamā, sīkā viņš redz māksliniecišķi tveramo lielum un cēlumu. Un otrādi — it kā saules starus ar lēcu koncentrējam vienā degpunktā, tā dzejnieks lielo un plašo tver nelielā glezniņā, spēdams tajā parādīt visas raksturīgās lielum īpašības“ (8. lpp.). „Beidzot —

visu, kas dod jēgu mūsu dzīvei, raksturo Skalbes dzejas trīs pamatmotīvi: sirds, saule, Latvija" (9. lpp.). Cik viegli no šīm formulām izraisīt veselus domu gājienu, likt atmiņā atdzīvoties raksturīgiem Skalbes dzejas paraugiem u. t. t.! Tāds arī varētu būt šī īsā ievada nolūks: dot tikai zināmus mājienu, tikai ierosmi.

Bet taisni šādā sacerējumā īpaši jāuzmanās katrā formulējumā, lai neizceltos pārpratumi un lasītājam nerastos nepareizi vai pārāk vienpusīgi priekšstati. Šinī ziņā par visai laimīgu nevarēs uzskatīt šādu apgalvojumu: „Skalbes lielums, viņa mākslas sugestīvais spēks manifestējas sīka zeltkaļa darbā, un pirmā plānā te izvirzīts tēlojums, izteiksme" (7. lpp.). Jau pats jēdziens „tēlojums" diezgan grūti iedomājams sīkā (ne sīka!) zeltkaļa darbā, jo pēdējais taču nevar dot plašu, aptverīgu ainu, kāda iemīt tēlojumā un Skalbes darbiem arī patiešām raksturīga. To turpat tālāk apliecina arī Rudzītis pats: „Un vai jūs atceraties Mūžam zili ir Latvijas kalni...? Vai nav tā, ka šai dzejolīti jūsu gara acu priekšā parādās visa tūkstošgadīgā Latvijas vēsture! Bet ja jums prātā Skalbes Barka ar sienu, tad tā nav tikai glezna par kādu Daugavas laivinieku, bet tur jūs redzat visu Latvijas rudeni" (9. lpp.). Kur tad vēl pasakas, kas ietver sevī dziļas ētiskas un filozofiskas atziņas!

Diezin vai būs pareizi stila gleznainību identificēt ar „tūkstošiem mazu glezniņu", jo pēdējās taču nav nekas patstāvīgs, bet pielīdzināmas tikai krāsu plankumiem lielā gleznā. Un vai tad var teikt, ka kāda glezna sastāv no tūkstošiem mazu glezniņu? Sava daļa taisnības Rudzītim tomēr ir, vispirms jau tai ziņā, ka Skalbe nav rakstījis ne romānu, ne drāmu, tātad ārēji monumentālu darbu; viņam ir arī daudz dzejoļu, kas patiešām atgādina zeltkaļa miniatūras. Taču ne pasakas, ne Daugavas vilņi, ne pat daži īsākie dzejoļi, kur „lielo un plašo tver nelielā glezniņā", nebūtu te pieskaitāmi. Tādēļ diskutējams jautājums, vai tieši šai parādībā meklējams viss Skalbes lielums un viņa mākslas sugestīvais spēks. Un šādas jautājumus labāk būtu atstāt plašākam apcerējumam, jo, kā jau minēts, šinī gadījumā katrā izteiktā doma ir sevišķi eksponēta.

Jūrnieka Gaigala piedzīvojumi būs gan viena no tām Skalbes pasakām, kuŗu simbolika nav tik viegli tverama kā, piemēram, Kaķīša dzirnaviņās vai Pasakā par vērdu, bet paliek stipri aizplivurota kā, piem., Dvēseļu mežā vai Miroņu saucējā. Viena lieta tomēr skaidra: aiz tiriņ poētiskajiem tēliem un gleznām paslēptas kādas nozīmīgas vispārcilvēcīgas parādības. Ja nu vēl iegaumējam, ka pasaka radusies pēdējā laikā, varbūt jau dzejniekam trimdā esot, tad nebūs grūti te saskatīt simboliski izteiktus zināmus mūsu kopīgus pārdzīvo-

jumus un pieredzi. Taču dzejniekam nav bijis citu nodomu, kā vien tīri mākslinieciskie. Tādēļ velti te būtu meklēt kādu tiešu reālītaies atspulgu vai notikumu secību, kādus pareģojumus vai sauķļus (kā Raiņa simboliskajās drāmās). Bērns šajā pasakā atradīs tīro fantastiku, pieaugušais cauri tai samānīs kādas jūtīgas sirds drebešanu asos likteņa vējos, sirds, kas alkst skaidras cilvēcības. Tas ir viss — apmēram kā mūzikā. Stils, kā jau Skalbes pasakās vispār, ļoti gleznains, vizionārs. Tajā pazib pa skaistai sentencei, piemēram: „Lāci, kāpēc tu tā izliecies?" Gaigals viņam jautāja. — „Es saodu tūlumā mednieku. Kad tev draud briesmas, tad dari tāpat: izliecies, ka tu nekas neesi, un tevis nemaz nav" (27. lpp.).

Skalbe savu dzejas instrumentu pēdējā laikā skandināja reti, un kad to darīja, dziesmās skānēja kā sāpīga nopūta vai klusa lūgšana. Tās nebija tikai personīgas jūtas vien, kas te izpaužas, jo:

Kad nonākuši bijām
Vistumšā liktenlokā,
Mūs dzeja pavādīja
Ar zelta lāpu rokā. (32. lpp.)

Tāda tā ir bijusi arvien, Skalbes dzeja, tā mūs pavādījusi ar zelta lāpu rokā. Bet nu bija pienākuši tik grūti laiki, ka arī vārdu burvim Skalbem vārdi varēja likties par vājiem un vārgiem. Viņš teica tikai visvienkāršākos vārdus, jo katrs izpušķojums varēja likties neīsts. Un cik labi var būt tādi vienkārši vārdi, to rāda vai katrs šī krājumiņa dzejolis. Jo katrā ir kāds kontrapunkts, kāds teiciens, kā tautas paruna vai sakāmvārds koncentrēts un kodolīgs, kas, reiz dzirdēts, vairs neaizmirstas. Vai nav tā, ka visa likteņa bardzība un dzimtās zemes mīlestība runā no rindiņām: „Es aiznesu dzimtenes putekļus Uz savas platmales malām" (Ceļā, 31.).

Vai sirma dainotāja svētība neiet līdzī tēvzemes dēliem vārsnās: „Kad nav nekā, kas sirdi cilda, Šis ugunskurš vēl deg un silda" (Dzirkstis, 33.).

Kad tumsa draud tevī izdzēst pēdējo gaismas staru, skaiti lūgšanu: „Saulē, tautas sirdsapziņā, Sargāt, glābt un žēlot nāci" (Zeme un saule, 42.).

Vēro mūžīgo elementu cīņu dabā, vēro kā — „Pāri draudošiem vilņiem Laiņnā saule bez bēdām Staigā ar rožainām pēdām" (Jūrai, 43.).

Un nezaudē ticību Gaismai: „Tā reiz apgarots un maigs Mirdzēs cilvēcības vaigs" (Mēness nomierina jūru, 44.).

Trimdniek, savā likteņtumsā nepamet ceļu, ko apgaismo Zelta lāpa, tavas tautas sirdsbalss!

J. Kadilis

DZIMTENE LIESMĀS

Latvju dzejas antoloģija trimdniekiem K. Dzīļlejas sakārtojumā, Latviešu apgāds, 1946. g.

Pēc tam, kad Zviedrijā iznāca latviešu patriotiskās dzejas antoloģija Cerību zeme Andreja Eglīša un J. Andrupa sagatavota, trimdā vācu zemē K. Dzīļleja sakārtotajā grāmatā Dzimtene liesmās lasām daudzu dzejnieku pantus par mūsu sāpju un cerību zemi, kuŗu atstājam liesmās un kas mūsu sirdīs kā nedzēšama uguns deg vēl tagad ik augu bridī.

Grāmatas pirmajā nodaļā — Dzimtenes debesis, kas īsteni nesedzas ar pašas grāmatas virsrakstu, K. Skalbes, Aspazijas, Līgotņu Jēkaba, K. Jēkabsona, Zinaīdas Lazdas, Fr. Bārdas, V. Veldres, P. Aigara, Klāras Zāles pantos redzam dzimteni tanī laimīgajā laikā, kad mūsu bija Zemgale, Kurzeme, Vidzeme un Latgale, mūsu bija Daugava, Lielupe, Gauja un jūra un „Latvijas ezeri spodrie pakalnos, laukoŗ un pļāvās“. Tagad ņo zemi, savu zemi, skatāmieŗ tikai atmiņŗ telos un tās tīrumu, meŗu un ūdeņŗ balsis varam vairs klausīties tikai dzejnieku koklēs. Un ir labi, ka trimdā mums dāvināta grāmata, kur atrodama dzimtenes dzeja, kaut arī ņinī grāmatā samērā daudz tādu pantu, kas sakārtotājam „bijuŗi pie rokas“.

Daudziem gluŗi visas labās grāmatas palikuŗas dzimtenē, un mums tagad jābūŗ pateicīgiem arī par mazumu. Bet dzejas, kas ļauj dzimtenē atspīŗt, mums tagad vajaga kā izslāpīsiem ūdens.

2. nodaļā — Dzimtene liesmās un 3. nodaļā — Varoņŗ Latvija ir latvieŗu tautas traŗģēdijas un upuru dzejas, jau minēto dzejnieku un vēl lielā trimdnieka J. Raiņa, Plūdoņa, K. Krūzas, J. Akuratera, A. Brigaderes, Ed. Virzas, L. Breikŗa, Fr. Dziesmas, V. Strēlertes, A. ņvābes, E. ņezberes, Aīdas Niedras, K. Dzīļleja, Veltas Tomas, Andr. Eglīŗa, A. Pelēŗa rakstītas. Daudziem, tik daudziem, dzimtenei liesmojot kaŗa ugunīs, viss ir sadedzis, pamests un atņemts, bet ticība, ka dzimtene dzīvos, ir palikusi, un mēs redzam dzejnieku, kas tāpat kā mēs „liek sapni par dzimteni pagalvi“, kas tāpat kā mēs „līdz ar mātes vārdu svētu ņukst sāpju stundā: Latvija“. Un kaut, atceroties atstāto dzimtenes krastu, „liekas — caur mākoņŗ vālu ceļas tur Golgatas krusts“, un kaut tik vien vairs mantaŗ palicis no mājām, kā līdzī papemtā sauja zemes, dzejnieki kvēli piesauc dzimtenes un taisnības vārdus, reliŗiskā palāvivā tām abām ticēdami. ņai pēdējā sakarībā gribas aizrādīt ūz J. Akuratera — Latvju kareivja lūŗŗana (79. lpp.), Zinaīdas Lazdas — Latvijai (85. lpp.), L. Breikŗa populāro lūŗŗanu (48. lpp.), A. Pelēŗa — ņai stundā (43. lpp.), gribas pieminēt arī reti

gatavo un izjusto A. Johansona dzejoli Pamestās mājas (51. lpp.).

Grāmatas abas pēdējās nodaļas — Ceļŗ ūz dzimteni un Mūŗīgā Latvija ir trimdnieku garā skatītās mūsu nākotnes un Latvijas saulainās rīta dienas dziesmas, kuŗās dzejnieki atbalso visu mūsu ilgas: „Mūŗam Latvija dzīvos un mirdama nemīŗs“ (Aspazija). Ar ņo teikumu beidzas grāmata.

Izlasījuŗi (vai gan tādu grāmatu var kādreiz izlasīt!) negribam vairs domāt, kādi ir antoloģijas trūkumi, jo katra dzeju izlase ir subjektīvas dabas, tādat ne bez iebildumiem, bez tam — paŗreizējos apstākļos, kad dzejas jāmeklē kā rūpīgi glabāti dārgumi (it seviŗķi tās, kas rodamas dzimtenē izdotajās grāmatās), daudzas vēlēŗanās jāpurē tāpēc, ka nav iespējamiŗu. Varētu jautāt gan, vai arī savākto materiālu nederēja ņjāt lietpratīgiaki, vai nebija lieti paskatīties arī vienā otrā trimdas izdevumā, kur daŗi jauni dzejoli prasīt prasēs pēc vietas ņinī grāmatā. Korektūras varēja būŗ rūpīgiaki lasītas, ņur tur, liekas, arī atmiņa vīlusi, ja kas pēc atmiņas uzrakstīts, piem., Raiņa Brīvā Latvijā ir nevis „Sāpju jūra pāŗpeldama“, bet „p ā r b r a u c a m a“, L. Breikŗa Himnā nepareiza 3. p. 2. rinda (nepareiza pieturas zīme un vārdu kārtība), Aspazijas Dzimtenē nepareiza 5. rinda: jābūŗ „Tai roŗu maz“, arī ņīs pašas autores Mazs zemes gabaliņŗ pēd. pants neatbilst kontekstam. Fr. Bārdas dzeja Sauciens tālē saīŗināta, tāpat Plūdoņa Tēvijas dēlu dziesma un Dziesma brīvai Latvijai. Vai tā drīkst? Vai Plūdoņa Latvju himnu nevajadzēja labot pēc pirmteksta: „Mēs g r ī b a m būŗ kungi?..“

Kāpēc pāŗveidota Fr. Bārdas īpatnība: rindu sākt tikai tad ar lielo burtu, kad to prasa pieturas zīme? Ir vēl citi iebildumi. Techniskais izpildījums nepilnīgs tāpēc, ka spīestuvē nav bijis viss latvieŗu burtu kompleks.

Grāmatu bagātina labās viņjetes, tāpat glītais zīmētais vāks; ņēl, ka mākslinieka vārds ir aizmirsts uzrakstīt. V. Meŗezers

REŽISORS VOLDEMĀRS PŪCE UN VIŅA TEĀTRIS BLOMBERGA

„Kam vara, tas citādi nevar“, saka karalis Mindaugs Mārtiņa Ziverta traŗģēdijā Vara. ņos pašus vārdus var attiecināt arī ūz režisoru Voldemāru Pūci un viņa mākslu, viņa darbu.

Senāk es domāju: — dīvains cilvēks ir režisors Pūce. Tāds kā mākslas sektants. Bet tagad, kad esmu iepazinusies ar viņa darba veidu, viņa uzskatiem par teātra mākslu, kad esmu arī pati ar viņu kopā strādājusī, varu ar dziļu pāŗliecību un cieņu apliecināt: Voldemārs Pūce ceļ ūz vecā teātra pamatiem jaunu teātri.

Pērn, jūlija sākumā, kad no Tīringijas meža rožu un ķiršu kalniem mums bija jāizbrauc, atradām mājvietu te Lippes pavalsts Ērkšķrozītes pilsetā — milīgajā Blombergā. Voldemārs Pūce sāka tūlīt domāt par latviešu teātra noorganizēšanu un darbu.

Ja rudenī es biju mazliet skeptiķe, redzot, ka jaunajam teātrim viss jārada gluži no nekā, tad varu tagad apliecināt, ka dabūju patīkami vilties.

Blombergas latviešu nometnē nelaimējās skaitīt savu ļaužu vidū, bez paša Pūces, kādu pazīstamu aktieri. (Režisors V. Lapenieks ir Blombergas nometnē vadītājs un ar teātra spēlēšanu nenodarbojas.) Voldemārs Pūce šai ziņā bija un ir šeit vienušķis. Iesaistot skatuves darbā šai nometnē dzīvojošos savus audzēkņus, kas teātra mākslu bija mācījušies Pūces studijā Rīgā, tika radīts kodols teātra ansamblim. Pārējie ansambļa dalībnieki bija pašam režisoram jāatrod starp Blombergas nometnes latviešiem — daždažādu profesiju ļaudīm. Lai rastu papildinājumu, lai radītu plašāku un spējīgāku ansambli, Rīgas Nacionālās operas un Rīgas filmas režisors Voldemārs Pūce arī te Blombergas nometnē nebaidījās sākt no paša sākuma. Viņš arī šeit nodibināja skatuves mākslas studiju, kas centīgi un sekmīgi darbojās visu rudenī un ziemā.

Pūce jau 1945. g. augustā bija radījis pirmo latviešu teātri trimdā. Viņš savu ansambli tā iedvesmoja un iemilināja teātra darbā, ka izveidojās patiesi enerģiska un pašaieliedzīga teātra saime.

Teātris savu darba sezonu uzsāka ar Blaumaņa komēdiju Zagļi. Sekoja Raiņa velnu nakts Spēlēju gancoju fragmentu uzvedums (Raiņa 80 gadu dzimšanas dienā), pēc tam, 18. novembrī, teātris inscenēja Raiņa sērdieņu dziesmu Daugava. Uzvedumā piedalījās tuvu pie 100 dalībnieku. Nākošie inscenējumi: A. Brigaderes Spridītis, Arnoldi dziesmu spēle Mīla pirmā acumirkli un R. Blaumaņa Sestdienas vakars. Apzinoties, ka jācenšas sniegt idejiskas un scēniskas vērtības, teātris uzņēmās pārdrošību uzsākt liela vēriena darbu — Mārtiņa Ziverta traģēdijas Vara inscenējumu. Vold. Pūce šo darbu uzsāka februārī (lasīšanas mēģinājumi sākās marta vidū), pirmizrāde notika 13. maijā.

Šis vispār bija Varas otrais uzvedums. Pirmo reizi Varu uzveda Rīgā, Dailes teātrī 1944. gadā.

Redzēju no paša sākuma un biju visu laiku klat šī darba tapšanā. Redzēju, ar cik dziļu godbijību, iejūtību un mīlestību Voldemārs Pūce sāka, darija un paveica šo lielo uzdevumu. Godbijību un mīlestību pret to viņš iedvesa arī savā ansambli, savos līdzstrādniekos. Pūces iemīļotais teiciens un pārliecība ir, ka darbs jādara darba dēļ. Un to ar aizrautību pildīja viņš pats un visa viņa saime — kā lomu tēlotāji, tā tehniskais personāls. Traģēdijas iestudēšanas darbu Pūce veica arī kāda

liela skaistuma sapņa vadīts. Kas redzēja Vold. Pūci karaļa Mindauga lomā, tas to neaizmirsīs. Monumentālās, lielās līnijās tvertais tēls reljefi, vienkārši un negaistoši dzīvoja īstenā mākslas patiesībā. Šī loma ir viena no tām, kuŗa Pūcem kā aktierim „piegul“.

Labi un dedzīgi palīgi darbā visos inscenējumos rež. Pūcem ir bijuši skatuves gleznotājs Voldemārs Brants un komponisti Voldemārs Ozoliņš un Jānis Norvilis, tāpat latvisko rotu kalējs Adolfs Briedis.

Pašlaik režisors Pūce viesojas Oldenburgā, kur inscenē operu Zemnieku gods, kuŗas pirmizrāde gaidāma jūnija vidū. Tas būs pirmreizējs notikums — pirmais latviešu operas uzvedums ārpus Latvijas robežām. Tā vien liekas, ka šķēršļi un grūtības tikai iekairina un iekvēlina režisora Pūces radītājus spēkus un darba gribu. Viņa mērķis ir sakautēt visus skatuves elementus vienā harmoniskā, organiskā vienībā, it kā vienā skaistā akordā. Viņš prot pakļaut dzīvai, runājošai izteiksmei visus teātra ricībā esošos izteiksmes līdzekļus: aktieri, mūziku, gaismu, krāsu, kustības. Pūce prot šiem pasīvajiem un aktīvajiem elementiem atrast psiholoģiski pamatotu vienu valodu.

Teātris ir Voldemāra Pūces Ulubele. Viņa ceļus un darbu valda mākslas vara. Tai viņš kalpo.

E. Ķezbere

V. JANSONA KOKLETĀJS

Mēs, latvieši, lepojāties ar mazu, bet izcilu tēlnieku saimi. Tās priekšgalā atradās trīs lielie Z — dziļdomīgie Zaļkalns un Zemdega un patētiskais Zāle. Tālāk būtu jāmin arhitektoniskais Melders, vecmeistars Dzenis, jaunākās paaudzes Briedis, Kalniņa, Kārlis Jansons, Zvirbulis, Ž. Smiltnieks, V. Jēkabsons un citi. Zaļkalns palika Latvijā, Zāle — miris, par Zemdegu nav ziņu, Melders, laikam, palika Kurzemē, Dzenis, kas dzimtenē ilgāku laiku bija nodevies administratīviem pienākumiem, Vācijā iekārtojies darbnīcu un citīgi nododas veidošanai. Arī jauno tēlnieku vārdi reti kur dzirdami.

Gribētos, lai šai retinātai tēlnieku paaudzei rodas aizvietotāji. Viens no tādiem varētu būt Voldemārs Jansons, kuŗa darba Koklētājs attēls ievietots Ceļa šai burtņīcā. V. Jansons ir viens no mūsu Mākslas akadēmijas visjaunākās paaudzes apdāvinātiem tēlniekiem, dzimis 1912. gadā Koknesē, pašreiz dzīvo Virsburgā, latv. nometnē, pirmos ierosinājumus guvis no tēlnieka V. Jēkabsona. Tēlniecības darbnīcā strādājis Zāles, Zemdega un K. Jansona vadībā. No trim meistariem visvairāk guvis no Zemdega, Tones un Ubāna pozitīvo atziņu iespaidots, aprīnodams mūsu tēl-

niecības dižmeistaru Zaļkalnu un uzskatīdams to, kopā ar Zemdegu par latviskā gara paudžiem tēlniecībā, necienīdams patosu, monumentalitāti tulkodams kā apdares mērķa un snieguma augstvērtību, veidojas jaunais tēlnieks. Viņš ir pirmais mūsu akadēmijā, kas iedrošinās diplomdarbu veidot vienfigūras kompozīcijā un kompaktā masā, tā pasvītrodams savu pieķeršanos tēlniecības labākajām tradīcijām. Mikelandželo teicis, ka laba skulptūra esot tā, kuŗai, veļoties no kalna, nekas nenolūztot. — Jaunie tēlnieki, parasti, lai labāki izprastu tēlniecību, meklē starp pasaules izcilus meistariem sev paraugus un tuvākus garus. Tāds Zemdegam kādreiz bija francūzis Burdēls, Zaļkalnam — Depio, Briedim — ēģiptieši, Zālem — vācu labākie paraugi u. t. t. V. Jansons, aplūkojis gan ēģiptiešus, gan Mikelandželo, sev vistuvākus tomēr atrod Zaļkalnu un Zemdegu, tā palīdzēdams veidoties latvju tēlniecības skolai.

Parlaban nelabvēlīgi apstākļi liedz tik intensīvi nodoties darbam, kā to gribētu pats jaunais tēlnieks un kā to vēlētos arī mēs.

Koklētājā V. Jansons pieskaŗas tai pašai temai, kuŗu apstrādājis Zaļkalns savā A. Kronvalda skulptūrā un Zemdega Raiņa kapu pieminekli. Tā ir tautas gara darbinieka tema. Zaļkalna Kronvalds plašā žestā saskaŗas ar telpu, uzbūŗ to, tādējādi simbolizēdams tos dedzīgos un varenos nodomus, kuŗus tas cēla savās runās. Raiņa kapa pieminekli telpa ir tā, kas uzsūc figūras kustību. Nākotnes saule, tālais mērķis saista, ceļ no dusas jaunekli. Daudz atturīgāks ir V. Jansona Koklētājs. Viņa attieksme ar kādu gara pasauli vairāk nojauzama.

Šī gara pasaule atrodas reizē kā pašā tēlā, tā ārpus tā. Viņa figūra noslēgta, statiska, bez masu pārsvariem. Un tomēr, ieskatoties figūrā, tā paņem mūs savā burvībā, tā aug, vēŗsas uz augšu un uz priekšu pāri sev, savam pamatam. It kā veļoties, it kā tiecoties tālā pasaulē. Kā tas panākts? Atturīgi, it kā dūmakā veidotā figūrā ir tikai dažas vertikālas taisnes. Tanīs slēŗjas figūras staltums un enerģija. Šī enerģija ir notušēta, maiga. Maigajā notēlojumā uzsvēŗtas divas puantes — rokas un galva. Gaŗa bārda rada distanci starp šīm abām puantēm. Tās horizontālais nobēigums to vēl vairāk pasvītiro. Skata plūdums no rokām uz seju ir tieši tas, kas panāk izslieŗšanās kustības illuziju, it kā figūra pāraugtu sevi pašu. Kā redzat, tā pati kustība un ideja, kas Raiņa kapa pieminekli, tikai pasacīta gluŗi citiem līdzekļiem. Ka šāda koncepcija nav iedomāta vai gadījuma rakstura, liecina V. Jansona diplomdarbs. Līdzīgā maigā aparē tēlotā meitenes tēla nemanāmais galvas noliekums, atturīgās sevi sedzējas rokas kustības panāk uz iekšieni vēŗstu pārdzīvojumu, nogrimšanu sevi.

Akadēmijas laikā veidotajai Tīrgus sievai rokas slēŗjas zem priekšauta, galvas attālums no pleciem mazs, galvas izslējums izaicinošs, tēŗpa krokas uzbāzīgi piepilda tauku ļumām. Iespaidis tāds, ka stateniskā figūra, neskatoties uz drošo galvas izslējumu, kā vecs bieŗpiens izplūdis horizontālē. Šis darbs, liekas, bija V. Jansona labākais.

Gaidīsim V. Jansona jaunus darbus, kas apliecinās mākslinieka kāpšanu kalnā, tāpat gaidīsim laiku, kad tos varēs „iemiesot“ materiālā.

A. Treibergs

Permitted by Military Government and UNRRA

Editor — atb. redaktors un redaktors V. Meŗezers, redaktors J. Kadilis
Apgāds „Ceļš“ Virsburgā Centralajā DP nometnē (13a).

Druck: Konrad Triltsch, Druck- und Verlagsanstalt Würzburg
(Unter Verwaltung der Militär-Regierung.)